

tiszatáj

74. ÉVFOLYAM

MINDEN
MAGYAR
FEKETE

MINDEN
MAGYAR
FEHÉR

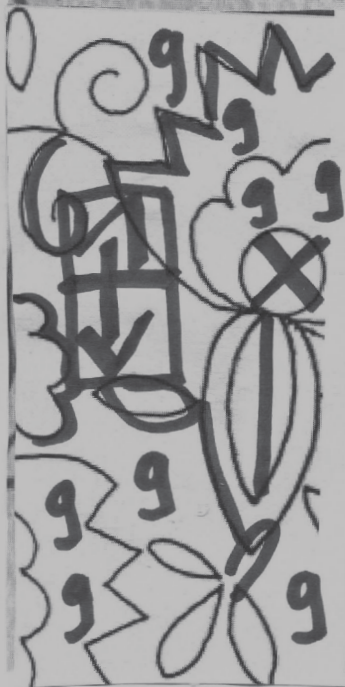
(Barkók)

SETT SIRIUS 1911
CAMEMBERT

MINDEN MAGYAR
SZINTEL EN
SZAGTALAN

~~SIRIUS~~

(Matyó)

2020.

szeptember

MINDEN MAGYAR
SZINTETIK USA

Tartalom

LXXIV. évfolyam, 9. szám / 2020. szeptember

FARKAS ÁRPÁD	Vándor; História	3
CIROK SZABÓ ISTVÁN	Amíg keresem	5
KARÁCSONYI ZSOLT	Aki sír, nem repülhet (részlet)	7
KUKORELLY ENDRE	Nem arra való; Na, így már jó	14
JENEI GYULA	Járványnapló (jegyzetversek)	17
BAGDAL ZOLTÁN	2. merkúr; vallomás egy járókelőhöz	19
KORMÁNYOS ÁKOS	Ügyfélfogadás; Görcsösen; Bódulás	21
JAN CARSON	Beköltözés (Fordította: Gula Marianna)	22
	Céhládáról lakatot (Farkas Árpád párbeszéde Ilia Mihállyal [1972])	31

Zsolt 141, 9-10.

CSALOG ZSOLT	Szemben ülés, hetvenhárom június	34
CSALOG ZSOLT	[Weekly Routine]	37
	Csalog Zsolt levele Marosán Györgynek (Budapest, 1992. április 15.)	38
	„A tulajdonságok nélküli ember mint forradalmár” (Beszélgetés Csalog Zsolt Hogyan kell forradalmat csinálni? Heltai György port- réja című könyvéről)	39
SOLTÉSZ MÁRTON	Domináns narrátor?! (Adalékok a Csalog–Heltai-kötet vitájának jegyzőkönyvéhez)	58

Síkfuturizmus

ORCSIK ROLAND	Hungarofuturizmus Délen	71
	Elidegeníteni a pszichózist (Nemes Z. Márióval Fölköli Gábor beszélget)	72
NEMES Z. MÁRIÓ	Femina-kommentárok	79
JÓDAL KÁLMÁN	Ölj meg újra	81
LESI ZOLTÁN	Fogarasi Árpád amygdalája	84

DOMOKOS TAMÁS	A CBA prímás	87
ERDEI LILLA	Capriole	89
LENGYEL ZOLTÁN	Argo Navis (regényrészlet)	94

mérlegen

TAKÁTS MÁRK DÁVID	Álmodik a nemzet (Nemes Z. Márió: Barokk femina)	98
BETHLENFALVY GERGELY	Gondolatrepedést előidézni (Nemes Z. Márió: Barokk femina)	102
LENGYEL ZOLTÁN	Fehérmágia (Lesi Zoltán Magasugrás című kötetéről) ..	105
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	A Befejezetlen Forradalom befejezése (Kompolthy Zsigmond Pannon pestis)	107
KOLOZSI BLANKA	Virtuális világteremtés a poétikai térben (Kerber Balázs: Conquest)	110
BERETI GÁBOR	Régi korok megnyíló mélyrétegei (Cirok Szabó István: Agancspark)	113
PETNEHÁZI ERZSÉBET	Természet- és testközelen (Cirok Szabó István: Agancspark; Kormányos Ákos: Paraván)	116

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Az illata	120
-----------	-----------------	-----

Illusztrációk

NEMES Z. MÁRIÓ: Diaszpóra (2019, mixed media) a címlapon.

LICHTER PÉTER – NEMES Z. MÁRIÓ: Barokk Femina (filmstílek, 2020) a 6., 18., 30., 71., 101., 104., 119. oldalon és a belső borítón.

FARKAS ÁRPÁD

Vándor

Bizony majd egyszer én is elmegyek,
vénen talán, ha szívinfarktus, rák,
a kegyes májcirrózis s egyéb nyavalyák
nem jönnek értem – csak e lengeteg,
léptem vigyázó hársfarengeteg.

Mezítláb mennék – óvna is nagyon:
talpégető az út e századvégen át;
nyítt bakancsom vállamon átdobom,
megrághatják botom az útszéli kutyák,
a könnyű félszeknek is ott a horgasín,
s árnyékként elkísérnek ellenségeim.

Voltam, ki voltam: végekről való
konok és büszke fajta, aki verebet
s kőszáli sast tenyéréből etetett,
aki bátran gázolt a Semmibe,
bár bakancsában dobogott szíve.

A lábbelit, azt persze vinni kell;
bár nem megyünk messzire – csak kikel
belőle s hazaszáll egy seregélycsapat,
míg kapcám szárítom a hold alatt.

De hitemet s háznépem nem hagyom:
egy bakancs-szegnyi csóré csillagon
tüzet rakok, s felhunyorognak, ím,
fényére az én ivadékaim.

História

Vándalok vandálva,
longobárdok bárdva,
karantánok karantálva,
kazárok lekazárva,
gallok gallva,
kabarok habarva,
svévek véve,
csúdok csúdva,
szkíták szítva,
avarok avarba,
kvádok vádva,
trákok rákva,
dákok dákva,
hunok húnva,
kunok unva,
besenyők nyőve,
úzek elúzva,
vótok ótva,
mind élünk:
ÍM!

CIROK SZABÓ ISTVÁN

Amíg keresem

Álmomban két hatalmas dán dog
vezetett át egy réten,
úgy lépkedtek a magas fűben, mintha
keresnének valamit, hegyezték a fülüket,
aztán én is meghallottam,
valami nyüszített a rét másik végében,
már nem lépkedtek, hanem futottak a dán
dogok, én pedig utánuk, és ahogy
közeledtünk, egyre hangosabb volt,
mi nyüszíthet ott a fűben,
mit kerestetek, dán dogok, egy ideje én is
keresek valamit, mutassátok meg nekem is,
már közel voltunk, láttam, hogy érzik a szagot,
már csak pár lépésre voltunk, amikor
elfutottak egy távolabbi ugatás felé.

Azóta kutyaviadalokat nézek éjjelente,
reggelig irigykedem a kutyák sebeire,
a legerősebbre állítom be a laptopom fényét,
olyankor vörösen
ragyog a szobám a sebektől, igazi harcban
szerzett sebek, milyen lehet gyűjteni őket,
birtokolni egyáltalán,
hetek óta kutyaviadalokat nézek éjjelente,
rengeteget letöltöttem,
hetek óta nem kapcsoltam ki a laptopom,
lassul már, gyorsan melegszik, miután
lecsukom, még vagy fél percig nem áll le
a videó, csak a nyüszítés a csukott laptopomból,

de reggelente dolgom van, elhagyom
a szobám, mielőtt elaludnék, elindulok én is
keresni, és aztán egész nap keresem,
ahogy ma is valakit,

kinek mondhatnám el, hogy kutyaviadalokat
nézek éjjelente, mert nem kockáztathatom meg az alvást,
hogy cserben hagytak a dán dogok azon a mezőn,
és minden nap elképzelem,
hogy elmesélem valakinek, és amikor este hazaérek,
visszafelé játszom le a videót, mégsem fog
gyógyulásnak tűnni, nem tűnik majd úgy,
hogy a kutyák lenyalják egymásról a sebeket,
és a nyüszítés visszafelé lejátszva is nyüszítés,
és valamikor az éjszaka közepén
lecsukom a laptopom,
magamhoz ölelem, meleg lesz, mint egy
kölyökkutya, és addig szorítom, amíg nyüszít.

KARÁCSONYI ZSOLT

Aki sír, nem repülhet

(RÉSZLET)

A módszer

Az igazgató úr magához hívat. Adok én neked futást. Délután jelentkezel az Athletica Clubban, a többiekkel. Ravcsics, Trauner, Kiss... Ha nem rohansz, mint a.

Izomláz. Alig állok. Megint szaladni kell. Ugrások, fekvőtámaszok, csak a gerelyvetést nem értem. Azt mondják, jó lazításnak, két futás között, hogy az izomtónus, ilyeneket mondanak, de nem értem, csak szaladok, és sehogy sem sikerül az ötödiket is megelőzni. Elöl a négyszázas váltó, aztán egy városi gyerek, én a hatodik helyen, mögöttem két kövér liheg. Őket már a második napon le hagytam, csak azóta nehéz, mert a sarkamon járok, nem emelem a térdem. És különben se vagy szélmalom, hogy annyira pörgesd a karodat. Ezt mondja az edző. Nem pörgetem, nem sarkazok, feldobom a térdem, mégsem elég. Nincs már izomlázam, jól veszem a levegőt, csak a harmadik kör elején kezdek izzadni, nem jutok előre. A gerelyhajításnál harmadik vagyok, de nem érdekel.

Az edző csak néz, nem látja, mi a baj, sejteni kezdem. Reggel szaladok néhány kört az intézet körül, lassan, kimérten, negyedórán át loholok, átugrok egy tócsát, és ugrás közben egy pókot pillantok meg. Éppen akkor húzta ki az első szálakat a fáskamra eresze és a közelében álló fiatal jegénye között. A szálak még lebegnek, nem állnak össze egységes egésszé, esélye sincsen még a vadásznak. Ezeket a kezdeti szálakat tépem össze, hogy még nagyobb lendülettel vágathassak tovább.

A következő edzéseken már az új módszer szerint szaladok a pályán. Lendületet veszek, és elkezdem tágtani az időt. Tizenöt méternél szokott megtörténni az első ugrás, ilyenkor már nincs salak, se süncipő.

Egy erdőben találok magamat, és jól tudom, csak a futás adhat esélyt a túlélésre, hallom a csörtetést a hátam mögött. Közben jövök rá: többen vannak, és be akarnak keríteni, az egyik ott vágat a jobb oldalamon, és meg akar előzni, a bal oldalamon is ott rohan egy. A hátam mögött, egyre egyértelműbben és egyre közelebből érzem az üldözők sűrű, szinte egyetlen testté olvadó tömegét. Egérutat nyerek, mert keskeny palló kerül elé. Két ugrásból a túloldalára érek. Van annyi lélekjelenlétem,

hogy a pallót a mélybe hajítsam. De ez csak az üldözők számát csökkenti. A bátrabbak és gyorsabbak rövid gondolkodás után ugorják át a patakot, és a céljuk már sokkal egyszerűbb: teljesen mindegy, milyen módon, de valahogy utolérni és földre teríteni azt, aki előttük szalad, és már-már kicsúszott a kezeik közül. Csak gondolom, mert lehet, hogy mancsuk van, és karmaik, nincs időm hátranézni. A tarkóm furcsán bizsereg, mert sejtem, ha utolérnek: a leggyorsabb a tarkómra méri az első csapást, hogy esélyem se legyen a menekvésre, és aztán elkezdődik a földre döngölés, a szétszaggatás, attól függően, hogy üldözöm az emlősök mely csapatába tartoznak éppen.

A távolban kunyhó körvonala villan a fák közt, ha elérem, akkor talán. Egyetlen villámgyors mozdulattal tépem fel az ajtót. Harmincnyolc méter.

Fel a lépcsőn, a toronyház tetejéről úgysem menekülhet, de az még messze van. A harmadik emeleten lépett ki az egyik szobából, kezében a táskával. Az én táskámmal. Nem ismerte, mert nem ismerhette föl a táska tulajdonosát, de azonnal rájött, hogy megláttam benne a tolvajt, és futásnak eredt. Valami számomra teljesen megmagyarázhatatlan okból, nem lefelé, hogy minél hamarabb az utcára érve keveredjen el a tömegben. Fölfele indult, én meg utána, a negyedik és az ötödik emelet között egyszer még visszanezézett, gyorsan felmérte, hogy nehéz meccs lesz, ha nekem jön, inkább szaladt tovább, egyszer már lépcsőfordulónyi közelségbe ért, az aprópénzes bőrtáskával próbáltam eltalálni, de csak annyi történt, hogy a bőr fennakadt a korlát egyik kiszögelésén, s miközben rohantunk fölfelé (mindez a negyvenharmadik emeletnél történt), az apró pénzermék sokáig csilingeltek még. Iszonytatóan fáj a térdem, de a másik, aki ott rohant, másfél emelettel előttem, az sem érezhette túlságosan jól magát, az egyik kanyarnál nekivágódott a korlátnak, és nagyot nyögve szédelgett egy pillanatig, de ez pont elég volt nekem, hogy közelebb kerüljek, mert a hatvannegyedik emeletnél még arra is volt ideje, hogy liftet hívjon. Egyszerre fáradunk, pedig ő kell legyen az öregebb, de vissza kell szerezni a táskát mindenáron. Már a létra fémlépcsőinél tart, nyikordul a csapóajtó, és kiér a tetőre. Gondolkodás nélkül utána, pedig az ajtót rámcsaphatja, de nem. Nyomtalanul tűnik el. Nyolcvanegy méter.

Innen már nincsenek nyomok, a kanyar, a távolság, az út, mind értelmét veszti. A szekér széttört, a ló kidöglött, egyetlen élő sincs itt, de a föld szikkadt repedései közül már előszivárognak a démonok, és ha nem futok tovább: utolérnek, és kivágják a nyelvem, és feldarabolnak, az egyetlen megoldás talán mégis az lenne, ha megtámadnám őket, lesz, ami lesz, de nem tudok megállni. Száztizenhét méter. Túlszaladtam megint.

Becsei. Becsei. Kerge marha maga? Maga kerge marha. Meg akar dögleni? Na tessék. Miért rogyadozik? Száztizenhét méter. Ilyen táv nincs. Negyedik lett.

Trauner csak néz. Ravcsics a hátamat lapogatja. Még háromszor ugyanezt, és bent vagy a csapatban. Az öltöző. Először engednek be. Zuhanyzó, saját szekrény. Az ajtó belső részén két megsárgult fotó az athéni olimpiáról. A folyosón az Athletica Club alapító tagjai. Hogy lehetett akkora szakállal futni. Az Athletica Club tagjai a kirvájón. Az Athlethica Club tagjai elfutnak a hatzfeldi rezesbanda előtt. A Club elnöke és a polgármester. A Club elnöke és Csekonics gróf. Az edző és Becsei. Becsei. Kapsz ruhát. A térdedet ezzel kened be. És vedd rendesen a levegőt. Jól futsz, de nem veszed jól a levegőt. Nem kerget a tatár.

Az edző nem tudja, hogy Becseit még a tatárok is kergetik, és a farkasok, a medvék, és egyszer még a libák is. Mindez futás közben, körülbelül száz-százötven méter alatt. A táv megtételének feszes másodpercei alatt. Mert az idő kitágul, és Becsei átsiklik szálai között. A gond csak az, hogy nem tudja pontosan egyeztetni a kinti és a benti időt. Nem mer megállni a belső történet ideje alatt. Egyszer megtette, és a következő pillanatban már hallotta is az edző hangját. Rohanjon maga marha. És nem tudott rohanni. Csak állt a táv közepénél. A többiek már rég célba értek, ültek a padon, és rajta röhögtek, mire végre képes volt megmoccanni. Attól is fél, hogy ott bent meghal, ha megáll, ha nem képzelet tovább, és ami a legfontosabb: nem a jó irányba képzelet tovább. Becseit az akarata csak közvetve hajtja előre. A képzelete hoz ki belőle egyre jobb eredményeket.

Azt képzelet, hogy a képzelete hajtja előre, pedig csak annyi történik, hogy kétszer annyit edz, mint a többiek. Hajnalban kipattan az ágyból, és futni kezd az intézet körül. Zsiga bácsi szól az igazgatónak, de az elengedi a füle mellett. Fő, hogy olvas az a fiú, vagy szerelmes. Ki tudja. Zsiga bácsi nem érti, mire céloz az igazgató, de nem mer kíváncsiskodni. Mégis fúrja az oldalát, és nehezen alszik el. Az újra és újra felhangzó hajnali lábdobogások közepette nyomja el az álmot.

Futás a mocsárban

Becsei Helmuth hatzfeldi születésű árva, gyors, mégis kimért léptekkel indul a mocsár belseje felé. Keze remeg. Hatalmas üstöt cipel, amit az intézet pincéjében talált. Ismét szökésben van. Ez alkalommal minden sokkal tervszerűbben zajlik. Nem hirtelen jött felindulás vezérli. A célt ismeri, itt van valahol a mocsárban. Nem is érti, ha tényleg svábok voltak az ősei, miért nem húztak haza, mint a vadlibák meg a spanyol telepések. Miért maradtak itt a maláriás mocsarak kellős közepén, olyan vidéken, ahol nemrég még a török, a pestis és a kolera szedte áldozatait. Arra gondolt, hogy ebben a lapos tájban, ebben a lassacskán kiszáradó mocsárban kell lennie valami rendkívülinek.

Az igazság kútjának közelsége már-már tapintható ezen a vidéken. A víz mindig ott tör elő, ahol nem is számítanak rá, és ott tűnik el, ahol a legnagyobb szükség lenne

rá. Az öregek szerint, és ezt az igazgató úr is elfogadja, néhány ezer év múlva, éppen itt, a hajdani hatzfeldi mocsarak helyén – majd megreped a föld. Nemcsak úgy, mi-ként a hosszú, aszályos nyarakon szokott, de sokkal mélyebben, és akkor újra kitör-
nek a tűzhányók, és – ezzel az igazgató úr már egyáltalán nem ért egyet – újra meg-
jelennek a törpék, a mocsári manók. Fekete János feltámad halottaiból, és István
deák, aki a legenda szerint minden évben egyszer előmászik búvóhelyéről, kinyitja
végre az elmúlt ötezer év krónikáját, fáradt, lassú, öreges mozdulatokkal lapoz,
amíg el nem mond mindent a délről visszatérő tündéreknek. Csak azután tűnik el
örökre, hogy a másik, igazabb történet, az ő soha meg nem történt meséjének a fő-
szereplője lehessen.

Mindez még nagyon messze van. Becsei Helmuthnak halvány fogalma sincs arról,
mi történik körülötte. Nem érzi fontosnak magát, nem érzi: most küldetést hajt vég-
re, miközben a kisváros egyik polgárának sem jutott eszébe, hogy a hosszú, süppe-
dékes, fel-felszívódó ösvényen eljusson a mocsár egy adott pontjára, ahol a hatal-
mas rézüstöt egy félig már besüppedt malomkő tetejére helyezheti. Kinizsi Pál ezen
a malomkővön pihent meg egy alkalommal, és az öregek szerint a kő akkor süppedt
félig a mocsárba, amikor Kinizsi, törököt szimatolva felpattant rá.

A török nem állhatta a Bederta mocsár körüli vidéket. Nem csak azért, mert attól
féltek, hogy Kinizsi vagy Hunyadi János szelleme újra lecsaphat rájuk – nagyon jól
tudták: ellentétben a Temesvár környéki mocsarakkal, ahol még mérges kígyókkal
se nagyon találkozhatott az ember, ezekben a mocsarakban bizony mocsári manók,
nádi boszorkák, átkokat duruzsló tündérek tanyáznak. Terveket és embereket főz-
nek, szűzlányokat és sudár legényeket rontanak meg bűzös leheletükkel.

Mert csak a fiatalok mertek a Bederta mocsár közelébe menni, mint azok a sváb
telepesek, akik Hatzfeld első 402 házát hathatós hatósági segédlettel húzták fel né-
hány hónap alatt, bár az öregek és a gyerekek közül sokan meghaltak, még ha ezt
Stefan Jager nem is festette fel arra a híres triptichonra, ami a svábok bevonulását
ábrázolja. Ott inkább csak a megérkezés örömét és a lágy, derűs színek mögötti an-
gyalokat látni.

Helmuth nem ismerte Jager alkotását, így nem vehette észre, hogy az egyik ké-
pen egy törpe is szerepel, közvetlenül a kiszáradt fa mellett.

Azelőtt egyszer sem járt a mocsárban, de most, valami ismeretlen erőtől hajtva,
ott bukdácsolt annak kellős közepén, karját csíkosra vagdosta a sás, alig bírta már
cipelni a hatalmas rézüstöt. Leült a földre, hallgatta a békákat, szúnyogokat zarga-
tott, mellényzsebéből kenyérmorzsákat kapart elő, és a vízbe dobta.

Kár, hogy nem hoztam horgokat magammal. Mert amióta rendszeresen edzek az
Athletica Clubban, rákaptam a horgászásra. Trauner Géza addig magyarázta, hogy
az atletica után a horgászás a legnemesebb és legférfiasabb sport, mert ahhoz nem

elég az ügyesség, a fizikai erő, végtelen türelem is szükségeltetik. Minden szombat reggelen, az igazgató úr külön engedélyével, Zsiga bácsival és Trauner Gézával indultunk a Kék bányához, hogy halakat fogjunk, a Bohn téglagyár külön beleegyezésével persze.

A Kék bányában él egy óriási harcsa, senki sem tudja, miként került oda, néhány hete vízbe borított egy fiatal párt, még szerencse, hogy Csekonics Ádám úrfi éppen arra lovagolt, és inasával partra vonta a két rémült szerelmezt.

A víz felszínén apró buborékok jelezték: rákaptak a halak a morzsára.

Régebben én is halásztam, Helmuth úrfi. Köszönöm, hogy elhozta az üstöt. Svábok között ritkaság az ilyen. Nem hisznek a mocsári manókban, törpékben, tündérekben. Még akkor sem hitték el, hogy létezem, amikor elindultam a nyikorgó szekereik nyomában, és megjelentem a táborukban. Én tanítottam meg őket a téglavetésre, még a templomtoronynál is besegítettem. Hallgattak rám, és krüszgottoltak folyton, de nem akarták elhinni, hogy létezem. Látom, te jó fiú vagy, elhoztad az üstömet a pincétekből. Mit kérdeztél? Igen, az alagút az intézet alatt halad át. Ha egyszer baj van, és tényleg szökni próbálsz, akkor a török alagutat bármikor használhatod. Egyre vigyázz csak, ha csónakkal elágazáshoz érsz, mindig balra tarts, különben sohasem látod meg a napvilágot.

Negyvenkét évig bolyongtam benne, a bőröm fehér lett, mint a méz, csak halakat és békákat ettem, már attól félttem, nekem is úszóhárttyák nőnek az ujjaim közé, míg végre napfényre értem, éppen Kinizsi köve elé, ahonnan elindultam negyvenkét évvel korábban. A kő egyébként nem Kinizsi köve, ahogy azt a legenda tartja, hanem Ahmed pasáé, aki a kedvenc rabnőjének itt akart csodálatos kertet építeni, de a rabnőt megszöktette egy agyafúrt magyar, és csak ez a kő maradt a függőkert teréből.

A törpe csak áltatja magát. Becsei Helmuth mégiscsak sváb, és éppen ezért semmit sem hall abból, amit a törpe mond neki. A törpe csak áltatja magát, de Becsei Helmuth mégis beszél magyarul, még akkor is érti, amit a törpe mond, amikor nem érti. De ez a megértés a törpéhez hasonlít leginkább. A törpéhez, aki hajdan óriás volt, még István deákként, és csak lassan, a bujdosás hosszú évszázadai alatt vált törpévé, később mocsári manóvá, még később olyan lényé, akit már csak a tündérek tudnak észrevenni. De ne fussunk a dolgok, és különösképpen az idő, a történet elébe.

A törpe csak áltatja magát, de valahol, mélyen, Becsei Helmuth mégiscsak megérti az üzenetet, anélkül, hogy tudná, mégis teljesíti a kérést, a parancsot, ami nem a törpéé, annál sokkal régebbi parancs. Ezért van az, hogy önnön képességeit felülmúlva, egy szinte tizenöt éves fiatalember mégiscsak lemegy a pincébe, mégiscsak felhozza a napvilágra az üstöt, végigmegy a párás és veszélyes mocsár el-eltünedező

ösvényein, hogy ha a karja leszakad is, de elhozza az egykori mocsár még megmaradt, vékony sávjának közepéig, és az egyetlen elképzelhető helyre helyezze, a kőre, ami nem Kinizsié, de Ahmed pasáé, és nagyokat lélegezve kimondja azt, amiről még neki magának sincsen tudomása. Arról nincs tudomása, hogy feladatot teljesít, arról sem, hogy ha mocsári manók már nincsenek is, de a törpe, ez a lassan, de biztosan egyre csököttebbé váló óriás, mégiscsak társalog vele, és anélkül, hogy tudná, ő is társalog a törpével, teljesíti a kéréseit, mintha csak az anyja vagy az apja síron túli kéréseit teljesítené.

Mert az árvák, különösen a lelencházban nevelkedett árvák, akik lelkük mélyén tisztában vannak a világ kicsinsységével és hiábavalóságával, nagyon szívesen társalognak, elsősorban álmaik útján, azokkal a törpékkel, akik nem csupán a tér, de az idő lassú múlásában rejlő magányt is teljesen átélték már. Mert nincs szomorúbb a törpék lassú, több évezreden át tartó és egyre növekvő magányosságánál. Hiszen az ember, egy-két kivételtől eltekintve, még a 150 évet sem éli meg, örül, ha eljut a feléig, de a törpék, különösen az István deákhoz hasonlatos törpék, ennek akár a harmincszorosát is. Kivételes esetekben még ennél is többet. Mert István deák, aki Párisban az angol akadémiai nemzethez tartozott, és aszerint is viselkedett egyetemistái alatt – rájött, hogy van egy út, ami sokkal közelebb áll Jaques de Hongrie tanításaihoz, mint az angolok sápatag komorságához. Mert inkább kereszteljük meg a nádasok lelkes állatait, minthogy mi magunk pásztor és cél nélkül vándoroljunk a kereszt Róma által hamisított útján. Inkább ázzunk és szenvedjünk a mocsarak állataitól, rettegjünk a lidércfényektől és a nádi toportyántól, mintsem hogy lelkünk, amiből csak egy van, örökre elsüllyedjen a világ mocsarában.

István deák, mire Caroberto udvarába ért, már túl fáradt volt ahhoz, hogy megkeresztelje a nádasok lelkes állatait. Inkább maradt törpe a nádasok és mocsarak óriási vállain, hullámzó vizei és mindent elnyelő tocsogói fölött, mint hogy nyíltan terjesztene kezdjen bármiféle eszmét, amit az egyetemen és Lutetia tavernáiban sajátított el. Az apátság könyvtárát rendbe rakta, de a repülést, amire olyannyira vágyott, már nem tudta megvalósítani.

Mégis, sejtette, hogy lesz olyan idő, amikor nem csupán a lélek, de maga a test is felemelkedik, kilép megszokott, régi köreiből, hogy valami egészen új világ kezdeteit jelezze.

Pityók, a törpe, nem tehetett mást, várt türelmesen. Megvárta, amíg Hatzfeld 402 háza felépül, megnyitja kapuit a templom, a temető, az iskola is. Akkor sziszszent fel először, amikor a Bohn-féle téglagyár munkásai nekifogtak a tizedére zsugorodott mocsár kiszárításának is.

A kevés, az életben és titokban maradáshoz szükséges kevés sokáig fennmaradt. De a vizek mozgása ismét változik, és a törpe már sejtí az elkerülhetetlent, hogy végül neki is ki kell költözni ebből a régi és tűnőfélben lévő vízvilágból. Ezt tervezgeti néhány éve, és a Becsei Helmuth névre hallgató lelenccapóra jön neki.

Az állomás melletti kenderáztató pereméről nézi, hogy kászálódik le egy hatéves forma fiú a Temesvár felől érkező vonatról, nyomában egy kopasz, sovány, reszketeg öregúr kíséretében, aki sétapálcájával irányítgatja a fiút. Esteledik, így különösebb feltűnés nélkül követi őket, úgysis a frontról hazatért katonákkal törődik mindenki. Nem lepődik meg, amikor a fiú és kísérője belép az árvaház kapuján, és azon sem csodálkozik, hogy a sovány és kopasz öreg hirtelen a levegőbe emelkedik, és eltűnik a szeme elől. A lelencet a reggeli torna idején szemrevételezi, néha a tanórákba is belehallgat. Ismeri az intézet minden zegzugát, tudja merre terjednek a hangok, hol lehet hallgatózni anélkül, hogy jelenlétét bárki is észrevehetné. Elégedett a gyerekekkel.

Amikor a törpe elhatározza, hogy egy helyre gyűjti mindazt, ami számára fontos volt az évszázadok során – a pipagyűjteményét sikeresen elrejt, de a rézüst, amit még Rovin Jankótól kapott ajándékba, már túl nehéz neki. Belopódzik a karcerben szzendergő fiúhoz, és fülébe suttozza, mit kell tennie. Az úgy tesz, mintha nem hallaná, másik oldalára fordul. A törpe éppen ebből olvassa ki, hogy Becsei Helmuth segít neki.

A második napra hívta, de csak a harmadik napon érkezik meg. Esett az eső. A törpének magyarul, de nem néz hátra, mintha csak magában beszélne. Pedig jól tudja, ott van a törpe, ott volt az állomáson, a hálóteremben, a tornaórák ideje alatt, és itt van most is, a saját, egyre apadó mocsarának kellős közepén, és körbetáncolja a rézüstöt, amit alig bírt felhozni a pince mélyéről. Körbetáncolja a rézüstöt, régi nótákat énekel, néha vállon veregeti a fiút. Aztán lassú, óvatos mozdulatokkal felrakja a ladikra, és elindul a mocsár labirintusában. A fiú már nem hallja a ladik orra elől félrehúzódo sás zizegését. És útnak ered.

Gyorsan, mégis kimérten lépked, aztán futni kezd, mintha csak versenyen lenne, vágat a sportpálya körein, és a mocsár, mintha csak érezné, hogy Helmuth nem a valóságot látja, hirtelen alkalmazkodni kezd, kavicságyat hord a fiú cipője alá, aztán már macskakövek következnek, és mire a futás lendülete alábbhagy, már tényleg macskaköveken koppannak a léptek. Ott liheg az intézet kerítése előtt. Idejében ért vissza.

KUKORELLY ENDRE

Nem arra való

Az ablaknál áll, néz le
a harmadikról. Nem
sok minden látszik.
Ez-az látszik.

Nem arra való a szeme
annak, akit Hermész
vezet, hogy fura
vidékeket lásson.

Elég nagy a csend, csak az
utcáról hangzik föl ez meg
az. Fémlapáttal tolja le valaki
a havat a járdáról. Ez például.

Az ablakkeretnek dől.
Fekszik igazából.
Aki így
támaszkodik, az erős és fáradt.

Szökik a meleg a szobából.
Melegíti a hátát a szoba.
Maradjon így, gondolja, és
próbál nem mozdulni.

Nem mozog. Még.
Még. Vissza. Visszafelé.
Picsába az egészszel.
Ráesett az egészre a hó.

Hermész odafigyel
azokra, akiket a túloldalra vezet,
mert látta, ahogy
lehunyták a szemüket.

Egyenletes súrlódás,
fémes hang,
a fém súrolja a
betont. Hermész

nagyon fiatal férfi.
Ha nagyon idős nőkre pillant, elfutja
a szemét a könny.
Kijön egy kevés víz. Csaknem

elfut onnan. Lelkes is,
lélektelen is. A zuhogás
szűri a zajt. Visszatartja, tolja
visszafelé. Fojtja,

lefojtja, ahogy a ketrec-
harcosok egymást.
Most forduljon meg? Illetve
támaszkodjon másképp? Máshoz?

Az autók között kihajigált
karácsonyfák, fehér bundában.
Egyforma fehér bundában állnak
az autók az ablak alatt. A sarkon túl

lapátolnak, innen nem látni. Fura vidékeken
kelnek át azok, akiket Hermész vezet,
de nem látnak semmit abból. Nem látják, mert
sötét van. Nem látják, mert kitakarja előlük

a ház sarka. Egy fekete bőrkabátos fickó
söpri a havat
a kocsijáról. Beszél maga elé.
Egyenletes ütemben fújja ki a párát.

Na, így már jó

A nem feltétlenül öregnek,
akik tehát nem feltétlen'
öreg, nem mindenáron kell,
ami kell. Na. Nem
kell neki semmi minden-

áron, mert még nem
feltétlenül öreg. És ez
így nem is jó,
mivel ez meg az
csak kell neki azért.
Na. Így már jó.

Vagy jobb. Szebb. Soroljam,
mi minden? De annyit
biztos ki lehet jelenteni.
hogy nem mindenképp. Vannak
feltételek. Hogy hol vannak?

Most előrángatja a sufnyiból
ahol rátalált, a kerti
létrát sok ez meg
az közül, mert kezd
vészesen túlélni a meggy.
Még szerencse, hogy észrevette.

JENEI GYULA

Járványnapló

(JEGYZETVERSEK)

Negyvenegyedik nap (04. 20.)

félek a születésnapjaimat követő napoktól,
mióta apám a születésnapja utáni napon
halt meg, tulajdonképpen váratlanul. már
ahhoz képest váratlanul, hogy előrehaladott
állapotú daganatos betegsége volt, de
az orvosok jósoltak neki még három-négy
hónapot, és a tüdőgyógyásza nemigen tudta
másként magyarázni ezt a viszonylagos
váratlanságot, mint hogy apám feladta.
eldöntötte, hogy meghal, nem csinálja tovább
a szenvedést, amiből csak a morfium hozta ki
néha. úgy képzelem, hogy öngyilkos lett.
nem golyóval, kötéllel, gyógyszerekkel,
hanem lelkierővel. erőtlenséggel,
bölcsséggel. a valószínűségszámítás szerint,
persze ebből a pillanatból nézve, ugyanolyan
eséllyel halhatok meg az év bármely napján.
hogy a születésnapjaimat követő napoktól
mégis félek, azt jelenti, babonás vagyok.

Negyvenharmadik nap (04. 22.)

ma délután is kigyalogoltunk a városból jó messzire,
végig a gáton. innen rálátni a kórházra. régebben,
ha elfutottam idáig, mindig az jutott róla az eszembe,
hogy ott született a három fiam. most viszont
a nagy betonépület helyett, amiben a szülészet van,
a kisebb, felújított tömböket kutatom, ahogy a fák,
ligetek takarásából lehet. ha nem költözünk másik
városba, s ha nem otthon vagy a mentőben, esetleg
boltban, utcán, színházban összeesve, akkor elég nagy

valószínűséggel ott halok meg valamelyikben. ahol a kardiológia van. vagy az onkológián, a sebészetben. most is haldokolnak ott néhányan. vajon ha valaki kinéz a kórházablakon, látja-e, hogy itt sétálunk a gáton, amerre egykor talán ő is sétált, látja-e távoli alakjainkat, amint még boldogan gondolok a halálra, vagy csak azt észleli, hogy kinn tavasz van.

BAGDAL ZOLTÁN

2. merkúr

több szó több gondolat
több betű
nem fér már belém
agykérgem rendezetlen
pályáin már egy
fűszálnak egy
gombostűhegynek sincs hely
életem lapján
egyetlenegy fehér folt sincs
tudod merkúr
régem sem volt könnyű
de ilyen nehéz sem
futottunk kergetőztünk
olyan házakban ahol
napokkal azelőtt még
emberek haltak meg
nem érdekelt minket
nem félünk
se testtől se vértől
kiemeltél egy alkart
a testhalomból hogy
elkaphass vele
emlékszem arról meséltél
szeretsz ilyen
kicsi és jelentéktelen
lenni órákig ragoztad
mennyivel nehezebb lenne
ekkora testben ekkora
szívvel létezned
akkor sem értettelek
nem volt számodra hely
a fejemben ezért
hagytam hogy kimetssz egy
kisebb darabot aminek helyére

beférnél
most már szinte üres a
lenyomatod a hiányod
sem tölti ki egészen
agykérgeken pedig
megakadnak a gondolatok

vallomás egy járókelőhöz

nem
nekem ne adjon jegygyűrűt
ne húzzon az ujjamra semmit
nem kell a drága esküvője
pénzem nincs
a rokonaim meg nem érdekelnek
nekem nem kell a vagyona
nem
rám maga ne főzzön ne mosson
tudok magamra vigyázni
én tudok magamról gondoskodni
felnőtt vagyok
a műanyag dínó meg ígérem
el lesz pakolva estig
ne
kérem ne bálványozzon
kérem ne imádkozzon hozzám
ne állítson nekem szobrot és
keljen fel a földről
nem nem nem
ne etesse és ne is itassa az egóm
de ha kérhetem keresztre se feszítse
ha kell
magáért én felgyújtom levedlem megölöm
csak
kérem
nézzen már rám

KORMÁNYOS ÁKOS

Ügyélfogadás

A legszerteágazóbb munkakör az őrangyaloknak jut.
Néhányan a terepmunkát végzik,
mások aktákat tologatnak.
Egy lélekhez három őrangyal tartozik.
Ügyélfogadás havonta egyszer,
szigorúan személyesen.
Jártam bent két hete,
és nevedre írtam angyalaimat.

Görcsösen

Görcsösen próbálok
lábujjaidból, ujjperceidből,
hajszálaidból, könyököd redőiből sorokat szülni.
Szeplőidből csillagrendszert alkotni.
Görcsösen, levegő után kapkodva,
hiszen ki tudja, hogy két hét múlva is lesz-e még.
A sorok és a csillagok azonban nem ismerik el az időt bírójukként.
Csak akkor születnek, ha levetkőzöm görcseimet.

Bódulás

Hiába fújom le a legyeket sprével,
ügyet sem vetnek vegyi támadásomra,
röpülnek tovább kedvük szerint.
Tegnap ugyanezzel a sprével fújtál
le egy legyet a nappaliban.
Lehetetlen, hogy a te kezében működjön.
Inkább a szépségedbe bódult bele hívatlan vendégünk.

JAN CARSON*

Beköltözés

Matt a konyhában azon töri a fejét, melyik szekrénybe kerüljenek a serpenyők, és melyik elég magas ahhoz, hogy beférjenek a gabonapelyhes dobozok.

Én a hálószobában pakolom ki a ruhákat. A hálónk soha nem lesz ennyire üres, mint most. Még nem raktuk össze az ágyat. Darabokban hever, a falnak támasztva, olyan, mintha létrák vezetnének tőlünk a felettünk lévő lakásba. Tegnap éjjel törülközőkön aludtunk, párnák helyett összecsavart pulóvereken. Ébredéskor Mattnek összekuszált kábelszerű lenyomatok maradtak az arcán. Behunytam a szemem, végigfuttattam rajtuk az ujjaim, mint a Braille-írás. „Ez a kezdet”, olvastam, „Ámen”, válaszolt, és odafordította a másik arcát, hasonló lenyomattal. Tökéletes lett volna a pillanat, hogy szeretkezzünk, de nem tettük még fel a függönyöket, így a szomszédok a konyhából pont beláttak hozzánk.

Délután megérkeztek a bútoraink. Apám kölcsönkérte Graham bácsitól a furgont, és átjött vele a Larne-Cairnryan kompon. Megállás nélkül vezetett ideig, majd rögtön fordult is vissza, hogy elérje az utolsó kompot hazafelé. Nem kértük rá, hogy ezt tegye. Ő ragaszkodott hozzá. Az apám szereti a mártírt játszani.

„Túl veszélyes és hosszú egyedül megtenni ezt az utat”, mondtam neki. „Ne kíséren el Matt, hogy legalább legyen veled valaki?”

„Boldogulok egyedül is”, felelte. „Majd a Gretna Green-i pihenőhelynél megállok egy fél órára.” Ami nála annyit tett, „Utakat nem szeghetem, de nyomorultul fogom érezni magam, ha belevágtok”.

Heteken át mondta a magáét minden egyes alkalommal, amikor szóba jött a költözés. Azt akarta, hogy maradjunk ott, ahol vagyunk. Nem bírta elviselni a gondolatot, hogy alig látja majd az unokáit. Még az újság is megírta, hogy Belfast az egyik legjobb város Európában, de még az is meglehet, hogy az egész világon.

„Pontosan milyen szempontból?” kérdezett vissza Matt minden alkalommal, amikor ez elhangzott. Apa sose emlékezett rá pontosan, de úgy rémlett neki, hogy vagy a fiatalokról vagy az éttermekről volt szó.

* Jan Carson Belfastban élő észak-ír író és közösségi művészeti facilitátor. 2014-ben jelent meg első regénye, a *Malcolm Orange Disappears*, ezt követte 2016-ban a *Children's Children* című novelláskötete, majd 2017-ben a *Postcard Stories* című flash fiction antológiája. *The Fire Starters* című második regénye 2019-ben elnyerte az Európai Unió Irodalmi Díját. Jan Carson irodalmi fesztiválok közkedvelt vendége, mivel saját szövegeinek kiváló tolmácsolója, 2018-ban hazánkban (Budapesten és Debrecenben) is tartott már felolvasást. Most jelenik meg először magyar fordításban.

„Már elnézést, Mr. Campbell”, mondta Matt, „de Belfast egy szar hely. Soha sem mire nem visszük itt. Ha egy kicsit is komolyan veszi valaki a munkáját, el kell költöznie Londonba.”

„Nincs semmi, ami Belfastban tartana”, tettem hozzá. Ez persze nem volt teljesen igaz. És kegyetlenül is hangzott. De Matt elvárta a szolidaritást olyan fontos dolgokkal kapcsolatban, mint a politika vagy a Nagy Szigetre költözés, vagy hogy zakót kezdett hordani, lezseren, farmernadrággal.

„Rendben”, mondta Apa, „a ti fejeteken szárad.” Mindig ezt mondta, amikor meghúzta a határt, és nem volt értelme többet beszélni róla. Strapabíró szemeteszsákokkal és költöztető dobozokkal került elő, kompjegyet foglalt a furgonnak Skóciába, és maga rakta tele. Oroszorszáig is elfuvarozta volna a kanapénkat, ha ezzel hamarabb megszabadul tőlünk.

A számon volt, hogy „Nem belőled van elegendő, Apa. Hanem ebből a helyből”. De tudtam, hogy nem értené, mi a különbség.

Kora délután megállt a lakásunk előtt, és addig ült a dudán, amíg ki nem jöttünk. „Muuuuuip, muuuuip, muuuuip” hangzott szüntelen, mint egy ellő tehén. A többi lakásban fürkész szemek jelentek meg a roló túloldalán. Fülledt volt az idő. Apám trikóra vetkőzött: avas téli bőr szegélyezte a leégett részt a könyöke fölött, úgy festett, mint egy Drumstick nyalóka két fele. Órákat töltött a furgonban – az ablakok felhúzva, a szellőző az állott levegőt kavarta –, átható volt a szaga. Nem értünk egymáshoz. Folyton tele volt a karja, éjjeliszekekrénnyel, aztán könyvespolccal, ággal, majd étkezősasztallal. Ha szabaddá vált, már nyúlt is a következő rakomány után. Nem mutatta jelét, hogy engem is át akarna ölelni.

Habár majdnem hetvenéves, apám egyedül rámost ki mindent a furgonból, a bútorainkat a járdára halmozta, így a járókelők szabad belátást nyertek minden holminkba, beleértve a WC-kefénket és az „alsóneműk” feliratot viselő dobozunkat.

„Elég alaposan megmustrálta?” szólt az egyik járókelő után, aki lelassított, hogy a szemét meressze. Magánhangzói ecetként martak, mássalhangzói vajként csúsztak. Már kezdtem elszokni a belfasti móditól, így beleborzongtam szavaiba, mintha csak a saját hangomat hallottam volna az üzenetrögzítőn. Furcsa volt itt látni, Londonban, ahogy kocogó emberek ügetnek el mellette, a japán kaja meg egy saroknyiira elérhető. Többé és valahogy kevésbé volt valós, mint Belfastban. Öregebb. Nem akart vacsorára maradni. Elfogadott egy csésze teát, állva itta meg, egy lekváros pirítóssal, három előtt már indult is vissza.

„Írj egy sms-t, amikor hazaérsz”, kértem. Nem írt.

A házfelügyelőnek azt mondtam az apámról, hogy szállítómunkás. „Minden öreg fickó ilyen odahaza: igazi karakter”, mondtam. Nevettem is hozzá, de visszafogottan, hogy Apa ne hallja. Miután elment, jött a szégyenérzet. Lezuhanyoztam, jó forró vízzel. A kosz rétegekben mállt le rólam, nem úgy a büntudat. Már azon voltam, hogy elmondom Mattnek, milyen hülye picca, szívtelen tehén vagyok. De aztán kína-

it rendeltünk, és elfelejtettem szégyellni magam, mert éhes voltam, és olyan sok dolgot el kellett rakni, olyan sok mindennel kellett haladni.

„Hol vannak a serpenyők?” kiabál Matt a konyhából. Úgy teszek, mintha nem hallanám. A serpenyőket direkt Belfastban hagytam. A teflonról már vált le a bevonat, szénlemezéké keveredtek a rizsbe. A vágódeszkákat, csészéket és azokat a minden nap használatos poharakat is otthagytam, amelyeket a mosogatógép már deresre koptatott. Nem akarok itt semmi töröttet, csorbultat, mállót, csak fényes, új holmit. Ez nem Belfast. Itt teljesen rendben van, ha valaki jó dolgokat akar. Holnap majd közlöm, „Úgy tűnik, egy pár dobozt véletlenül otthagytunk. Szaladjunk el gyorsan az IKEA-ba”. Még az is lehet, hogy a konyhai edényeink eltűnését az apámra kenem. Nem nehéz elhinni róla, hogy megtartja a csorbult gyümölcsleves poharainkat. „Nincs ezeknek az égvilágon semmi baja”, mondaná, és ügyelne rá, hogy a csorbultalan pereménél igyon.

Matt közben már az asztali edényeknél jár. Az ebédlő távolabb eső szögletéből hallatszik az éppen stószba rakott kistányérok messzi csengése. Én meg közben a hálósobában hegyet rakok a ruháinkból. Az összes bőröndünket és dobozunkat fejre állítva szivárványszerű halmot formáltam. Zoknik úsznak át pulóvereken; nadrágok és ruhák gabalyodnak össze munkában viselt fekete harisnyákkal; melltartókapcsok kardigánokba vágják fogaikat, hosszú hurkokat húzva ki a gyapjából. Térdig állok a felfordulásban, lábbeli nélkül, mert a papucsokat még nem pakoltam ki. Mintha csak a Primarkban lenne az ember szombat délután. Minden gond nélkül le tudnék feküdni, hogy aludjak egyet.

„A jobb vagy a bal oldalát szeretnéd a szekrénynek?” kiáltom a konyhába.

„A jobbat”, feleli Matt. „Csak mert jobban kézre esik.”

Érthető. Mindig ő alszik az ágy jobb oldalán. Mindennek a jobb oldalát választja: kanapé, járda, autó (ragaszkodik hozzá, hogy ő vezesse, pedig nekem nincs büntetőpont a jogosítványomon). Úgy döntök, hogy a bal oldalra akasztom a ruháit. Semmi ne legyen ugyanúgy Londonban. London elméletileg kezdet, nem csak egy új fejezet. Itt mindennek másnak kellene lennie. Bárcsak megengedhetnénk magunknak egy új ágyat, új nagyvárosi frizurát, és egy olyan kanapét, amely nem vet ráncot, ha ráülünk. Szeretnék egy olyan szekrényt, ami más ruháival van tele.

Előkotrom a káoszából Matt kék pulcsiját. A belfasti lakásunk szaga érződik rajta. Ez egy mosással orvosolható. Rácsúsztatom a vállfára, és az ablak elé tartom, amitől a napfény utolsó, esendő ujjai átfúródnak a szöveten. E pillanatban szebb, mint egy pulóvertől elvárható. Fél kézzel átviszem a hálón, és puhán kinyitom a szekrényajtót. A nagymamám ül a szekrényben, egy nyugágyon. Szerintem a *Belfast Telegraph*-ot olvassa. Nehéz tisztán látni a sötétben.

Megdöbönt, hogy a nagymamámat találok a szekrényünkben. Ürességre számítottam, esetleg korábbi lakók által hátrahagyott vállfákra. Az egész különösen azért döbbenetes, mert a nagymamám halott. És még ha nem is lenne az, akkor sem

lenne Londonban, mert visszatartanak a fájdalmai, na meg az amazoktól való körülhatárolatlan félelme, az amazokba pedig az élete vége felé mindenki beletartozott, aki nem a Beersbridge Roadon lakott.

Annnyira megdöbbsent a dolog, hogy nyekkenek egyet, mint egy megtaposott kutyát, és tüstént visszazárom az ajtót. Saját arcom vonít vissza rám a szekrény tükréből. Ez itt a szám, elkerekedve, akár egy pisztrángé. Ezek itt a szemeim, véraláfutások a túl sok első esti pezsgőtől. Ez itt az arcom, megnyúlt, akár egy kísérteté. Saját magamat kísértem, a sokktól hirtelen hátralépek, és bevágom a sarkam a bőrröndbe. Egy pillanatig nem érzek fájdalmat. Aztán felvisít az egész lábfejem. Nem nézek le. Félek, hogy még vért látok. Matt dühös lesz, ha a ruháinkra is rákerül. Nincs még mosógépünk, és rühelli a mosodákat. Nem akarja, hogy bárki is lássa a faltjainkat.

Mattnak nagyon fontos a magánélete. A mai napig kizár a fürdőszobából, akkor is, ha csak fogat mos. London mély lélegzet lesz neki. Iskolás kora első napjától névtelenségre vágyott. A névtelenség olyasmi, ami nem létezik Kelet-Belfastban. A házak egyszerűen túl közel vannak egymáshoz, a falak túl vékonyak. Matt elhatározta, hogy nem fogunk ismerkedni a szomszédokkal. Nem akar új barátokat szerezni, vagy Jamie Oliver-receptekre vacsoravendégeket hívni. Azt reméli, hogy még az élelmiszereket is csak online fogjuk beszerezni, így vásárló emberekkel sem kell találkozunk. Ezentúl kevesebben lesznek az életünkben; három vagy négy bőven elég, Matt szerint. Ebben a tervben nincs helye egy halott nagymamának, akkor sem, ha a szekrényben marad.

Kinyitom az ajtót, most lassabban, remélve, hogy Nagyi már nem lesz ott. De még mindig ott van, az újság kiterítve ölében, akárcsak egy gonddal kivasalt asztalterítő. Arca elé tartja szemüvegét, és az „Előre keresztény katonák”-at dúdolja, ahogy a lencséket lassan a lap felett mozgatja.

„Nagyi”, szólítom meg nagyon halkán, nehogy Matt meghallja, és bejöjjön a hálóba. „Te mit csinálsz itt?”

„Olvasgatom az újságot, Bogaram” feleli. „Megnézem, ki halt meg a héten. Az ember, aki többször kifestett nálam, már nincs köztünk. Rák. Csak negyvenkét éves volt, három kis apróságot hagyott hátra.” Feltartja a gyászjelentéseket, hogy jobban lássam. Úgy teszek, mintha olvasnék, fürgén futnak balról jobbra a szemeim, de a szekrény ritkás fényében a nyomtatott szövegből nem látszik más, csak pontok és kibogozhatatlan karcolatok.

„Ó, te jó ég”, mondom. „Nálunk is ez a fickó festette ki a nappalit.”

Mostanra elült a nagymamám keltette sokkhatás, de nem tudom, hogyan kellene máshogy viselkednem vele. Csak nem tehetünk úgy, mintha mi se történt volna, hisz az egyikünk halott. De már túl késő hisztit csapni. Sikítani akkor kell, amikor az ember meglátja a kísértetet, nem öt perccel később, amikor már egymásnak adjuk a szót, mint télen az influenzát. Elképzelem, ahogy órákon át folytatjuk. Tea és vastag pirítósz szeletek mellett megoldjuk a Kelet összes problémáját. Csak egy jó kis szaf-

tos témát kell felvetni, és a nagymamám akár órákig is fújja, mint maga Ian Paisley, még pulpitus se kell hozzá neki. Nem mintha bánnám. Szerettem volna egy pár dolgot megkérdezni tőle, mielőtt meghalt. Van pár öregeknek gyakran feltett kérdésem is, mint például „Emlékszel a Blitzre?” vagy „Hogy ismerted meg Nagypapát?”, meg olyanok is, amik valóban érdekelnek, mint például „Stevie nagybácsi: rendesen meleg vagy csak egy kicsit?” Ha lenne rá lehetőségem, azt mindenképpen megkérdezném, mit mondott a Nagyim anyának az előtt este, hogy lelépett a kenyerezéssel.

„Tudom, hogy azt hittétek, alszom”, mondanám neki. „De a plafonon keresztül hallottam a zajt, ahogy nekiestetek. Apa káromkodott, anya meg visszarivallt. A kutyája le-fel rohangált a konyhában, te meg sivalkodtál, mint egy bomlott banshee. Leginkább te, Nagy. Ha mérges vagy, a hangod még a festéket is lerepeszti. Mit mondtál neki, amivel elüldözted?”

Aztán várnék pár másodpercet, karomat mellkasomon védekezőn összefonva, és hagynám, hogy a nagymamám azt gondolja, pipa vagyok rá, mielőtt megszólalnék, „Hát nem jobban megvagyunk anyám nélkül mindannyian? Tiszta dilis volt”.

És akkor nyerítve röhögnék. Nagymamám hátravetett fejfel, hogy szabad utat engedjen a nevetésnek, az orrán és száján, szemén és hasán át, mintha az egész teste finganá a nevetést, amit képtelen visszatartani.

A Nagy halott, emlékeztetem magam; lehet, hogy már benne se lenne egy jó kis mókában. Felidézem a temetés összes részletét: a vidékről feljött unokatestvéreket, csak állásinterjúkon hordott öltönyeikben, a szendvicskrémés szendvicseket és a margarinnal megkent gyümölcskenyeret, a koporsóján elrendezett fehér liliumokat, ahogy narancs porfoltokat hagynak, mintha lángnyelvek nyaldosnák a nappali tapétáját. Matt a sarokban, rezzenéstelen arccal, mintha az ingével együtt az arcát is kivasalta volna. Én meg sírok – kibőgöm a szemem –, jóllehet nem az a fajta család vagyunk, akiknél a könny temetési kellék. Különösen nem öregek temetésén, ami nem olyan szomorú, mint a gyerekeké, vagy ha autóbaleset vagy késelés miatt bekövetkezett hirtelen halálról van szó. Nem tudtam nem sírni. Maga alá temetett a fájdalom. Mindig is volt valami kapcsolat köztem és a nagymamám között, mint amikor az ablaküvegben megpillantod a saját visszatükröződő arcodat. Aztán meghalt, és ez egy éjszaka leforgása alatt megszakadt. Most újra itt van – a jóleső egyedüllét könnyedsége egy másik ember társaságában –, és nem tudom elviselni a gondolatot, hogy ismét elveszítem.

Behajlok a szekrénybe, és ráhelyezem a kezem Nagy vállára. Fel vagyok készülve a legrosszabbra, hogy átsiklik majd rajta, de meglepően szilárd: meleg és szivacsos több réteg kötöttáru alatt.

„Kedden lesz a temetés, a Roselawnban”, olvassa, a nyelvével egyszerre döbbenetet és együttérzést kifejező zajt csapva. „Tc, Tc. Tc. Mit szólsz ehhez? Lefogadtam volna, hogy protestáns. Olyan remekül rakta le a csempémet.”

Később elcsodálkozom majd rajta, miért nem érzek pillanatnyilag félelmet. Egyszerűen csak le vagyok döbbenve, és olyasféle öröm tölt el, mint amikor egy rég el-

veszettek hitt tárgyat talál meg valaki az ágy alatt vagy a kabátzsebében. Úgy döntök, hogy az ember saját családjából származó kísértetek túl ismerősek ahhoz, hogy rémisztőek legyenek. Hallottam már másoktól, hogy a saját gyereküket minden gond nélkül kiszedik a kakából, de más gyereké hányingert kelt bennük. Honnan tudhatnám? Nincsenek gyerekeink, és Matt szerint nincs is hely nekik ebben a lakásban. Elviekben hasonló a helyzet. Hisztit csapnék, ha valaki más nagymamáját találnám a szekrényemben. De Nagynak túl jól ismerem ezt a megjelenését ahhoz, hogy féljek tőle. Az a piros kardigán van rajta, amit tavaly karácsonykor én vettem neki, és még az az elmaradhatatlan fehér zsebkendő is kikandikál az ujjá alól. Lehetlenség félelmet táplálni olyasmivel szemben, amit a BHS-ben vettem 20%-kal leárazva. A halott nagymamám tulajdonképpen hasonló megszokott részletek gyűjteménye: szőrmés szőnyeg-papucs, májfoltos szemek, és nagyapám órája, akár egy túlméretezett karperec, a csuklója körül.

„Azt hittem, sose látlak újra, Nagyí”, szólok, ahogy mellé kuporodom, és az arcunk majdnem összeér. Egy mostanság elszopogatott Polo mentacukorka halványuló szagát érzem savasodó lehetetlen. „Nem volt rá lehetőségem, hogy elmondjam, mennyire szeretlek.”

„Szedd össze magad”, mordul rám.

A családomban nincs helye az érzélgősségnek.

„De komolyan, Nagyí. Fogalmad sincs, mennyire boldog vagyok, hogy újra itt vagy velem.”

„Hát, nem is tervezem, hogy hamarosan elmegyek. Az agyadra fogok menni.”

A nagymamámnak nem tűnt föl, hogy halott, mint ahogy az sem, hogy éppen egy szekrényben ücsörög Hackney-ben. Nem én leszek az, aki elmondja neki. Hogy is lehetnék? Semmilyen más szó nem jut az eszembe a „bocsánat”-on túl, és utána lehet, hogy el is menne. Bemászok mellé a szekrénybe. Akkora, hogy négy ember is simán elférne benne, meg még egy asztal is. Mindkét arcán megpusztilom. Bőre akár könyvlapok közt préselt levél vagy virágszirom. Meglapogatja a hátamat, mintha egy gyereket nyugtatgatna. Szálas tea és gyömbéres keksz illata lengi be. Egészen mostanáig nem hiányzott az otthonom, és nem is gondoltam, hogy valaha hiányozni fog. Hasogatni kezd az ornyergem, mintha megütöttek volna. Toluló könnyek érte. Ez az a pillanat, amikor meghasadok.

„Tedd fel a teáskannát, csillagom”, mondja nagymamám. „Teljesen ki vagyok száradva.”

Mindig tudta, mikor kell témát váltani. Hirtelen a kiszáradás szélén teára szomjazom.

„Egy aprócska perc, és már itt is vagyok”, mondom. „Te meg maradj ott, ahol vagy, Nagyí. Olvasd végig a gyászjelentéseket.”

„Nem megyek én sehova”, feleli kacsintva. De az is lehet, hogy csak képezem a sötétben.

Bezárom magam mögött az ajtót, odatapasztom a fülem a szekrényajtóhoz, és várok, hátha meghallom, ahogy lélegzik, vagy az újságot zörgeti. Semmit sem hallok, csak London hangoskodását az ablakon túl. Itt minden hangosabb. Minden gyors és egyenes, és tudja, mennyit ér. Ez nem nagymamáknak és más láthatatlan igazságoknak való hely. Miután bezárom az ajtót, és elcsitul a hangja, az arcát már nem tudom felidézni, de a karom pontosan emlékszik, milyen volt hiánya alakja, és milyen nehéz volt megtartani.

A konyhában Matt már abbahagyta a tányérstószolást. Most éppen az evőeszközös fiókban sorjázza a késeket és villákat. Háttal áll nekem, de tudom, hogy mosolyog. Boldog itt az amerikai konyhás lakásunkban. Belfast egyáltalán nem hiányzik neki. Elképzeli élete hátralévő részét Londonban, csak karácsonyra megy haza, végül ezt is lefaragja minden második karácsonyra, és a nagyobb családi esküvőkre. Mindezt a válltartásából tudom, meg abból, ahogy a teáskanalakat rakosgatja: gyorsan, simán, magabiztosan, mint aki pontosan tudja, mi lesz a következő lépése.

„Hol van a teáskanna?”, kérdem.

„Belfastban hagytam”, mondja Matt, és ahogy megfordul, látom, már felvett egy új, londoni mosolyt. Fogak. Íny. Feszés vonalak vezetnek lefelé szája szögletéből, akárcsak egy hasbeszélő bábuján.

„Micsoda? Ezt mért csináltad?”

„Nincs szükségünk teáskannára. Te vagy az egyetlen, aki azt a fajta teát issza. Csak merítsd a filtert a csészébe.”

„De annak nem olyan az íze.”

„A francokat nem. Pontosán ugyanolyan az íze, ha benne hagyod pár percig.”

„Nekem teáskanna kell”, mondom.

Aztán elsírom magam a még szortírozásra váró Tupperware edényeink felett, mert nekem nem csak a teáskanna kell. Emberek kellene, akiket megismerek a Tescóban, cukormázás buci kell, ha pénteken nyalánkságra vágyom, meg a nővérem, aki három utcával odébb lakik, a rosszcsont gyerekeivel. Nyáron szemerklélő eső kell, és boltok, amelyek csak délben nyitnak szünnapokon, öregemberek a kutyáikkal, akik jártadban-keltedben rádköszönnek, fanyar humor, igazi ivós kocsmák, és az az istenverte James Nesbitt, minden egyes alkalommal, ha bekapcsolja az ember a tévét. Az otthonomat akarom. De itt is akarok lenni Londonban, ahol a jövő van.

„Csak fáradt vagy”, szól Matt, ahogy leteszi a teáskanalakat, hogy megöleljen. „Nagy ez a váltás, de szeretni fogod Londont. Itt minden könnyebb lesz. Csak adj neki egy esélyt.”

Arcához emeli a kezemet, végigvezeti rajta az ujjaimat, majd megszólal, „Ez a kezdet”, mintha egy romantikus film szereplője lennék.

„Ámen”, mondom, mert várja, hogy mondjam.

A fejemben mindeközben az jár, hogy az összekuszált kábeleknél már nyoma veszett, a pillanat elmúlt, mi mégis újrajátsszuk, mintha a tegnapi estét maradékok melegeit éreznék fel.

A mobilomon rákeresek az Easyjet honlapra, megnézem a belfesti járatokat két hét múlva, aztán a rákövetkező két hétre, és így tovább, egészen karácsonyig. Mindent a szekrényben teszem, az ajtót magamra húzva, mert Matt nem értené. Más, mint én. Ő már a gyökereit ereszti, és a hétfői reggeli ingázását tervezi. Én más vagyok, mint ő. Nem tudok csak előre nézni. Ez a gyengeség egy formája, és szégyellem magam miatta.

A nagymamám a szekrény sarkából néz. „A mobilodon számítógépezel?”, kérdi.

„Igen, Nagyi”, felelem. „Csak utána nézek valaminek. Egy perc, és csinálom neked még egy teát.”

„Azoktól az izéktől ujjrát fogsz kapni”, mondja. „A tévében láttam erről egy műsort, a mikrohullámú ugyanilyen rossz, csak az gyomorrákot okoz. Na ugyan az én házamban egyik se lenne, engem csak ne öljenek meg.”

„Minden bizonnyal igazad van, Nagyi”, mondom, és a szekrényben ülve, zárt ajtó mögött, el is hiszem, hogy így van.

Estefelé később a konyhaszigetünknek támaszkodva nézem, ahogy Matt a mikróban odapörköl a tegnapi estétől, majd azon kapom magam, hogy megszólalok, „Nagyi mindig azt mondta, hogy a mikrohullámú sütő gyomorrákot okoz”.

„A Nagyiid elképesztő volt”, válaszolja Matt. „Emlékszel, hogy a Marksy's-ből csente az egyszer használatos evőeszközöket, hogy spóroljon a mosogatással?”

„És arra a napra, amikor beparancsolta azokat a mormonokat egy sültre?”

Úgy nevetünk a nagymamámon, mintha egy tévés szitkom vénülő szereplője lenne. Nevetés közben megiszunk egy egész üveg bort. A pohár fenekére nézve képes vagyok úgy tenni, mintha nem lenne velünk, a szekrényben bóbiskolva. Képes vagyok úgy nevetni, mintha nem is ismerném. Kinyitunk egy másik üveget, és az otthonon is nevetünk. Kegyetlenül. Szeretetteljesen. Iszonyatosan megkönnyebbülve. Tálcán kínálja magát a hely, hogy gúnyolják. Hát gúnyoljuk. Londonból könnyű. Belfastot már háromszáz mérföldnyire magunk mögött hagytuk. Az sem kizárt, hogy már ott sincs.

Ma éjjel a kanapén alszunk: Matt az egyikén, én a másikon, mert az ágyunk még mindig darabokban dől a falnak. Matt fog elaludni először, kimerítette a hat emelet bútorcipelés. Én meg majd küzdök, hogy az erkélyünk alatt síkító szirénák és az egész éjjel felcsavart hangerővel fífázó szomszédaink ellenére aludni tudjak. Két óra körül hallom majd a nagymamám hallókészülékét, törött üveg hangon énekel, ahogy merül. Felkelek a kanapémról, és odamegyek hozzá a szekrényben. A *People's Friend*-et olvasgatja vagy kötöget. Esetleg a nővérével telefonál, aki Lisburnben lakik, de még az is meglehet, hogy imádkozik, olyan szavakat mormolva, melyeket annak idején a Vasárnapi Iskolában tanult. Pont olyan lesz, mint az emlékeimben, még a ki-be csúszó fogsorának nedves csattogása is, ha nevet. Odagömbölyödöm majd göcsör-

tős bokájához, és a papucsát használom párnának, a pihés részhez igazítva az arcom. A nagymamám lesz a horgony, én meg kapaszkodom.

Lehet, hogy reggelre már hűlt helye sem marad, de az is lehet, hogy együtt fogunk teázni, és nyugtázzuk, hogy teáskanna nélkül bizony nem olyan az íze.

Akárhogy is, meghasadok.

Fordította: GULA MARIANNA

Céhládáról lakatot

FARKAS ÁRPÁD PÁRBESZÉDE ILIA MIHÁLYAL (1972)*

Ilia Mihály, a Szegeden megjelenő Tiszatáj című irodalmi és kulturális folyóirat helyettes főszerkesztője Annus József fiatal íróval írószövetségünk vendégeként tartózkodott Romániában. Tíznapos útjuk során Bukarestbe, Sepsiszentgyörgyre, Kézdivásárhelyre, Régenbe, Kolozsvárra látogattak, vendégeink voltak Marosvásárhelyen is.

Ilia Mihályhoz többéves barátság fűz, így módomban áll, mintha magnószalagról, baráti beszélgetést idézni.

– *Főszerkesztőm azzal bízott meg, hogy interjút készítek veled.*

– Hagyd már a csudába. Inkább beszéljünk.

– *Rendben. Szerinted miért szeretnek az írók olyan nagyon beszélgetni, annyit sülni-főni a saját levükben?*

– Értem, mire céloz. Kézdivásárhelyről jövünk, a céhtörténeti múzeum megnyitóünnepségéről. Zárójelben mondom: kincses ház, gazdag helytörténeti anyaggal, ízléssel készült, büszkék lehettek rá. Ott, a céhládák, -zászlók, -jelvények közt ácsorogva gondoltam el, milyen óvó ragaszkodással őrizhették őket a régi mesterek, milyen sokat jelenthetett számukra az egy csoportba, bármilyen kis közösségbe való tartozás tudata is. Képzeld el egy régi vasárnap délelőtti sörözgetésen e hajdani céhbelleket. Szerinted miről beszélgethettek? A mai író céhhez-tartozás-tudata valamivel labilisabb. Épp a tágabb emberi közösség vonzása miatt. A „csizma” az ő műhelyében ezrek lábára készül. Na, ez így nem a legsikerültebb megfogalmazás. Arról van szó, hogy igaz írónak – hányszor elhangzott már – életformája a mesterség. Dolgozik vasárnapi sörözés közben is, anyagát gyúrja akkor is, ha éppen cseveg. Munkaideje nincs, mert minden szabad ideje munkaidő. S persze ha épp nincs toll a kezében, s brancsbéliekkel süpped disputába, mondjuk így: „kikapcsolódik”, akkor is inkább a mesterség gondjain-bajain rág – sajnos, néha úgy is, hogy pályatársakat csizmadiaként csepül... Szóval, éli a céh életét.

– *Gyere, szidjunk valakit.*

– Nem lesz jó. Te előnyben vagy, hazai pályán.

– *Hogyhogy? Tudtommal te igazán otthonos vagy nálunk. Kritikai írásaidat és az általad szerkesztett Tiszatájat figyelve, egyike vagy azoknak a magyarországi irodalomszervezőknek, kik legjobban ismerik a romániai irodalmat.*

– Ismerni – ez nagyon relatív. Időnként valóban az az érzésem, hogy tényleg járatos vagyok például a romániai magyar irodalomban, aztán olvasok egy vitát, s csak kapkodom a fejem, összekuszálódik előttem minden. A jelentősebb műveket, azt hiszem, mégis olvastam, s sze-

* Megjelent az *Igaz Szó* 1972. áprilisi számában.

Beszélgetésünk után értesültünk, hogy Ilia Mihályt irodalomkritikai tevékenységéért József Attila-díjjal tüntették ki, majd két év múltán, 1974-ben pártszankcióval menesztették a szerkesztőség éléről. (F. Á.)

rintem a műveken a lényeg. Ami a román irodalmat illeti, sajnos, nem ismerem a nyelvet, így csak a ti közvetítésekkel láthatom erővonalait. S nagyon meg kell bíznom e közvetítésben, mert Közép- és Kelet-Európában nincs nemzeti irodalom, melyből annyi művet ültettek volna át más nép nyelvére, mint románból magyarra. Aztán meg ti, kik egy föld alatt éltek s egy konyhán főztök e kultúrával, jobban is ismeritek azokat az értékeket, melyeket frissiben, gyorsan mindnyájunknak magunkévá kellene tennünk. S benyomásaim szerint ez a román irodalom, csak az elmúlt tíz év eredményeit figyelve is, nagyon sok meglepetést tartogat. Labis költőnemzedéke, Sorescuék, Nichita Stănescu, Iacon Alexandru, Ana Blandiana számomra magas Európa-szintet jelentenek. Nem beszélve a prózáról, D. R. Popescuról, Fănuș Neaguról... apropó, mikor jelenik meg magyarul Ivasiucnak az a nagy sikerű regénye, melyből az Igaz Szóban olvastam részletet?

– *Idén? Jövőre? Tudtommal Csiki Laci fordítja.*

– Persze, vele is találkoztunk Bukarestben.

– *Mondd már, mi újság arrafelé?*

– Látod, ez rendkívül jellemző kérdés volt. Ilyenek vagytok; eljön az ember hozzátok a híros Szöged városából, Rózsa Sándor és a csípős paprika hazájából, két-három napra megfordulja magát városaitokban, s már senki sem azt kérdi tőle, hogy mi újság Szegeden. Ne mentegedj, mert ha általánosítok egy kicsit, én ezt rendkívül rokonszenvesnek is tartom. Csak az az ember nem érdeklődik otthona iránt, aki nem érzi otthon magát benne. Valahogy ez a helyzet irodalmunkkal, a romániai magyarral is. Megfigyeltem, írókat, költőket értékelő kritikákat olvasva, legszembeszökőbb az az elődkutató szándék, mely kinek-kinek a szellemi szülőjét épp a romániai magyar irodalom jelentős egyéniségei között keresi.

– *Szerinted mi ennek a magyarázata?*

– Ne bonyolíts ebbe bele. Nem ismerem annyira, s ebben általánosítani nem szeretnék. Mit akartál az előbb kérdezni?

– *Mikor kedvenc román íróidat soroltad, hirtelen az jutott eszembe, hogy a nyáron, mikor Szegeden jártam, megmutattad azt az épületet, melyben Kossuth és Bălcescu találkozott. Te az egyetemen is tanítasz. Mondd, igaz lelkedre, a szegedi fiatalok mennyit tudnak a két ország múltbéli és mai históriabéli viszonyairól? S rólunk, mirőlunk mit tudnak?*

– Elhíheted, sokat. Nincs mért szerénykednem: ennek érdekében én is minden tőlem telhetőt megteszek. Egyébként bizonyára érdekel: egyik hallgatónk készítette el a romániai magyar irodalom hazai bibliográfiáját. S ha már egymás kölcsönös ismeréséről faggatsz, most elárulhatom, hogy a nyáron azért magyaráztam oly buzgón Szeged város és a román kulturális, politikai élet történelmi kapcsolatait, mert titokban reméltem, A Hét-beli jegyzetsorozatodban szót ejtesz róla. De már akkor láttam, hogy másutt jár az eszed.

– *Bocsáss meg, tényleg máshol járt. Mialatt azt a márványtáblát nézegettük, az eszem épp a fehéregyházi út szélén járt, ahova nemrég helyeztünk mi is táblát.*

– Jártunk arra, láttam. A múzeum is, az ispánkúti emlékmű is méltó Petőfi szelleméhez. Arra gondoltál, hogy ha az a szegedi találkozás annak idején jobban sikerül, Fehéregyházán talán nem veszítjük el legnagyobb költőnket?

– *Hát igen, a kényelmes utókornak rendkívül bizarr asszociációkra is támadhat kedve meg ideje. Te különben hogy osztod be az idődet?*

– Hagyd, elég nagy gondom. Rázódom az egyetem és szerkesztőség között; kemény koncentrációt igényel, de egyelőre még jól bírom.

– *Téged tartanak a leglelkiismeretesebb levélírónak minden kortárs magyar szerkesztő közül. Tudod, hogy ez nagy dolog?*

– Már micsoda? Hogy levelezik az ember? Én nem tudom elképzelni ezt a munkát anélkül, hogy ne tartsak fenn állandó kapcsolatot a folyóirat munkatársaival. Honnan tudnám különben, hogy mi készül a műhelyekben? S aztán, gondolom, az író, szellemi munkás lévén, hamar kerülgetni kezdi a magány, s biztosan tudom, hogy jól fog időnként a baráti, kollegiális jó szó, még ha az nem a pápától jön is. A Tiszatájjal különben mi semmiképpen sem lehetünk olyan előnyös helyzetben, mint a központi irodalmi lapok. Azt hiszem, tudjuk, mit akarunk, elképzelésünk van, de a megvalósításért bizony kicsit buzgólkodni is kell. Nem dül, mint búzászsákba a mag, a szándékainkat is fedő kézirat.

– *Mi az, hogy szerkesztői elképzelés?*

– A mi esetünkben elsősorban azt jelentené, hogy olyan ideális, minőségi folyóiratot szerkesztünk vidéken, melyhez a vidékiességek porszeme sem fér. Ezért nem szorítkozhatunk arra, hogy kizárólag Szeged és környéke irodalmi-kulturális fóruma legyünk, nyújtóznunk kell minden után, ami a magyar literatúrában szint, érték és eredmény. Mi a kortársak közül elsősorban Illyés Gyula emberi-írói magatartását és internacionalizmusát érezzük példaképnek, s földrajzi helyzetünknel fogva is, úgy véljük, ránk is hárul – többek között – az a feladat, hogy hidat verjünk a szomszédos országok kultúrája felé.

– *Híd, híd... úgy emlékszem, van ilyen rovatotok is.*

– Igen, a MOST PUNTE HÍD rovatban ezután is időszakos rendszerességgel közölni szeretnénk a szomszédos nemzeti irodalmak legizgalmasabb és legkimagaslóbb alkotásait. Ha jól emlékszem, legutóbbi román összeállításunk nemcsak nálunk, de itt, Romániában is visszhangra talált. Az előbb, mikor a fordítói gárdátok iránti bizodalomról beszéltem, természetesen ennek jegyében szóltam, hiszen elsősorban itt élő magyar fordítókra kell támaszkodnunk ebben a közvetítésben. Mondanom sem kell, emellett célunk az is, hogy a romániai magyar irodalomról minél teljesebb és hűbb képet adjunk, eredeti munkák közlésével is, kritikai értékeléssel is.

– *Nem értek a diplomáciához, de azt hiszem, ha a mi itthoni, kortárs erdélyi világunkban gyökerező irodalmunk ilyen figyelemre talál, ezáltal erősödik ötvenéves romániai magyar irodalmunk egyik igen fontos törekvése is, jelesül hogy közvetítő kapocs legyen népek kultúrája, jószándékú hétköznapijai között. Erről jut eszembe, milyen nálatok a visszhangja Kádár János romániai látogatásának?*

– Én személyesen nagyon örvendtem a közös közlemény kulturális kapcsolataink mélyítésére vonatkozó kitételének, s úgy érzem, igazán rajtunk, a szellemi élet emberein áll, hogy a két nép kölcsönös megismerésévé váláságos maradjon.

– *Na, mit kérdezzek még?*

– Most veszem észre, te a beszélgetésből mégis interjúba csaltál engem. Azt hiszem, a lényeg elmondtam, csukjuk hát le szépen annak a céhládának a födelét.

– *Lakat nélkül.*

CSALOG ZSOLT

Szemben ülés, hetvenhárom június**

Söröztünk a teraszon a költővel ez így túl egyszerű csaknem hazug több reményt nyújt a megragadásra ha előbből kezdem leültem a teraszon vártam tájékoztam rendeltem majd megláttam PGY-t a kitárt ajtón át egy benti asztalnál ült és kéziratot vagy kéziratokat javított felálltam melléléptem és mondtam szia ha már nem dolgozol gyere ki ott ülök fordítva nem akartam volna egy néger lány miatt aki a teraszon a tőlem második asztalnál ült egy fiúval narancslevet ivott és mosolygott

körülbelül húsz perc múlva kijött ömlesztett cuccaival és fél üveg sörével leült velem szemben aztán újra felkelt szólt a pincérnek hogy átköltözött visszaült próbálva a viszonylagos nyugalom állapotába kerülni ugyane célból valamelyikünk egy nyomatékosító szót is kiejtett na vagy ilyesvalamit és néztük egymást valamint rágyújtottunk egymás cigarettájából PGY próbált mosolyogni de hamar felhagyott a kísérlettel

viszonylag rövid idő elmúltával beszélgetni kezdtünk szemelvényeket adtunk elő egymásnak legfrissebb veszteségeinkből én kissé túlságos terjengősséggel ő kissé túlságos tömörséggel mindketten csak személyes síkon maradva de egyre inkább érezve az általánosulás nyomasztóan közelgő lehetőségét sőt kényszerét ültünk szemben sajnálatos sőt szomorú sőt reménytelen dolgokat tapogatva én cáfolandó magamnak a kibontakozó reménytelenséget újra megkerestem PGY vállá fölött a néger lányt aki csakugyan narancslevet ivott neki is lehet stílusérzéke nemcsak nekem sőt de azután szem elől tévesztettem töltöttünk és ittunk de nem találtuk a sörívás örömét nem jött be az a nálam többnyire fellépő jóérzés hogy most sört iszom Éva? kérdeztem ja igen a múltkor említettem már de most nem melegült fel az a meleg amely a múltkor a rövidhír nyomán oly szép váratlansággal támadt néha egy hétig is vagy hetekig azt mondja PGY igen én is én is örömtelen alkalmi rokonulás szemben ülés pedig néhány éve még kellett az emberek azt mondja csupa lekonyult végű dallam lejtő vagy alázuhanó görbe

kutat a holmijában kiválaszt néhány verset ezeket olvassam el a leesett végű dallamok pontos másai PGY néhány átélit koituszának lefolyása rajzolódik elő bár nagyon is belső lefolyása

* „9 Őrizz meg engem a törtől, amelyet nekem vetettek, a gonosztevők csapdájától! 10 A bűnösök beleesnek saját hálójukba, én pedig elkerülöm azt.” Amint az összeállításunk szövegeit gondozó Soltész Márton, az író monográfiája megjegyzi: „Ez a pár sor pontosan mutatja Csalog Zsolt érett művészetének báziskérdését: miként tapintható ki a 20. századi emberek emlékein-önképein keresztül hit, sors és bűnösség egymással szorosan összefüggő viszonya?”

** Gépirat. Lelőhelye: OSZK Kt., Fond 445/443.

Első megjelenése: Soltész Márton, *Csalog Zsolt*, Argumentum, Budapest, 2015, 64–68. Az életút szempontjai szerinti értelmezését lásd: *Uo.*, 68–69.

PGy helyzete most eleve előnyösebb ő már elidegenedett nem a valószínűleg több évvel ez- előtti koituszoktól hanem a versektől bár az ember bizonyos mértékig az öleléseket is maga mögött hagyja ez most egy ilyen beteg estefelé az én helyzetem kellemetlenül túlexponált le- hetne kezemben a versekkel ennyi személyesség közepébe kerülve azt nyilván úgysem fog- hatom fel hogy az ő elidegenedettsége révén személyes reláció a papírlapok fölött csak egy- oldalú tehát nem létező és semmiféle magamtartásra nem int másrészt azonban mindez tel- jesen felesleges helyzetfelmérésnek bizonyul csak a szituáció egyetlen pillanatának ijedelve a sorok váratlan készséggel olvadnak bennem utánuk a személyes reláció másképp tér vissza elfelejtődik és visszatér felépül meglepetten érzem hogy strukturálódásnak indulnak (szer- kesztő! kérem meghagyni! igazán nincs rá magyar szó!) strukturálódásnak indulnak valami- féle dologok amelyek pihent fejjel behatóbb vizsgálatot érdemelnének PGy további néhány la- pot válogat ki egy dossziéból elfelejtem megkeresni a néger lányt körülbelül ekkor fizethet- tek mert később a versek után tíz-tizenöt perccel már más ült annál az asztalnál elolvasom ezeket is kezemben fogom a kéziratlapokat az asztalon sörösüvegek cigaretták poharak ha- mutartó paksaméta papír az asztal rövidre zárt részletessége fölött moccanni érzem egy kife- jezés lehetőségének reményét közös szemétdombunk okos lajstromba szedve groteszk ki- elégtelenség PGy másik válla fölött a téren lassan sötétedik sovány válla van

TD és KJ ezt pompásan csinálják abszolút korrektül akár ellenőrizni is lehet megkérdezni VT- től illetőleg a másik esetben a megfelelő monogramoktól és kiderül hogy valóban és ponto- san így történt képeik totálisan intenzívek mindamellettt egy bizonyos vonatkozásban hallat- lanul szolidak és talán éppen ebből eredően jelentésteljesek és jelentőségteljesek nosztalg- kusan tisztelem ezt az ideális európaiságot igazán nem fejez ki értékítéletet ha azt mondom én erre képtelen vagyok nekem óhatatlanul belerondít mindenbe valami primitíven tragikus komponens

felugorva a második fogástól KGy-vel egy folyosó vörös kókuszszőnyegén sietünk végig csak azért nem futunk nehogy leleplezzük magunkat egymás és önmagunk előtt rettenetesen nyú- lós ragacos helyzet adódna és hátha feleslegesen természetesen bambán reméljük hogy fe- leslegesen zárt ajtó ez az? előtte tálcán érintetlen reggeli a másik szoba nyitva üres kabát a fogason két izzadt deformálódott arc néz egymásra hirtelen jött alkalmi közösség hazudozás- ra használjuk talán basznak? de ez persze tarthatatlan nekiesünk az ajtónak már alig ügyelve a leplezetésre a kertbe futunk megkeressük az ablakot alatta hófolt a szobában pokrócba csavarva alszik PGy vissza az ajtóhoz aztán aztán aztán még nem vitték el a második fogást amikor megérkeznek egyenként álomból ébredt szemmel a kislány mosolyogva visszahozza a levest H marokkói királyról beszélgetünk ezerkilencszázhetvenhárom ugyebár rosszak az idegek de az ember próbálja tartani magát

ülünk a teraszon váratlan szembesülés PGy nekem is tölt a harmadik üvegből kétszemélyes miniszocietász semmivel sem kevésbé sajnálatos sőt szomorú sőt reménytelen ezen belül mégis valami celofánszerű reményt nyújt fogalmam sincs micsodára nézem ahogy tüzet csi- nál kicsit talán túl körülményesen is a minimális erősségű esti szélhez képest a fellobbantott gyufaszál lángját a skatulya szűk csövébe menekítve nézem magam amint tüzet veszek a ke- zében melengetett lángból kissé talán túlságosan is szűkszavúan vagy gesztusszegényen a

speciális helyzethez képest kezére alig emlékszem magára a kézre régóta ismerem ezt a vonásomat jobban őrzöm a mozdulatokat mint a lények statikus létére vonatkozó emlékeket talán mert a létező iksz ipszilonnál mindig is jobban érdekelt annak viselkedése bármiféle akció pillanataiban a babrálás a gyufával inkább mint maga a kéz de sajnos az is lehet hogy mindössze felületes vagyok PGy relációjában ez különösen valószínű mivel ő feltehetően sok mindent elkövet hogy mozdulatok és mozgások mögé rejtse magát vállalnak és függőleges tengelyének ahogy az asztalok közt közelít valami sajátos sietésbe kényszerített merevsége de sajnos az effajta jelenségek regisztrálása irodalmi úton úgyszólván lehetetlen pedig éppen ezek a dolgok hagyják bennem a legmélyebb lenyomatokat mintha csak halotról lenne szó a hasonlat és maga a distinkció is elég értelmetlen persze a mai élők kis hibalehetőséggel halottnak is felfoghatók a nyaknak melyre konkrét mivoltában úgyszólván nem emlékszem egy egészen jellegetes rándulása

a dolgokat idealizálni mindenképpen hiba lenne szemben ülésünk nem volt zavartalan pontosabban rengeteg félreértés terhelte én elmulasztottam PGy figyelmét felhívni a néger lányra aki majdnem mögötte ült talán csak azért mivel e motívum valódi lehetőségét a jelenség-halmazban csak sokkal később éjjel egy-félkettő tájban ismertem fel ámde lehet hogy ez pusztán olcsó mentségkeresés és a motivációk valójában sokkal sötétebbek voltak vagy hogy egy másik példával éljek nem adtam semmiféle magyarázatát illetve nem adtam meg az egyetlen és hiteles magyarázatát annak hogy miért csak az én üveg sörömet fizetem miért hagyom hogy PGy külön fizesse azt a kettőt amit ő rendelt de amelyek közül a másodikat már úgyszólván közösen tüntettük el nem adtam magyarázatát mivel a kurrens kontextusban nem tudtam elhelyezni a megfelelő mondatot valamint mert bajos is megadni az ilyesféle magyarázatot hiszen e magyarázat óhatatlanul felveti annak szükségességét is hogy megmagyarázzam miért tartottam szükségesnek e magyarázatot satöbbi summa-summarum megmeglegyintett közben a gikszerek okozta hűvös lebbenés is és PGy-t is bizonyosan hasonlóan érintette mindez másrésztől feltételezem hogy hasonló gikszerekbe PGy is belekeveredett vagy -kényszerült például azt hogy hány óra lehet nyilván ahelyett mondta hogy neki sincs pénze további sörre ezekből a legalábbis ügyes lépésekből származó könnyű fájdalom sajnos úgyszólván végig ott volt a legjobb percekben is

én először PGy bal válla fölött néztem meg a már kivilágított oszlopórát majd felesleges kontrollképpen a sajátomat is és közöltem a leszúrt tapasztalatot úgy emlékszem fél kilenc volt ezután még a téren állva rövid dialógus következett amelynek igyekeztünk némi összefoglaló jelleget adni megfelelő mennyiségű új motívum szerepeltetésével de amely mindkettőnk be nem vallott mulatságára már túltengett a formális elemektől és egészében inkább térkitöltő jellegűre sikerült részletes visszaadásának nemigen lenne értelme és dialógusok dokumentálására megfelelő irodalmi módszer amúgy sem ismeretes.

973. június

CSALOG ZSOLT

[Weekly Routine]*

- Hétfő. Amikor megpróbálok pótolni, amit a hétvégén mulasztani voltam kénytelen. (Nem sikerül: begyűrődnek az életembe, akik megpróbálják meghosszabbítani hétvégéjük tunyálkodását.)
- Kedd. Hisztéria: megpróbálok pótolni az elmulasztott hétfőt is. (Persze hogy nem sikerül.)
- Szerda. Hisztéria: most kiséprűzök az életemből mindenkit, h. maradhassak végre magamnak! (Ki érti??)
- Csütörtök. Babonák sötét napfogyatkozása. Nem is harag már: csak a magam fekete hiánya. Munkává álcázott fájdalom.
- Péntek. A fáradtság napja. Nem a munkától: a védekezéstől gémberedetten hull alá két bémult karom. Részeg rezignáció: mi végre vagyunk a Világon? Vagy tényleg mind egy?
- Szombat, vasárnap. Idétlen mosoly-torna: „most pihenünk, utólag s előre”. Derűs számvetés: megtettünk megint egy fordulót a spirálon, lefelé. Csak így tovább.
- Figyeljete: nekem dolgom van. Meg akarom érteni és le akarom rajzolni ezt a Világot. Ha kedves linkóci lennék, mihaszna léhűtő, aki el akarja bliccelni az életet, bizonyára meg tudnátok bocsájtani: „kedves srác”. De így: kellemetlen fráter. Le vagytok szarva! Le akarom rajzolni a Világot – s mert így adatott, így: ott ültök a közepén, leszarva.

Hétfő. Amikor megpróbálok pótolni, amit a hétvégén mulasztani voltam kénytelen. (Nem sikerül: begyűrődnek az életembe, akik megpróbálják meghosszabbítani hétvégéjük tunyálkodását.)

Kedd. Hisztéria: megpróbálok pótolni az elmulasztott hétfőt is. (Persze hogy nem sikerül.)

Szerda. Hisztéria: most kiséprűzök az életemből mindenkit, h. maradhassak végre magamnak! (Ki érti??)

Csütörtök. Babonák sötét napfogyatkozása. Nem is harag már: csak a magam fekete hiánya. Munkává álcázott fájdalom.

Péntek. A fáradtság napja. Nem a munkától: a védekezéstől hull alá két bémult karom. Részeg rezignáció: mi végre vagyunk a Világon? Vagy tényleg mind egy?

Szombat, vasárnap. Idétlen mosoly-torna: „most pihenünk, utólag s előre”. Derűs számvetés: megtettünk megint egy fordulót a spirálon, lefelé. Csak így tovább.

Figyeljete: nekem dolgom van. Meg akarom érteni és le akarom rajzolni ezt a Világot. Ha kedves linkóci lennék, mihaszna léhűtő, aki el akarja bliccelni az életet, bizonyára meg tudnátok bocsájtani: „kedves srác”.

De így: kellemetlen fráter. Le vagytok szarva! Le akarom rajzolni a Világot – s mert így adatott, így: ott ültök a közepén, leszarva.

* Autográf. Soltész Márton tulajdona.

A kézirat verzőján olvasható „Elephant. Detail.” felirat alapján a szöveg valamikor 1982 után készühetett, amikor a szerző az USA-ban „freelance illustrator”-ként, vagyis periodikumok, könyvek és más sajtó- és marketingtermékek grafikusaként kereste a kenyerét.

Csalog Zsolt levele Marosán Györgynek*

(BUDAPEST, 1992. ÁPRILIS 15.)

Kedves Uram!

Verném a fejemet a falba: nem vagyok elég flott, vagy túlságosan is kíméletes és fegyelmezett vagyok, nem válaszoltam kapásból és a nyilvánosság előtt a hozzászólására (Angelika Preszszó, 92. IV. 15., *Esély*-est, „Túlélés”) – így aztán kénytelen vagyok most, pár órával később; kénytelen vagyok, másképp nem tudnék aludni.

Az indulattól!

Hibát követtek el a rendezők, nem definiálták a témát. Annak, aki nem tudta, hogy az *Esély* egy szociálpolitikai folyóirat, az elhangzottakból kellett (volna) hogy kiderüljön, miféle túlélésről is beszélgetünk. Aki tudja, hol él, nagyjából mégis rájöhetett: a gazdasági váltás és válság áldozatairól van szó, azokról a tömegekről, akiknek manapság legalább a szociális gondolkodás kijár, miután ártatlanul kerültek a padlóra, és a jövőjükéről, a szó primer értelmében az életükéről van szó. De hát nem mondtak ki a játékszabályok, úgyhogy akkor tényleg: kinek mi jut eszébe a címszóról, hogy „túlélés”. És volt abban valami döbbenetes, ami Önnek eszébe jutott: Ön a politikai biznisz bukott túlélőinek esélyeiről beszélt. Volt ebben valami bődületes bunkóság, pimasz pofátlanság. Humanistának tudom magamat, szeretnék nyitott lenni bárki emberfia gondjaira, akár például az ejtőernyősök szorongására, amikor a földet érés után latolgatják a továbbiak esélyeit – de azért hogy valaki privát politikai túlélésének undorító problémájával tolakodjon azok elé, akiknek a *létp*problémáit épp a magafajta csirkefogók lelkiismeretlensége okozta, az egy kicsit mégis túl sok már. Megengedem, hogy az Ön személyes gondja is gond – veszem mégis a bátorságot, hogy a védeniceim létgondja mellett az ilyenfajta gondokat magasról leszarjam.

Avagy röviden: kedves Uram, menjen Ön a picsába!

Cs. Zs.

* Autográf. Lelőhely: OSZK Kt., Fond 445/1110.

A levélben említett *Esély*-estről lásd: Bárány Balázs, „Mi már nem érthetjük, ami itt történik”: Marosán György és a rendszerváltás, *Múltunk*, 2019/3., 123–144., különösen: 142.

„A tulajdonságok nélküli ember mint forradalmár”

BESZÉLGETÉS CSALOG ZSOLT HOGYAN KELL FORRADALMAT CSINÁLNI? HELTAI GYÖRGY PORTRÉJA CÍMŰ KÖNYVÉRŐL¹

Résztevők: *Jánossy Lajos, Németh Gábor, Reményi József Tamás, Tóth-Czifra Júlia*

Hozzászóltak: *Bíró András, György Péter, Soltész Márton, Ungváry Rudolf, Wessely Anna, Závada Pál*

Jánossy Lajos: Jó estét kívánok mindenkinek! Köszönjük szépen, hogy ilyen sokan tisztelnek meg bennünket a jelenlétükkel-érdeklődésükkel ennek a lassan egyre inkább nyári időszaknak a dacára. Az *Előhívás* mai alkalmával Csalog Zsolt és Heltai György *Hogyan kell forradalmat csinálni?* című könyvéről fogunk beszélgetni, amely a *Magvető* Kiadónál, a *Tények és Tanúk* sorozatban jelent meg. Azon gondolkodtam, hogy ki kezdje most a beszélgetést, és azt gondoltam, hogy Julcsi, vagyis Tóth-Czifra Júlia fogja elkezdeni, tehát ő adja meg az alaphangot ehhez a könyvhöz. A továbbiakban Reményi József Tamás, Németh Gábor, én pedig Jánossy Lajos vagyok – akik majd felvesszük a fonalat.

Tóth-Czifra Júlia: Jó estét kívánok én is! Azzal kezdeném, mielőtt rátérnék az első benyomásaimra magáról a szövegről, hogy az nekem mindig nagy élmény, amikor egy filológiaiag ennyire nagy és alapos munkát tudok a kezembe venni. Úgyhogy Soltész Mártonnak, aki sajtó alá rendezte ezt a kötetet és a jegyzeteket írta, ezúton is gratulálok ehhez a munkához. Ami magát a szöveget illeti, ugye nem egy életútinterjúról, nem egy mélyinterjúról van szó, ahogy ezt az előszó is leszögezi. Én meg azt szögezem le, hogy kicseleztem a tartalomjegyzéket, és előbb a főszöveget olvastam, majd csak utána a kötet elején álló tanulmányt, és nagyon örültem neki utólag, hogy így tettem. Ez valahol a riport és az interjú határán mozgó portré. Egy összefüggő prózai szöveg, egy monológ, ami egy diktafonfelvétel alapján jegyeztetett le, valamikor a '80-as években, nem tudni pontosan, hogy mikor. '83–84-ben készült az interjú kint Charlestonban, ahol Heltai György élt. És aztán Csalog Zsolt ezt az anyagot gyúrta portrévá. Összefüggő és eléggé egységes monológgá. Számomra sajnos nem igazán derült ki, hogy mennyit változtatott, vagy hogy a nyersanyaghoz képest mennyire nyúlt bele az író abba, amit Heltai elmondott neki; hogy mondatszinten és struktúrában mennyit változtatott, hogy a dramaturgiát hogyan szervezte át. Pedig többször felvetődik az emberben a kötet olvasása közben, hogy mennyi a Heltai és mennyi a Csalog egy-egy nagyon éles dramaturgiai váltásban. Most mondok egy példát, ami egy későbbi ponton is példám lesz majd. Két egymást követő sort idéznék. „...addig ütötték a heréit, amíg el nem ájult –” Következő bekezdés: „No,

¹ A beszélgetésre az *Előhívás*-estek keretében 2018. június 13-án, a budapesti Nyitott Műhelyben került sor. Mostani közlésünk az eseményről készült hangfelvétel szerkesztett változata. A beszélgetés teljes hanganyaga elérhető: <http://www.litera.hu/hirek/litera-radio-elohivas-csalog-zsolt-heltai-gyorgy-konyverol>

ennyit a szocdem-ügyről.”² Ennek a példának, ennek a két sornak-bekezdésnek az egymásra következőségében vajon mennyi a Heltai, és mennyi a Csalog? Ezt lehet, hogy érdekes lenne egyszer megtudni. A kötetben számomra az egyik legérdekesebb dolog az volt, hogy nagyon sokáig nem tudtam eldönteni, hogy az a kedélyesség, ami a Heltait jellemzi a mesélés során, az egy alkati dolog, vagy egy hosszú-hosszú életút során elnyert, a cinizmus határát súroló valami. Miközben attól azért folyamatosan visszabillentem, hogy a cinizmus felé hajoljon az értékítéletem, mert nagyon-nagyon erős naivitást is fölfedezni véltem ebben az elbeszélésben. Legalábbis az első felében biztosan. Tehát lényegében szinte mindig, mindenki jó és tisztességes, a szándékai jók és tisztességesek, és mégsem ebben a szellemben alakulnak a dolgok. Mindig a teljes és radikális változás felé kell elterelni az országot, és mindig csak a *suskus* sikerül eljutni. Egyáltalán, az, hogy a '40-es évek végének, '50-es évek elejének politikájában ez a fajta *suskus* micsoda örületes szerepet játszik. Hogy ki kivel találkozik, ki kinek mit mond. Hogy ez hogyan tereli az eseményeket, és hogy milyen szerepe van a személyes kapcsolatoknak, rögtön a második világháború lezárulása után. Tulajdonképpen már a nyilasok elszámoltatásánál ezt látjuk. De hát ez milyen jó ember volt, de hát őt is ismertem. És ez a fajta – nem is tudom, minek nevezzem ezt –, Heltai maga használja a *suskus* szót,³ úgyhogy ezt akkor megtartanám, szóval ez nagyjából végigkíséri az egész történetet. A másik, ami olvasóként érdekes helyzetbe hozott, az az volt – és most megint Heltai saját kifejezését fogom használni –, hogy mennyire szabad nekem azon szórakozni, amikor „frappíroz”,⁴ amikor derűs eleganciával mesél el különben nagyon is súlyos történeteket. Ugye maga a műfaj is felveti ezt a kérdést, hogy ha én ezt nem kőkemény életútinterjúként, hanem valahol a fikció és a dokumentum határán mozgó *szövegg*ként olvasom, akkor mennyire van megengedve számomra, hogy szórakoztasson az ő egyébként rendkívül olvasmányos, pergő ritmusú, anekdotikus elbeszélése. A verzál⁵ használatában egy ideig próbáltam logikát keresni, aztán feladtam, de ti biztos találatok erre magyarázatot. Az elején még jobban láttam, hogy ez hogyan van. Végül még egy kulcsszót mondanék, mielőtt átadnám nektek a szót. Az egyik kulcsszava ennek a kötetnek számomra a *hit* volt. És hogy a hit, illetve a hitetlenség mennyiféle módon vált – nem vagyok benne biztos, hogy a mozgatórugójává, de visszafelé, az értelmezés során, az önértelmezés során mennyiféle módon vált – végponttá akkor, amikor valamit meg kellett indokolni, amikor meg kellett magyarázni, hogy az az adott esemény miért történt. Heltainak ugye averziói vannak a *hitetlen cinizmussal* szemben, amivel a moszkovitákat vádolja, amikor a *hideg hit* az, ami szerinte Rajkot jellemzi, és ami szintén problémás. Miközben, amikor börtönbe kerül, azt mondja, hogy a *túlélés megalapozott hite* az, ami átsegítette őt ezen az időszakon, és majd biztosan ti is mondtok még néhány kulcsszót.

Reményi József Tamás: Kezdjük a legegyszerűbbel, a verzállal. A Csalog-életmű egészén ez a grafikai, tipográfiai megoldás végigvonul. Az összes doku-portréban megvan, hacsak nem olyan kiadás – például szamizdat –, amelyben ezt valamiért nem hajtották, nem hajthatták

² Csalog Zsolt, *Hogyan kell forradalmat csinálni? Heltai György portréja*, szerk., s. a. r., jegyz., bev. Sol-tész Márton, Magvető, Budapest, 2018 (Tények és Tanúk), 133. (A kötetre inntől rövidítve hivatkozunk: HGy.)

³ HGy, 74.

⁴ HGy, 124.

⁵ Értsd: nagybetűs szedés.

végre. 2010-ben, amikor a Palatinus újra kiadta *A tengert akartam látni* című kötetet,⁶ Soltész Márton joggal róttá föl monográfiájában, hogy ha Csalog élt volna, nem engedte volna meg, hogy pusztán kurzívra cseréljék a verzálokat. Ez az én bűnöm volt, utólag belátom, hogy rosszul tettem. Teljesen más látvány a verzál. Azt hiszem, ebben benne van Csalog képzőművészeti vonzódása is. Ez egyfajta ornamentális grafikai látvány, más szerepe van tehát, mint a kurzívnak. Természetesen értelmező, kiemelő jellege is van; ha például egy többes szám második személyű állítmánynál a ragon van a hangsúly, tehát hogy nem játszottuk, hanem játszottátOK, akkor ott ezt a „tok”-ot szépen ki tudja emelni. Egészen sokszor alkalmazta ezt. Valóban nem következetesen, de kicsit izgatottabbá, vibrálóbbá téve ezt a sajátos írásmódot.

Ugyancsak az életmű egészének fényében tudtam és tudom olvasni ezt a könyvet, és elhelyezni a doku-portrék, de tulajdonképpen az összes életút-rekonstrukció, életút-mélyinterjú sorában. Kezdve az egészen koraiaktól, tehát *A tengert akartam látni*től, a cigánymonológokon⁷ át ennek a könyvnek az egyik közvetlen párjái, az *Egy téglát én is letettem*ig.⁸ Tulajdonképpen ugyanannak a korszaknak két, másfelé kifutó, de hideglelősen egymásra rímelő sorstörténete. S ezzel a sorstörténettel mindjárt bele is csöppentünk a Csalog-életmű kellős közepébe, hogy tudniillik mennyire Heltai és mennyire Csalog. Az összes hasonló jellegű művel kapcsolatban – kezdve a *Parasztregénnyel*⁹ – a kritikusok ezt mindig nagyon hosszan csócsálták. És csak nagyon lassan jutott el az irodalmi befogadás odáig, hogy meg tudjon kapaszkodni a Csalog-életmű látványában, és el tudja helyezni ezt az egészen sajátos műfajt, amit ez a polihisztor föltalált, és amit senki más nem tudott így művelni. Mi is ez? Ő azt mondja erről könyvről is, hogy nem történeti olvasókönyv, hanem hiteles arcvonásokkal megrajzolandó portré. Tehát ilyen értelemben a szépirodalom hatáskörébe utalja. Az arc beszél, az arc természetesen mondhat olyasmit is, ami pontatlan, nem igaz. Mondott is egy csomót, a szerkesztőnek épp elég dolga volt a legfontosabb tévedéseket, leiterjakabokat kiszűrni, átférni stb. Anélkül, hogy beleavatkozna abba a roppant érdekes Csalog Zsolt-i nagyvonalúságba, amely irodalmi alakokként kezeli a hőseit, és sokkal fontosabbnak tartja, hogy a megszólaló hogyan élte át azt a kort, mint hogy a kor dokumentálható tényeinek pontosan, szó szerint, évszámra menően megfeleljen. A dramaturgiájára csak egyetlen apró példát. Ennek a könyvnek számomra talán az is lehetne a kulcsszava, hogy „felejtse el”. Az egész könyvön végigvonul az, hogy olyan ember mesél, akit folyton arra intenek, hogy felejtse. Felejtse el, hogy egy humán értelmiségi polgár, amikor munkaszolgálatos. Kommunistaaként felejtse el, hogy vannak kiszagda és egyéb barátai. Tulajdonképpen a polgári múltját felejtse el. Amikor a börtönből kijön, akkor felejtse el a börtönt, hiszen a Párt ezt már tisztázta. Neki ezzel

⁶ Csalog Zsolt, *A tengert akartam látni: Négy munkásportré*, Szépirodalmi, Budapest, 1981. Uő., *A tengert akartam látni: Négy portré* [sic!], Palatinus, Budapest, 2010. Az első kiadás felelős szerkesztője Mátis Lívია, a másodiké Reményi József Tamás volt.

⁷ Csalog Zsolt, *Kilenc cigány*, Kozmosz, Budapest, 1976; Uő., *Csúnya fekete asszony vagyok* = Cs. Zs., *Temető, ősszel*, Szépirodalmi, Budapest, 1977, 71–85.; Uő., *Dívolják az erdőt* = Uo., 86–95.; Uő., *Disznótor* = Uo., 96–117.; Uő., *Temető, ősszel* = Uo., 118–132. Uő., *Gyökerek* = Uo., 179–240.; Uő., *Cigányon nem fog az átok*, Maecenas, Budapest, 1988; Uő., *Hontalan vagyok a hazámban: Rostás Kálmán, 32 éves* = Cs. Zs., *Fel a kezekkel!*, Maecenas, Budapest, 1989; Uő., *Én győzni akarok!* = Cs. Zs., *Csendet akarok!*, Ant-Ko, Budapest, 1999, 7–72.; Uő., *Romakönyv*, Ant-Ko, Budapest, 2001.

⁸ Csalog Zsolt, *Egy téglát én is letettem: Öt kis történelmi portré*, Szépirodalmi, Budapest, 1989.

⁹ CSALOG Zsolt, *Parasztregény*, Szépirodalmi, Budapest, 1978; 1985 (jav., bőv.); Szekszárd, Babits Kiadó, 1999.

már nincsen dolga. Semmi dolga veled. Felejtse el. Amikor '56 után vagyunk, akkor '56-ot is el kellene felejtene; ha itt maradt volna Magyarországon, akkor neki is az a sors jutott volna, hogy ezt el kell felejtene. Na, ez a pont az, ahol Heltai mintegy dacol saját korával, minden korábbi kompromisszumával, és azt mondja, hogy *nem*. Én nem vagyok hajlandó felejtene többé, s onnan kezdve '56 ennek az életsorsnak a centrumába kerül. Tehát mindent visszafelé és előrefelé e szerint magyaráz, e szerint figyel, e szerint értékeli. Ez lett az ő megváltó pillanata. A könyv ezt azzal is érzékelteti – nagyon pontosan és puritán módon –, hogy kiemeli a kronológiából s a lelegejére helyezi ezt a pillanatot: „'56 október 29-én mentem át a feleségemmel a Lánchídon, és azt mondtam neki, hogy most engem behívtak, lehet, hogy ezért felkötnek. Visszaforduljunk?” És erre azt mondja a feleség, hogy „ne”.¹⁰ Ez nagyon látványosan részletezett beszélgetés. Valószínűleg nem így történt. Valószínűleg nem a Lánchíd kellős közepén voltak, lehet, hogy még otthon, szedelődzködés közben. Teljesen mindegy. Itt van egy regényszerű indítás, ami teljesen jogos, mert innentől elkezdjük a történetet. Születtem itt és itt, apám, anyám ez és ez – de innentől kezdve az '56 október 29-i szcena az, amely az egészre rávilágít. És ennek az embernek az életét értelemmel tölti meg. Úgy értette utólag, hogy odáig sok mindent nem tudott, tele volt illúziókkal, tévedésekkel, értetlenségekkel. Rá kellett jönnie, hogy amit szolgált, az szolgálhatatlan, de az a küldetés, hogy '56-ot elmagyarázza északon, délen, keleten és nyugaton, most értelmet ad neki. Tehát ezt igenis *nem felejtjük el*. A felejtés ráadásul többrétegű. Személyes felejtés is. Heltai György nevével találkozhattunk jóval korábban Szász Béla nagy könyvében,¹¹ természetesen a nevet két nap múltán már el is felejtettem. Abban az időben ugyanis – a '80-as években és különösen a '80-as évek végén – hirtelen olyan tömegű név és esemény zúdult az emberre, kivált, ha a szamizdatos információkat is bele vesszük, hogy alig győzte kapkodni a fejét. Egyszer csak előjöttek szereplők, akikről fogalmad sem volt, hogy kicsodák. Ennyi szereplőt nem lehetett megjegyezni. A Heltai-portré is a *Doku 56*¹² része lett volna, amint meg is tudjuk az előszóból, de ugye Heltai letiltotta, tehát nem került be a kötetbe. Ez azért is sajnálatos, mert akkor kevesebb teher lenne ezen az egy elbeszélésen. Beleolvadt volna egy sorozatba; például ha Maléter Pálnénak a gyönyörű elbeszélése¹³ mellett olvasod, akkor már nincs ekkora teher rajta. Nem tudom, érthető-e. Tehát egyetlen szövegen több mindent számonkérsz, mintha egy kórusban szólal meg ez az arc, ez a hang. Akkor ez is jobban a helyén van. Csalog ezt nem véletlenül komponálta így, és szerintem ezt jól is érezte. Heltai György nagyon érdekes, izgalmas figura, tele anekdotákkal, állati jókat lehet mulatni némely történetén, kis meséjén. Majd néhányat nyilván érdemes is elővenni. De igazából ez a „kórus” az érdekes, illetve az, ahogy elfelejtettem őt a Szász-könyvből, és '56 szereplőiből is kevés maradt meg bennem, pedig ők már inkább főszereplők

¹⁰ HGy, 41.

¹¹ Vincent Savarius [Szász Béla], *Minden kényszer nélkül: Egy műper kórtörténete*, Nagy Imre Intézet, Brüsszel, 1963. A későbbi magyar nyelvű kiadások már a szerző saját nevével: Griff, München, 1979; Budapest, M[agyar]. O[któber], 1984; Európa, Budapest, 1989; Európa, Budapest, 2013. Megjelent angol (*Volunteers for the Gallows: Anatomy of a Show-trial*, London, Chatto and Windus, 1971; Norton, New York, 1971), német (*Freiwillige für den Galgen: Die Geschichte eines Schauprozesses*, Wissenschaft und Politik, Köln, 196[?]; Nördlingen, Greno, 1986) és orosz nyelven is (*Bez vsákogo prinuzhdeniá: Istoriá odnogo sfabrikovannogo processa*, Kommentarii, Moskva, 2003).

¹² Csalog Zsolt, *Doku 56: Öt portré a forradalomból*, Unió, Budapest, 1990.

¹³ Csalog Zsolt, „Pali”: *Maléterné Gyenes Judith, Budapest, 1985 = Uő., Doku 56... i. m., 297–358.*

voltak, mint Heltai. A Maléter özvegye kivétel – rá úgy emlékszem, hogy megrendítő élmény volt olvasnom. Nagyon szép történet, ajánlom szíves figyelmükbe, hogyha valaki még nem olvasta volna. És akkor jön egy második amnéziaréteg. A '90-es évek legelején egyszer csak beleütköztünk ebbe az iszonyú információáradatba. Most megtaláltam otthon a *Doku 56*-ot. Ezt totálisan elfelejtettem. De már azt is elfelejtettük, hogy a '90-es évek elején ez minket elkezdett érdekelni. Ma már nem érdekel maga az egykori érdeklődés sem, és azt hiszem, van egy óriási csönd, amelyben a közönség ezt a dupla felejtést már nem igazán akarja pótolni. Kívánom a Magvető Kiadónak, hogy óriási példányszámban fogyjon el ez a könyv. Van esélye rá, mert nagyon mesélős, tehát úgy lehet olvasni, mint egy regényt. Egyébként ez a kettős amnézia eléggé maga alá temeti nemcsak a kort, de Heltai Györgyöt, sőt Csalog Zsoltot is hajlamos maga alá temetni. Nagyon örülök, hogy itt az *Előhívás*ban már egy estét szentelhettünk neki,¹⁴ és ez a második alkalom.

Én azt gondolom, hogy ez a könyv méltó az életműhöz. Műfajának nem a legeslegreमेbb darabja, de nagyon jó színvonalon megírt munka. Én is azzal fejezném be az első nekifutásomat, amivel Julcsi kezdte, hogy azért is pártolandó ez a kötet, mert elképesztő munka van mellette, körülötte, alatta. Tehát én például a névmutatókat nem nagyon szoktam szeretni. De itt ez külön élvezhető: könyv a könyvben. Ezt a névmutatót olvasgatni, akár ismertem az illetőt, akár nem, nagyon jó. S akkor a névmutatót alkalmasnak találja a szerkesztő arra is, hogy bizonyos tévedéseket ott igazítson ki – nagyon elegánsan, tehát nem lábjegyzetben, hanem a mutatóban. Ez borzasztóan tanulságos és nagyon izgalmas olvasmány önmagában is. Azt meg külön is üdvözlöm, hogy egy Heltai-írást függelékben közöl – azt a bizonyos nyílt levélét, amelyet Molnár Erikhez intézett.¹⁵ Szerintem ennek az életműnek és ennek az életnek a csúcsa ez a dokumentum. Mindaz, amit Heltai György tud, vagy tudott, amit összegyűjtött magának, és amiben képviselte saját magát – nem a Pártot, saját magát! –, az abban a néhány flekkben benne van, az egy kis remekmű. Engem nagyon megfogott ez a nyílt levél. Tényleg csoda, hogy annak idején megjelenhetett. És nagyon-nagyon jó árnyaló, kíséző dokumentuma az elismerésre méltóan összerakott történetnek.

Závada Pál: Bocsánat, hogy belekérdezek, de az kiderült, hogy Heltai miért nem járult hozzá a közléshez?

R. J. T.: Nem, Soltész Marcit kérdezzed, mert nem árulja el, hogy miért nem. Azt tudhatni, hogy dühös volt, amikor mégis napvilágot látott néhány részlet, majd később megbékélt, nem tudom, miért. Nem magyaráztatik meg a könyvben – ez az egy kérdőjeles. Ha ott Soltész ezt nem magyarázta meg, akkor valószínűleg most is hiába gyötörnénk őt. Nem is akarnék erre különösebben kitérni. Az ember csak gondolhatja, hogy amíg ugye élő szereplők vannak... – de ez csak találgatás. Nem tudom. Igazából az a nagyobb kár, hogy ez a szöveg a maga idejében nem jelenhetett meg, igaz, akkor most szegényebbek lennénk a Tények és Tanúk újabb közlése nélkül.

¹⁴ 2009. májusában ugyancsak a Litera.hu *Előhívás* sorozatában Bán Zoltán András, Németh Gábor, Reményi József Tamás és Vári György beszélgetett Csalog Zsolt *A tengert akartam látni* (1981, 2010) című kötetéről. Az est moderátora Jánossy Lajos volt. Bővebben lásd Szegő János beszámolóját: <https://litera.hu/magazin/tudositas/ot-monolog-es-egy-parbeszed.html>

¹⁵ HGy, 299–303.

Németh Gábor: Pont ezt akartam mondani, hogy ez nem derül ki. Tehát ez is aláaknázza egy kicsit a szöveget. Én viszont nem voltam olyan okos, mint Julcsi, mert én előbb az előszót olvastam el. És az rettenetesen kikezdi az olvasatot. Különösen, hogy a Hayden White-idézet is ott van, ami arra figyelmeztet, hogy az úgynevezett történeti munkákat metaforaként kell olvasni. Tehát nem az események jeleit olvassuk, hanem egy olyan retorikai alakzatot, amely arra emlékeztet minket, amit az irodalmi kultúránkból már megtanultunk. És aztán ráadásul az előszó tulajdonképpen egy határozott ajánlatot tesz arra nézvést is, hogy regénynek olvasam, és miután nagyon meggyőző példákkal bizonyítja Csalog Zsolt történészi, illetve adatközlői minőségének kérdéses voltát, nem tudok mást csinálni, mint hogy esztétikai természetű érdeklődést eresszek rá a szövegre. Szemben azzal a helyzettel, ami '86-ban lett volna, amikor még nem tudhattam annyit, mint most tudok a konkrét... – most ezek után nehezen használok a „tény” szót, de mondjuk abból, amit konszenzuálisan tényként szoktunk elismerni '56 történetével kapcsolatban. Szóval azt az izgalmat, amit elsődleges adatközlést olvasva érez az ember, itt most nem érezhettem. Kizárólag regényként tudtam olvasni. És regényként nekem nem volt jó. Nem volt jó olvasni, még hozzá azért nem volt jó olvasni, mert azt éreztem, hogy az '50-es évek hihetetlen ziccet ad az írók kezébe, ugyanis olyan figurákat termel ki a kor, hogy az bizonyos értelemben példátlan. Olyanokat, akik egy életen belül, vagy akár 8 éven belül képesek voltak bűnösök, áldozatok és hőroszok lenni. És ez regényként engem akkor érdekelne, ha az önreflexió nem ismerne se istent, se embert. Tehát hogyha pontosan ugyanolyan kíméletlenséggel foglalkozna az ember mindhárom állapotával. Ez a szöveg nem ezt teszi, amit egyébként tökéletesen megértek. Semmiképp sem szeretnék moralizáló attitűdöt fölvenni. Hangsúlyozottan esztétikai problémának látom ezt. Na most van egy különös probléma a verzállal. Ami ugye Zsolt számára a verzál, a felkiáltójel-erdő, a szaggatott gondolatjelek, tehát a dramatizálás tipográfiai eszköztára, amelyet előszeretettel alkalmaz, sajnos inkább a reflektálatlanságot erősíti az olvasatban. Egy olyan tulajdonságot, ami engem egyébként is zavar ebben az önismereti próbában, amit ez a szöveg még fölfokoz. Ettől lesz szerintem túlzottan anekdotázó, és bizonyos pontokon nagyon könnyedén önfelmentő ez a szöveg. Vegyük csak azt, amikor ott van Maléter, aki azt mondja, hogy ő csak egyszer szavaz és egy helyen, és szemben állnak vele azok a kommunisták, akik, habár nem helyeslik zsigerből, de azért 30-szor, 40-szer leszavaznak, és hát ne kerteljünk, ma is ebben a szarban járunk, ami akkor kezdődött. Tehát nagyon súlyos történetek vannak ilyen módon időnként eliminálva, illetve nagyvonalúan kezelve. És még egy problémám van az összes olyan szöveggel, amiben '56 mint üdvtörténet jelenik meg, hogy egyszerűen a történeti időből kiszakad, és oda-vissza homogenizálja az elbeszélés terét. Létrejön egy olyan személy, akivel semmilyen más viszonyom nem lehet, mint hogy végtelenül tiszteljem azért a bátorságért, amit 10, 13 vagy 25 nap, esetleg évtizedek vagy a börtönévek alatt tanúsított. Külön paradoxona az '50-es éveknek, hogy teljesen indifferens okokból lehetett bűnössé és áldozattá válni, és ettől teljesen függetlenül érezhette magát valaki bűnösnek vagy áldozatnak, kiszolgáltatottnak vagy aktornak. És ez olyan végtelenül abszurd történeti tudatot hoz létre, ami szintén jelentős író tollára volna méltó. Én is úgy érzem, hogy például az *M. Lajos, 42 éves*¹⁶ erősebb szöveg, vagy

¹⁶ A kisregény először szamizdatban és tamizdatban jelent meg – Kenedi János szerkesztésében magyarul, majd Balla D. Károly és Kemény István közreműködésével ukránul, lengyelül, illetve franciául. *M. Lajos, 44 éves = Profil*, szerk. KENEDI János, ABC Független, Budapest, 1977, 15–66. *M. Lajos, 44*

A tengert akartam látni szintén erősebb és bonyolultabb szöveg. Ami viszont igazi öröm volt, hogy a monográfiához küldött újabb muníciót. Na igen, hát azt nem tudom, ki olvasta vagy ki nem olvasta, aki nem, annak nagyon nagy szeretettel lehet a figyelmébe ajánlani; tehát Soltész Mártonnak van egy körülbelül 500 oldalas monográfiája Csalog Zsoltról,¹⁷ ami szerintem azért nagyon érdekes, mert ennek a szövegnek a háttéréként is működik. Az előszó időnként odaküld, tehát szerintem valószínűleg kapnánk magyarázatot finomabb szerkezetben ezekre a furcsa és kibeszéletlen megjegyzésekre, amiket az előbb említettetek. Ugye maga a rövid Csalog-előszó is nagyon különös helyzetbe kerül. Hiszen ott egy lefele stilizáló retorikai alakzatban, hótiszta lelkünk folytonosságának jelentéktelenségéről beszél, de hát persze nem volt hótiszta a lelke neki sem. És ezt a szöveget nagyon furcsa idézőjelek közé teszi, vagy helyzetbe hozza – mint ennek a könyvnek a rejtett főhőse. Van egy másik főhőse is, ez Nagy Imre valószínűleg. Nem? Ő egy erős figura. Csak hát ha föllapozzuk a névmutatót, akkor Nagy Imre életrajza sajnálatos módon 1944-ben kezdődik. Azt gondolom, hogy mindaddig, amíg ezek a lapszusok vagy felejtések vagy értékhierarchia szerint megszárt vagy adagolt információk vesznek körül egy szöveget, addig ott fogunk járni, ahol most vagyunk. Továbbra is itt fogunk járni. Szerintem – már bocsánat, hogy eddig merészkedem –, egy igazán erős közös katarzis azért maradt el mindmáig, amit az elején említettem: a mindenre kiterjedő kíméletlenség elmaradása miatt. Ugyanis akkor mindannyiunkról kiderülhetett volna, hogy esendőek vagyunk. És ebben az esendőségben talán meg lehetett volna – elsősorban önmagunknak – bocsátani. Mert a nagy baj valószínűleg inkább ez – tehát hogy magunknak sem tudunk megbocsátani. Kire mit mért a történelem, vagy a születésének az ideje – ehhez képest tud, vagy nem tud magának megbocsátani, és emiatt a többieknek se. Tehát nekem ezért volt nagyon zavarba ejtő és nagyon furcsa olvasmány ez a könyv. Ja, és még egy, ami talán megérne egy misét: milyen érdekes az, hogy a kommunista önfelmentés retorikájának a központi értéktagogóriája a *hit*, a nácié pedig az, hogy *parancsra tettem*. Ezt csak úgy mondom.

Jánosy Lajos: Sok-sok kapcsolódási pontot felkínáltatok. Én talán ott kezdeném, ahhoz zárkóznék fel, amit Gábor mondott, de ti is érintettétek – Julcsi meg Jóska –, hogy az egy erős kérdés, hogy ennek a szövegnek milyen poétikailag elgondolt formáját látjuk, vagy milyen poétikai ambíciói vannak ennek a szövegnek. Én nem látom egyébként azt, hogy ez egy erőteljesen a szépirodalom irányába mutató korpusz volna. Ez egy érzékeny írói tekintettel megformált nyersanyag, amelyre hogyha azt mondjuk, hogy monológ, akkor is inkább egy empirikus benyomásunkról adunk számot, mint egy esztétikairól. Tehát én ettől egy kicsit távolabb tartanám magam. Ha és egyáltalán, akkor azt hiszem, hogy a történettudomány, a történetkutatás egyik közkezdvelt forrástípusával – az *oral history*nak egy bizonyos formájával vagy alakjával – szembesülünk. Ettől még abból a dilemmából nem szabadulunk egykönnyen,

éves, AB Független Kiadó, Budapest, 1982; *Ua.*, ABC Független, Budapest, 1985; *M. Lajos, 44 éves = Gulag ABC*, ABC Független, Budapest, 1986, 3–80.; *Lajos M., lat 44*, CDN, Warszawa, 1985 (Biblioteka „Obozu”); *Лайош М., 42 року*, Всесвіт, 1991/2., 220–231. (Перекладач: Михайло ЮНГЕР); *Lajos M., 44 ans*, L’Autre Europe, 1988/17–19., 108–124. (Trad. Martine ASSELAÏN, Anna ROMAN). Első legális magyar–angol kiadása: CSALOG Zsolt, *M. Lajos, 42 éves / Lajos M., Aged 42*, Maecenas, Budapest, 1989, 116. (Ford. István CSICSERY-RÓNAY, Agi CLARK). A regény kalandos sorsáról lásd: Soltész Márton, „Kátorzsnaja rabóta”: Mikluszko Lajos, élt 86 évet = Uő., *Ideológiák horizontváltása: Fejezetek a magyar irodalom (háttér)történetéből*, Orpheusz, Budapest, 2018, 192–196.

¹⁷ Soltész Márton, *Csalog Zsolt*, Argumentum, Budapest, 2015.

hogy amikor olvassuk, akkor milyen elvárásokat támaszt ez a szöveg, és hogyan viszonyulunk hozzá, ami természetesen meg van tetézve, pontosabban alá van támasztva azzal, hogy itt a Tények és Tanúk könyvsorozathoz tényleg nagyon erőteljesen – *nomen est omen* – kapcsolódó szöveget olvasunk. Tehát egy történelmi szereplőről van szó. Ennek a személynek a formátumát elhelyezhetjük abban a történelmi környezetben, amelyben fellép. Olvashatjuk ezt egy leírásként, egy beszámolóként, egy híradásként, egy palackpostaként egy korszakról. Ugyanakkor, és ez egyébként se nem esztétikai, se nem etikai ítélet – tehát nem állítja szembe esztétikai vagy etikai megközelítéseinket –, szükségképpen olyan helyzetbe hoz a szöveg, hogy nem tudjuk elkerülni az ítélethozatalt. És ezt Gábor sem kerülte el szerintem. Ha nem is ezekkel a szavakkal mondtad, valamilyen módon erről van szó. Hangsúlyozom, hogy szerintem ez nem egy, a hagyományban közismert esztétikai formák nyomán felmerülő, katartikus pillanatok során születő ítéletnek vagy átélésnek a pillanatát jelenti, mert nem egy epikai szövegről van szó, és nem is drámai szövegről van szó, jóllehet tartalmát, műfaját tekintve vannak benne drámai elemek. Ezért aztán nehéz az olvasónak. Vagyis inkább azt mondom, hogy úgy éreztem, az én helyzetem nehéz, mert szembesültem azokkal a kérdésekkel, amelyeket felvetettetek. Nagyon gördülékeny egyébként ez a szöveg. Nagyon gördülékenyen járja be azt az utat, ami ezt az életpályát jellemzi. A gördülékenységéhez hozzátartozik ez az anekdotikus jelleg is. És az anekdota mindig oldja azokat a feszültségeket, nagyon kemény konfliktusokat, amelyeket amúgy vissza lehet fejteni. És ez zavarba ejtő, mégpedig azért is zavarba ejtő, mert abba az irányba mutat, hogy ez nem pusztán egy stílus. És ha a stílus alatt formát értek, a forma alatt pedig életproblémákra adott lehetséges válaszokat, akkor ez a szöveg annak a korszaknak, annak a folyamatos politikai fenyegetéstől átítatott időszaknak a kérdéseire, azt gondolom, elkerülő válaszokat ad. Nem keresi igazán a konfrontatív választ. Reflexíve sem. Viszont ad azért bizonyos javaslatokat, támpontokat arra nézvést, hogy milyen módon hozható mozgásba az olvasó empatikus készsége. Hogyan lehet megközelíteni és átélni egy nem esztétikailag megformált szöveg esetében az elbeszélés, az alanyi hang során ennek az egész nagy kommunista masinériának a lényegét, azt, hogy ez a rendszer bedarált embereket, mert az utolsóik között ugye börtönbe viszik a fejeseket is. Ez a mozgalom – mint fátum – rájuk is lecsapott, de ha ez nem történik meg, akkor ők a végsőikig szolgálnak ugyanabban a szisztémában. Kérdés: az emellett választás és a kitartásnak ez a szenvedélye vajon átélhető-e. Én nem akarom ettől távol tartani magamat, de pont azért, mert hiányoznak a történet önismereti rétegeire fényt vető perspektívák, ezt nehezebb számomra látni, s nehezebb átélnem ezt az egészet. Ebből adódóan pedig azt a kérdést is, ami itt kockán forog. Mert sok minden forog kockán, de az egyik markáns pont kétségkívül a '45 utáni kommunista párt szerveződése, abban mondjuk a magyar zsidóság szerepvállalása, amire Heltai többször is visszatér, mondván: szükséghelyzet volt, ma sem választana másképp, mint hogy belép a mozgalomba. Ez mégiscsak változatlanul egy bizonyos feszültséggel tölti el az embert arra nézve, hogy a hitnek – amit Julcsi mondott – a szerepe hogyan emelkedik meg, és hogyan válik egy laikus anyaszentegyházzá a kommunista párt. De ez azért ma már nem nóvum a számunkra. Az a kérdés, hogy ez a könyv mennyiben visz közelebb ehhez a hit-problémához. És azt gondolom, hogy nem visz igazán közelebb. Lehet talán találni egy-két olyan momentumot, amiben ez az ellentmondás, a tudat kételkedése feltárul, mert a könyv első negyedében-ötödében Heltai többször szóvá teszi – 2-3 lapon keresztül –, hogy számára mennyire idegen volt a hitbéli elkötelezettség, és hogy ő mindig a racionalitás analitikus rálátásával igyekezett

a problémákhoz közelebb férközni.¹⁸ De nem történt más, mint hogy ez a hit végül ugyanúgy elragadta, mint másokat, vagyis ugyanaz történt vele, amit problematizál. Ebből a szempontból pedig a saját hithez való hozzáférés módja számomra hiányzik itt, noha egyébként szó van erről ebben a könyvben. Egyetlenegy dolgot szeretnék még itt előljáróban elmondani, vagy majd a következő megszólalásomban, ha lesz rá lehetőség. A könyvnek vannak nagyon érdekes, a személyes megéltéséből adódó történetei, észrevételei. Tehát most csak ilyen enumerációszerűen, de például Rákosi figurája, ahogy megjelenik ebben a könyvben, az a közvetlen tapasztalat, és persze azonkívül a Horthy-korszakbeli munkaszolgálat, a katonaság tapasztalata, aztán később a rabság, az ÁVO börtönében töltött idő tapasztalata – ezek speciálisan mutatnak novellisztikus vonásokat is. Természetesen '56, vagy az '50-es évek irodalmában jó néhány példa akad erre, mindenekelőtt Déry nagyon sokszor eszembe jutott. Déry novellisztikája, aminek legközismertebb koronaékszere a *Szerelem* című novella, amelyből Makk utóbb megcsinálta a híres filmjét. Ez nagyon sokszor visszaköszön egyébként hangulatilag is. Vannak tehát ilyen szépirodalmilag – most jobb híján mondom úgy, hogy – „aláfestő” elemek, amelyek az atmoszféráját mégiscsak megadják egy világnak, azokkal a fenntartásaimmal együtt, amelyeket itt megpróbáltam elmondani.

T-C. J.: Szerintem nagyon érdekes kérdés, amit felvetsz, hogy megtudunk-e ennek a hitnek a működéséről valami többet, mint amit eddig tudtunk, és hogy az ellentmondásokban talán feltárul valami ebből. Szerintem az egyik legnagyobb ilyen ellentmondás (és ez, ha nem is konkrét önreflexió formájában jelenik meg, de mindenesetre nincs eltorzítva ebben a visszaemlékezésben), hogy Heltai ugyanúgy rajong Rákosiért, mint Nagy Imréért. Ez csak egy ezen a két emberen kívül levő, vagy belőlük a Rákosi által derivált-kiváltott okból vezethető le. A „Rákosi mint sármőr” – én ott éreztem magam legközelebb a regényhez, amikor ez le lett írva.

R. J. T.: Egyébként nagyon hiteles, mások is elmondják, hogy sármőr volt.

T-C. J.: Na tessék, most ezzel tönkretetted számomra ezt a regényszerű vonást! (*Derültség*)

R. J. T.: Igen? Jó!

T-C. J.: Ez az egyik olyan pont, ahol ennek a hitnek szerintem nagyon érdekes a működése, és amit az előbb mondtam, az ugyanez, hogy minden olyan ponton, ahol ez a hit működésbe lép, ott... – tényleg nem tudom, hányszor hangzik el ebben a beszédben, hogy csupa tisztességes, jó ember, csupa tiszta ember, csupa pozitív stb. Rengetegszer, nem? És aztán soha nem tiszta, jó és pozitív dolgok történnek. Tehát ezt nem lehet másra visszavezetni, csak a hitnek erre a nagyon furcsa működésére. Említetted – te mondtad, Gábor? –, ezt a bujtatott hőst. Szerintem is van egy – egy másik, mégpedig a feleség, aki viszont engem rettenetesen érdekelt volna. Ő például nagyon érdekelne mint regényhősnő. És az is nagyon érdekes, hogy többnyire azokon a pontokon bukkan föl, amikor a lelkiismeretnek működésbe kell lépnie. Tehát akkor valahogy mindig visszaüt arra, hogy – bocsánat, hogy így mondom, de így szerepel a kötetben, hogy – az Ági eddig hol volt, mit gondolt, mit csinált? Ő előbb rájött, ő ezt mondta meg azt mondta. Ez tünetértékű!

¹⁸ HGy, 44–45.

R. J. T.: Így van, hát tulajdonképpen ez pótolja az önreflexiót, a feleség képviseli az önreflexiót. Nagyon érdekes, erős árnyalati különbség van abban, ahogy ránézünk a könyvre. Nem tudom, észrevettétek-e, elkezdtetek végig úgy beszélni a könyvről, mintha ez Heltai György könyve lenne. Csakhogy ez nem Heltai György könyve. Itt van egy ember, aki képtelen olyan értelemben vett katarzusra, amit most számonkérünk tőle, az önreflexiónak egy olyan fokára, ami számunkra izgalmassá tenné – egy jellem építkezésére, meghasonlására stb. De nem erről van szó, hanem Csalog a panoptikumába belerakott egy ilyen figurát is, aki a kornak jellemző embere, nem főhőstípus, egyáltalán nem. Gyakorlatilag ugyanaz, mint az *Egy téglát én is letettem*¹⁹ – ő is letett egy téglát. Csak azt a másikat egy buta, szerencsétlen, műveletlen ember tette le, ezt meg egy okos, művelt ember tette le. De egyik sem látja igazán saját magát. Továbbá itt egy olyan könyvet olvasunk – és ez megint csak a műfajnak a nagy csapdája –, amelyben Csalog révén egy önmagának ha szobrot nem is állító, mert annál intelligensebb a pasas, de önmagának egy kedélyes portrét állító ember beszél. Tehát nem Heltai beszél hozzánk, hanem Csalog mutat nekünk egy embert, aki önmagáról rajzol egy kedélyes portrét. És ilyen értelemben én nem is azt várom el ettől a történettől, hogy valaki főhőse legyen a saját történetének, és azon belül tegyen hozzá a mi eddigi katarzis-ismereteinkhez még valamit. Nekem bőven elég, amit olvasok. A múltkor tulajdonképpen szerencsésebbek voltunk, mert egy kicsit hasonló mentalitású, finom és ironikus figura volt a témánk – ugye Karinthy Ferenc –;²⁰ őt sokkal jobban ki lehetett tárgyalni, sokkal jobban tetten lehetett érni. Ez egy bújócskázósabb szöveg, és persze hát kisebb kaliberű ember a hőse, mint Karinthy Ferenc, bármennyire sokat évődünk is rajta akkor, márminthogy Karinthy Ferencen. De hát azért ne azt várjuk ettől a könyvtől, ami nem várható. Ugyanakkor igen, van egy bújtatott hőse ennek a könyvnek is, mint a *Téglának* is, vagy az *M. Lajosnak* is. Ez a Párt. Nem egy személy. Nagy Imre tulajdonképpen ilyen értelemben nem főhős. Semmivel sem tudunk meg róla többet, mint amit eddig tudtunk, azt is nagyon-nagyon érintőlegesen. Saját maga se főhős, csak mindenütt ott van az illető. Egyébként ugye a vészkorszakban nála csak Aczél György volt bátrabb, de hát az is hitelesen hangzik. Nincs azzal semmi baj. Tulajdonképpen maga a Párt a főhős. A szerkezet, amely bedarál mindenkit. És amiről Heltai azt állítja, hogy sokáig nem igazán vette észre, hogyan működik. Ott nagyon leleplező a dolog, amikor azt mondja, hogy „nem akkor döbbsentem rá végleg, amikor a kiscgazda barátaimat eltakarították, nem akkor, amikor a szocdem pártot kinyírták, hanem amikor Mindszentyt. Mert Mindszentyt milyen pitiáner, banális módon tették félre”.²¹ Ebben van valami racionális tetszelgés, mert azért ez így nem... – épp itt észrevenni: nagyon hangzatos, de nem stimmel. Ugyanakkor ennek az embernek van fogékonyága. Épp azért, mert azt mondtátok, hogy cinikus, hát csak amennyire Karinthy Ferenc társasága cinikus volt az '50-es években. Világosan látta és ezért tudta egy-két anekdotában elmesélni a kor abszurditását. Tehát amikor ott van a kihallgatás, amin a bíró mást kérdez, és a vádlottnak mást kell válaszolnia. „– Hány gyereke van? – Jelentem, az angol kém-szolgálatnak dolgoztam.” Rejtő Jenőnek van egy hőse, akinek hibás a válaszoló központja, és

¹⁹ Csalog Zsolt, *Egy téglát én is letettem* = Uő., *Egy téglát én is letettem*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 5–73.

²⁰ 2018. május 9-én Karinthy Ferenc naplójáról János Lajos, Németh Gábor és Reményi József Tamás beszélgetett a Litera.hu *Előhívás* című sorozata keretében. A beszélgetés felvétele meghallgatható: <https://litera.hu/media/litera-podcast/litera-radio-karinthy-ferenc-naplojarol.html>

²¹ HGy, 134.

mindig másra válaszol, mint amit kérdeznek. Hihetetlen. Pontosan itt van előttünk Rejtő. Hasonló abszurdítások sora van a könyvben Az anyósnak az igaza például: milyen jó, fiam, hogy téged mindjárt az elején letartóztattak, mert így megúszad, hogy aljas személtáda legyen belőled.²² Ez is nagyon jellegzetes pillanat. Az meg külön hosszú beszélgetést érdemelne, az a nagyon önleleplező, ugyanakkor kibeszéletlen pillanat, amikor Heltai azt mondja, hogy '56-nak az is volt a baja, hogy túlságosan szép volt, túlságosan megengedő volt. „Egy forradalom legyen forradalom. Egy forradalomnak vérrel kell járnia. Nincs mese.” Mondja ő.²³ Amiben egyébként az őáltaluk messzemenőig elmarasztalt Lukács György köszön vissza. Tehát akkor mi is van? Tehát '19-ben elkövettük a hibákat, '56-ban miért nem követtük el ugyanazokat a hibákat, amiket '19-ben elkövettünk? Nagyon érdekes értelmiségi meg hasonlítás. Hogyan lehet ebből a tragédiából kimászni? Mindenki sáros ebben a CIA-tól a Szovjetunió át Titóig – mindenki. Mi magunk azért vagyunk sárosak, mert nem voltunk elég radikálisak? Itt egyébként túl szépre is festi az '56-os eseményeket. Tehát azért a Köztársaság téri eseményeken nem lehet csak ilyen simán átsiklani. Itt valóban meseképzés működik, miközben önmagáról fest egy olyan portrét, amelyet szívesen megnézeget néha a falon. Csalog ebbe nem igazán szól bele, nem is veri keresztbe, szerintem hagyja, hogy ez érvényesüljön, és ezért mondtam, hogy egészen más lenne ennek a helye, szerepe egy portrésorozatban, mint így, teljesen függetlenül és kiemelve. Ismétlem, nem kérnénk számon ennyi mindent rajta és a könyv főhősén, mint amennyit így számonkérünk. Egyébként meg van egy nagyon szép allúzió, amikor Heltai Lukács Béláról beszél, az öregúrról, aki fogkrémet...

T-C. J: ...fogkefét...

R. J. T.: ...fogkefét ad neki a börtönsétán. Hát ez a Lukács Béla a Lengyel József kicsi, mérges öregura.²⁴ Hát nem? A magamfajta olvasónak ilyen kötődései vannak, hogy milyen jó ráismerni újra és újra arra, hogy általa nagyon szeretett és nem véletlenül nagyra tartott írások vagy hősök utólag, más elmesélésekben, más dokumentumfoszlányokban megerősödnek és visszaigazolást nyernek – hogy ezt a hülye szót használjam. Tehát itt is van egy kicsi mérges öregurunk, én ezt így olvastam. Nyilván megemelődött. Ez a „megemelődés” kifejezés szerintem fontos, mert nem csak önmagáról – persze szubjektív módon – mesélő emberről van szó, akit a felesége nyilván többet rugdosott, mint amennyi itt szerepel, de aki előtt ott van az a rettenetes kép, a Lányi Saroltáé, akit ha kerékbe törnek, kinyírnak, vérért eresztik, akkor se hajlandó feladni a hitét. Lányi Sarolta tényleg elképesztő szent volt, még ha ilyen mártírokat ismerünk a keresztény egyház történetéből is. Tehát szemlélhetjük mindezt megemelődésként, nem csak önfelnövesztésként. A '40-es-'50-es évek Magyarországa azért mégiscsak ott van benne mindenestül – a szenvedéseivel, az irtózatával és főleg az abszurditásaival, aminek ezek az emberek hányatott sorsú és hányódó sorsú figuráivá lettek. Hogy aztán ki, mikor, mennyire volt becsületes, és ki, mikor, mennyire volt hű, és mihez – hát ember legyen a talpán, aki ezt el tudja bírálni. Az „ítélet” kulcsszó itt – hát nem hiába adta regénye címének Déry, hogy *Ítélet nincs...* Egyébként az a két-három oldal is nagyon jó, amelyik a Déryvel töltött éjszakákról szól, és arról, hogy hogyan született meg tulajdonképpen a *Szerellem*, és hogy

²² HGy, 144.

²³ HGy, 286–296.

²⁴ Utalás Lengyel József *Kicsi, mérges öregúr* című elbeszéléseire.

Déry mennyire volt kíváncsi, és mennyire volt izgatott, hogy halljon valamit. Ez is nagyon szép és fontos részlete a könyvnek. Tehát én ilyen részletekben élvezkedtem, és ezekben láttam az értelmét annak, hogy ezt a könyvet elolvashattam. Talán ezért is vagyok egy kicsit lelkesebb nálatok.

N. G.: Az én kedvenc részem az, amikor a sármőr megtanít homárt enni, pedig agyon is lövethetett volna.

T-C. J.: De közben nincs ott. Mármint a párizsi béketárgyalásokon. Ugye kiderül a jegyzetekből, hogy nincs is ott.

N. G.: Ez a kép elég szép. Én értem, amit Jóska mond, és nem is azt állítottam, hogy ez a Heltai könyve, csak azt mondtam, hogy írói szempontból, ha már regénynek olvasom, akkor szívesebben olvastam volna egy olyan regényt, ami azokat a regisztereket, amelyeknek a bejárására ez az élet egyébként alkalmat ad, bejárta volna. Soha nem tudjuk meg, hogy Csalognak milyen eszközei lehettek, lettek vagy voltak arra nézvést, hogy ezt provokálja vagy eltérítse, vagy elmélyítse azt a képet, amit ilyen módon megfestet az elképzelt pszeudo-Heltaival önmagáról. De mégiscsak az van, hogy a könyv szerkezetében a portré elé kerül ez a *Lelki üdvösség, földi értelemben* című szöveg, ami egy himnikus, rövid sarokszöveg, s ebben az író hitet tesz. '56-os krédója ez a szöveg, bár semmit sem állít benne arról, hogy neki majd milyen kapcsolata lesz ahhoz, ami utána következik. Azért strukturálisan mégiscsak megemeli. Ez olyan, mintha utána ennek az epikus kifejtése lenne. Tehát mintha '56 nagy eszméjét ebben a könyvtárgyban vagy ebben a struktúrában aztán a Heltai-indexnek a története hordozná, nem? Egyfajta „*Szentek élete*”, ami ehhez a szöveghez társul, mintegy kommentárként vagy legendáriumként. Mégiscsak ez áll elő, ez a helyzet. Ezt az olvasatot ajánlja a szerkesztő, ezért gondolom azt, hogy nem jók ezek az érvek. Ez az érzésem.

T-C. J.: A között azért tegyünk különbséget, hogy én ezt egyfelől nagyon fontos könyvnek tartom, másfelől kellemetlen szövegnek találtam a magam részéről. Egy nagyon fontos megjelölés, ami igen kellemetlen érzéseket kelt. Ez két külön dolog, de egyébként nagyon kevés olyan szöveget tudnék mondani ebből a korszakból, ami kifejezetten kellemes élményként maradt volna meg bennem. Közben irgalmatlan fontosnak tartom, például azért, mert nem biztos, hogy azt mondtam – majd vissza fogom hallgatni –, hogy *cinikusak* a mondatok, hanem azt, hogy én *cinikusnak* hallom őket. Ez egy nagyon fontos kérdés, hogy miért hallom cinikusnak 2018-ban, mindazzal a tudással stb. stb. Én abban a különbség-tételben, amit az előszó tesz, hogy *hős versus történész*, én a történészhez állok közelebb, miközben nem vagyok történész nyilvánvalóan, de hogy mégiscsak a tudásom (szerkezete), ahogy nézek ezekre a történésekre, az ehhez van közelebb, és én ezért hallom cinikusnak. És újra és újra emlékeztetnem kell magamat arra, hogy ez lehet, hogy a túlélés záloga. Ez már a Szilágyi János György-szövegénél²⁵ is felvetődött, hogy ez a kedélyes anekdotázás, ez irritálja az embert. De

²⁵ 2018. április 18-án Szilágyi János György életútinterjújáról (*Egyszisztenciális tudomány*, Enigma, 2016/87., 28–123.; 2016/88., 17–90.) Tóth-Czifra Júlia, Jánossy Lajos, Németh Gábor és Reményi József Tamás beszélgetett a Litera.hu *Előhívás* című sorozata keretében. Az interjú Litván György és Molnár Adrienne 2003-ban rögzített, utóbb Komoróczy Géza által sajtó alá rendezett szövege: epa.oszk.hu/03300/03329/00002/pdf/EPA03329_enigma_no_87_028-123.pdf, illetve: epa.oszk.hu/

miért is irritál? Miközben lehet, hogy a kommunista ideológiába fizikailag belekötött elmének ez a teljesen normális működése, mert – azt hiszem, ez így szerepel – akkor tényleg ki lehet menni, és fel lehet kötni magadat az első fára, hogyha valami ilyen önvédelmi eszköz nincsen becsatolva. Ez egy dolog. Az meg egy másik dolog, hogy én ezt mai füllel így hallom. És részben azért hallom így – amit Gábor mond –, hogy azok a reflexek egyáltalán nincsenek magunk mögött hagyva, amelyekből egy ilyen keletkezik. Például az, hogy nem nyomozás zajlik, hanem tények vannak, és a tényeket készen kapjuk. Nem? Ezt úgy kiírtam magamnak, és úgy fölraktam. Tehát hogy nyilván ezért zavar engem, és ezért hallom cinikusnak, de erről nem szeretnék lemondani. Azt hiszem, hogy nagyon rossz volna, hogyha ez engem nem zavarna.

J. L.: Abszolút meggyőztél, hogy érvényes. Ezt a kedélyességet én nem egy csinált, nem egy keresett kedélyességnek látom. Itt tényleg mindenki jó ember, és itt most nem tartok névsorolvasást, de az ÁVH legvéresebb kezű végrehajtójáig bezárólag. Tehát azt azért lássuk, hogy itt gyilkosokról van szó, akik kapcsán ez a véleményezés felmerül, ami azért ebben a formában mégiscsak dermesztő. És itt nem tudják az én indulataimat féken tartani okosan gondolkodó – vagy okosnak vélt – értelmezési kereteim. Ez pedig azt jelenti, hogyha ennek a kétlelkű személyiségnek a XX. századi történetén végigmennénk, és megnéznénk a kommunizmusban befutott karrierjét, leginkább csak elhasznált közhelyeket mondanánk, mert ezt azért többnyire mindannyian végiggondoltuk már. Annál érdekesebb az a játszma, az a pszichológiai játszma, az önfelmentésnek egy bizonyos játszámája, ami mellett érvel, hogy végső soron a morál és az etika kettéválasztható. Tehát az etikailag megítélhető cselekmények mögött mégiscsak létezik egy morálisan védhető személyiség, ami a mindennapjaiban kétségkívül jót akar. Azért ez egy dermesztő képlet, azzal együtt, hogy kedélyesen van végigmondva. Mégiscsak érzek egy ilyen súlyt ebben a könyvben, s az egész kommunista játszmának egy olyan rettenetes nyomatékát, amitől nem tudok eltekinteni. Ha ezt az önreflexió szintjén, vagy a reflektálatlanság szintjén nézem, akkor ez csak megerősíti az indulataimat. Ha pedig feltételezzük, hogy ez egy közvetítés nélkül megelevenített múlt időnek az elbeszélése volna – persze nyilván nem létezik olyan, hogy reflektálatlan elbeszélés –, vagyis a korabeli aktuális történelmi időben hasonlóképpen zajlott, akkor ez megint csak nem szól másról, mint hogy vérfagyaláló a helyzet, mert azokért a célokért, amelyeket kijelölünk, bármi megtehető, bármi elkövethető. Tehát tulajdonképpen a jóindulatnak a nevében. És itt elismételhetjük azokat a közismert példákat, hogy hogyan hazudhatjuk keresztül, hogyan vívhatjuk meg azokat a küzdelmeinket, amelyek majd az emberiség boldogulására szolgálnak. Nem azért juttattam el ide, hogy én is elmondjam, miben áll a jelentősége ennek a könyvnek, mert azt egy percig nem vitattam el, de talán, ha rajtam múlik, akkor az igazi jelentőségét itt hoznám ki, ebben a dermesztő atmoszférában. Nyilván nem maradéktalan, sőt valószínűleg nem is olyan széleskörű az én olvasottságom ebben a témakörben, de azért jó néhány hasonló témájú szöveget olvastam. A bevallatlanságnak ezt a fokát mégis itt, ebben a könyvben tapasztaltam először. S ebben van valami nagyon elgondolkodtató, valami hideglelősen megrendítő.

R. J. T.: Csak zárójelben jegyzem meg, hogy külpolitikai szakértőnek gondolja magát – mármint Heltai –, mindazonáltal ha valaki Duna menti konföderációban gondolkodik '47-ben, az

eléggé megkérdőjelezi a szakszerűségét. (*Derültség.*) Egyáltalán: abban a pillanatban ilyen mértékű illúziót melengetni, az eléggé botor dolog. A regénynek, illetve a kötetnek a címe ugye: *Hogyan kell forradalmat csinálni?* És a jeles történész, Standeisky Éva szóvá is tette, hogy ez túl leszűkítő cím. Pedig ennél többről van szó. Igaza van Évának, mert továbbra is állítom, hogy bár '56-tal a centrumban, de azért mégiscsak a polgári útnak egy jellegzetes változata az, amit itt olvasunk – sok-sok érdekes argumentummal. A címe akár az is lehetne: „*A tulajdonságok nélküli ember mint forradalmár*”. Mert hiszen ez egy tulajdonságok nélküli ember. Hiába okos, intelligens, tájékozott stb. – mintha valami hiányozna belőle, s így tipikusan tulajdonságok nélküli ember lesz. A múltkor és azelőtt is felmerült, hogy mit enged meg a túlélés. Ez iszonyú nehéz kérdés, amit Karinthy Ferenc körülbelül úgy fogalmazott meg, hogy „vagy túlélés, vagy Sarkadi Imre”. Igazából a kettő között nincs választási lehetőség. Azért a könyv apró szépségei között egyet még szeretnék fölidézni, hogy mennyire erős is tud lenni egy anekdota, és mennyire mély tartalmakat hordozhat magában, például hogy a demokrácia, a demokratikus szemlélet teljes hiányának, az elvek totális hiányának a világában járunk. Ez utóbbira nagyon szép példa, amikor Heltai Pozsonyban jár – mint a csehszlovák kitelepítésekkel bajlódó magyar külügyér –, és egy rendőr megtiltja neki, hogy magyarul beszéljen. Ezt szóvá teszi, mire a másnapi tárgyaláson nekiszégezik: „ugyan, hogy-hogy nem szabad magyarul beszélni. Nem, ilyen nincs, ha előfordult, akkor az csak kivételes egyéni túlkapás lehetett, semmi egyéb. Németül valóban nem szabad beszélni, ez igaz, na de magyarul?!²⁶” Ez annyira szép. És innentől teljesen világos, hogy milyen világban járunk. Én ilyen értelemben továbbra is csak állítom, hogy ez egy fontos olvasmány. Az ördög ügyvédjeként.

J. L.: Azt gondolom, hogy mi itt, amennyire lehetett, igyekeztünk figyelni a civilizált időkeretekre, és elláttuk a feladatunkat, amennyire lehetséges volt. De nagyon szívesen meghallgatjuk Önöket, benneteket is, ha valakinek van észrevétele.

Ungváry Rudolf: Csak annyit szeretnék mondani, egyben dicséretképpen is, hogy a kérdések kérdését, amelyet rögtön az elején föltettek, azt ti már megválaszoltátok. Miért nem akarta megjelentetni a könyvet? Mert tisztátalannak érezte magát, sőt piszkosnak érezte magát. És azt is megmondátok tulajdonképpen, hogy ez a piszok nem más volt, mint a hit. Tudjuk, hogy a hit egy nagyon tág valami, de itt arról a hitről van szó, amelyik a társadalom földi megváltását képzei el, és legitimálja a rosszat a jó kedvéért. Úgyhogy én nagyon elégedett voltam ezzel a beszélgetéssel.

György Péter: Én is nagyon elégedett vagyok. Azt szeretném mondani, hogy tökéletesen megértem azt, hogy az anekdotikus jelleg irritáló. Ezen nincs mit beszélni, ezt értem. Van azonban valami, ami nekem nagyon fontos volt. Ma este megtanultam, hogy milyen az, amikor négy nagyon rendes ember, akinek semmi köze nincs a kommunizmus történetéhez, megpróbálja megérteni egy ilyen utóélettel, hogy mit csináltak ezek az emberek. És azért ez egy hermeneutikai probléma, amiből egy apróságot mégiscsak érdemes lenne fölidézni. Mit szólnátok például, ha elolvasnátok – ahogy nyilván elolvastátok – Nádas Péter két vastag kötetét,²⁷ melyben gyenge 800 oldalt kínál föl arra nézvést, hogy minimum három generációnyi kedves embernek mi köze van a kommunizmushoz. Az elsők, akik a saját szülei voltak, akik

²⁶ HGy, 100–101.

²⁷ Nádas Péter, *Világló részletek: Emléklapok egy elbeszélő életéből*, Jelenkor, Pécs, 2017, I–II.

mondjuk kommunisták és marxisták voltak, és egyáltalán nem voltak se rossz emberek, se gonosztevők, hanem azt a teljesen jogos megállapítást tették, hogy építeni kívánnak egy új világot. S akkor van ennek egy második része, ami az ötvenes évek, és van egy harmadik része – amit te látsz, láthatatlán iskoláskorod lelegején, Tamás. (*Derűltség, közbeszólások.*) Pontosabban nem láthatatlán te sem, mert addigra már nem volt semmi. És ezt azért mondom, mert van itt egy nagyon fontos dolog. A náciizmus és a kommunizmus között van egy alapvető és elementáris különbség. A náciizmus *eleve, minden írában* rossz volt, tehát soha egy tizedmásodpercig fel nem merült, hogy lenne benne bármi, ami jó, mert úgy volt rossz, ahogy volt, minden egyes mozzanata. Technikailag jó volt, ezt elismerem. Van erről egy nagyon jó monográfia, mármint a rezsim technokrata képességeiről, de ezenkívül minden rossz volt benne. A kommunizmusban pedig minden rossz *lett*. Ez egy nagyon nagy különbség. Nagyon sok figura van – mondom: a Nádaséktól elkezdve –, akik rámentek arra, hogy ők kommunisták lettek. Merthogy megértették, hogy mi történt velük. De eredendően azért azt mégiscsak lássuk be, hogy a Horthy-rendszerhez képest, '44-hez képest hogyha valaki arra a gondolatra jutott, hogy itt új világot kell fölépíteni, abban az ég adta világon semmi kivetnivalót nem találok. Persze *ahogy* ez megtörtént, abban *csak* kivetnivalót találok, de ez két különböző dolog. Ezek köztörvényes bűnözők voltak az NSDAP-ben, akiknek volt egy filozófus segédcapatuk, amely mostanában csalódást okoz híveinek, mióta megjelentek az ő vidám fekete füzetek...²⁸ Addig is lehetett tudni, hogy a náci kicsodák, de azóta nincs mit gondolni róluk. Csak azt akartam mondani, hogy ez egy nagyon más utóélet. Én totál egyetértek azzal, hogy irritáló az egész. Csak azt akarom mondani, hogy ha itt megálltok, akkor nem lehet megérteni, hogy mi volt ez, és ez a legfontosabb dolog, amit meg kell érteni.

U. R.: A köztörvényes bűnözés azzal kezdődött, hogy új világot akartak építeni.

N. G.: Azt kikérem magamnak, hogy semmi közöm nincsen a dologhoz. Amikor megtalálok az Ó utcai fürdőszobában a mosóporos dobozban azt az agyonrongyolt papírt, amelyben azt írják, hogy a nagyapád csoportos gyilkosságra való szervezkedésért két és fél évet ült, aztán amikor megkérdezed, hogy ez pontosan hogy nézett ki, akkor ennek a részleteiről is ismeretekkel bírsz... Ugyanez a nagyapád Kádár Jánossal koccint, és látszik János bácsi arcán a mélységes tisztelet és megdöbbenés, hogy egy igazi, rendes '19-es kommunistaival beszélgethet. Hogy az apád és az anyád...

Gy. P.: Ne haragudj, nem akartam semmi személyeset...

N. G.: Nem! Csak hogy azt ne hidd, hogy már semmi közünk ne lenne. Nem tud nem lenni, hiszen abban nőttünk fel. Most a retorikai alakzatokat nem folytatnám ezzel kapcsolatban, csak hogy itt szerintem nem erről beszélgettünk.

Gy. P.: Hanem?

N. G.: Most ismétljük meg a beszélgetést?

²⁸ Utalás Martin Heidegger 1931-től vezetett, *Fekete füzetek (Überlegungen – Schwarze Hefte)* címmel 2014 óta folyamatosan megjelenő feljegyzéseire. Bővebben: Mezei Balázs, *Heidegger és a Fekete füzetek*, Valóság, 2019/1., 53–64.

Gy. P.: Nem, csak azt akartam mondani, hogy amikor ti azt mondjátok, hogy itt volt ez a hit, hát igen... lehet, hogy valaki köztörvényes bűnöző... De akkor a Jean-Paul Sartre-tól elkezdve...

N. G.: Részemről én nem ezt... Persze, az világos, hogy a beszélgetésnek volt egy olyan nem különösebben rejtett témája, amely szerint az anekdotikussággal az a probléma, hogy helyben hagyja a világot – úgy hagyja, ahogy van, és megszünteti a hozzá való kritikai viszonyt. Én azt mondtam a részemről, hogy itt folyamatosan elmulasztunk valamit, ami egy közös katarzishoz vezethetne. Szerintem én ezt mondtam, aminek az volna a lényege, hogy ennek a nagyon furcsa hármasságnak, tehát hogy egyetlen személy lehetett áldozat, bűnös és bizonyos értelemben hős egyszerre, ennek a hármasságnak a mindenre való tekintet nélküli kíméletlen reflexiója folyamatosan elmarad, ezért egymáshoz képest relativizálva vannak életesemények, melyek közül az egyik alkalmas arra, hogy üdvtörténetként fölülírja a másik kettőt, és ezt én fájdalom, vagy nehezményezem. Innentől kezdve elég érdekes lenne ez a történet, mert érteni vélem, hogy mit mond. Ugye elég komoly művek születtek az angol konzervativizmus bizonyos szerzőinél...

Gy. P.: Arról az angol konzervativizmusról beszélünk, amely Dél-Afrikát felépítette Namíbiával együtt?

N. G.: Nem, hanem Michael Oakeshottól beszélek. Ő nem épített föl semmit Dél-Afrikában szerintem. Tehát érdekes lenne ennek nekimenni szerintem, hogy a politikai racionalizmus mint bűn hogyan működik, vagy az új világ akarásából hogyan születnek a diktatúrák. Persze mindenki új világot akar...

(Közbeszólások.)

R. J. T.: Nem akarnék most nagyon lecövekelni ennél. Azt azért megjegyezném, Péter, hogy szokásodnál leegyszerűsítettebb képletet állítottál föl most a náciizmus és a kommunizmus kapcsolatában vagy egymáshoz való viszonyában. Nem is egészen értem, de ebbe most nem tudok belemenni, mert nagyon hosszú vitát eredményezne. Abszolút nem értek egyet azzal, amit mondasz. Azt pedig hadd tegyem hozzá – tudom, hogy egy esten nem szabad kívülre utalni érvként, vagy kívülről behozni érveket, de engedjessék meg azoknak a kedvéért, akik több esten ott voltak –, hogy a Király-naplónál²⁹ vagy pont a *Világló részletek*³⁰ tárgyalásánál az a fajta mély, képességeinkhez mérten mély empátia, amiről te beszélsz, abszolút működött. Nemcsak azért, mert én már öregember vagyok, a Julcsiban is működött, pedig ő még óvodás. Csak mondom. Ez nem hiányzik belőlünk, ennek a megértése, olyannyira nem, hogy az előbb – csak aztán már nem akartam annyit pofázni – meg akartam említeni egy párhuzamot, amit akkor most elmondok. És ez is az anekdota dicsőségére szolgál, amit Julcsi olyan pontosan észrevett: a feleség időnkénti, egészen parányi és mégis hangsúlyos reflexiói, köz-

²⁹ Király István, *Napló 1956–1989*, szerk. Soltész Márton, s. a. r., jegyz., Katona Ferenc, Soltész Márton, T. Tóth Tünde, ford. Katona Ferenc, bev. Király Júlia, Király Katalin, Soltész Márton, utószó Babus Antal, Magvető, Budapest, 2017 (Tények és Tanúk).

³⁰ Nadas Péter emlékiratáról a Litera.hu *Előhívás* sorozatának keretében Tóth-Czifra Júlia, Jánossy Lajos, Németh Gábor és Reményi József Tamás beszélgetett. Az est felvétele meghallgatható: <https://litera.hu/media/litera-podcast/litera-radio-nadas-peter-memoarjarol-az-elohivasban.html>

bevetései, hogy azok hogy előhozták bennem a *Világló* *részletek*ben azt, amikor Nadas édesanyja Rákosi Mátyásnál jár. Tehát ott is a mama volt a sokkal tisztább, sokkal kérlelhetetlenebb – ha úgy tetszik – a férjjel szemben. Annak idején erről eszembe jutott édesanyám, aki debreceni kálvinista létére párttag volt, és az egész életét elbaszta ezzel, mert hát rettenetes, miket élt át. Tehát ezek az asszonyok is benne vannak ebben a történelemben. Ezek iránt mi mélységes empátiával viseltetünk. Ezért sem éreztem jogosnak, amikor Kardos András nekünk támadt azzal, hogy hát ugye ezek az emberek – Pándi, Király és még oly sokan – őszintén hittek abban, amit csináltak. Teljesen félreértette azt, amiről mi beszélünk, és ezt az empátiát ő totálisan elvitatta tőlünk.³¹ Nagy félreértés volt, remélem, ilyenre nem adtunk most sem okot. És akkor itt visszatérek arra, hogy a kommunizmus és a náciizmus között szerintem nem az a különbség, amit Péter mond, de nem én vagyok hivatott arra, hogy ezt eldöntsem, én csak az édesanyámról szerettem volna beszélni. (*Derűltség.*)

Bíró András:³² Én sajnos nem olvastam a könyvet, mert olvasni is nehezen tudok már, de a főszereplőt, Heltait jól ismertem: a külügyben is és Brüsszelben, a Nagy Imre Intézetben is. Nagyon rövid leszek. Harmincéves emigráció után jöttem haza, de nem észleltem azt, hogy szembenézés történt volna a volt elvtársaim részéről. Lehet, hogy azért, mert én elmentem a forradalom után, vagy más ok miatt, de nekem évekig tartott az a folyamat, amelyben végül is azt mondhattam magamról: Bíró András, te már nem vagy kommunista. És ebben a munkában, amit magammal – és mások segítségével, szerencsére briliáns párizsi figurák segítségével – véghez tudtam vinni, egy konceptus, egy központi fogalom alakult ki bennem, amit úgy neveznék, hogy funkcionális hipokrizis. Ez a hit-ügy nem egy egyszerű dolog. Mikor szembenézel a borzalommal... Amit nagyon nehéz felfogni: miért van az, hogy nálunk alig van mű vagy kísérlet arra, hogy a kommunisták, a volt kommunisták szembenézzenek azzal, hogy ők bűnösök? Amennyiben egy pár szót szólnék erről a funkcionális hipokrizisről, erről az önbecsapásról, önhazugságról – nagyon-nagyon nehéz megfogalmaznom ma, hogy ez a hit tulajdonképpen mit takart. Egy kétségtelen igazságot takart számomra. '56-ot úgy láttam, hogy a Petőfi Körben a rossz kommunisták helyett a jó kommunistákat fogjuk hatalomra hozni. De a rendszer elemzése, a szovjet modell mint olyan, és a párt, a lenini párt – a diktatúra eszközeinek – elemzése: ettől olyan messze voltam akkor, mint Makó Jeruzsálemtől. Rendkívül manicheista módon a feketét és a fehéret próbáltuk elválasztani. Nem másodrendű diskurzus a magántőke vagy a társadalmi tőke kérdése. Etikailag. És az sem véletlen, hogy a munkástanácsok föl se vetették azt, hogy van olyan elképzelés, hogy egy négypárti demokrácia jön létre,

³¹ Király István naplójáról a *Litera Előhívás* sorozatának keretében 2017. május 17-én Németh Gábor, Jánossy Lajos, Reményi József Tamás és Sipos Balázs beszélgetett. Az est felvétele – Kardos András hozzászólásával együtt – meghallgatható: <https://litera.hu/media/litera-podcast/litera-radio-kiraly-istvan-naplojarol.html>

³² Bíró András (1925) újságíró. Részt vett az antifasiszta ellenállási mozgalomban. 1948 és 1956 között a MADISZ Központi Külügyi Osztályán, a Külügyminisztériumban, az Új Magyar Könyvkiadóban, a SZOT Külügyi Osztályán és a Népszava szerkesztőségében dolgozott. 1956-ban a Népakarát alapítója és szerkesztője. 1957-ben Párizsba emigrált. Részt vett az emigráns Petőfi Kör és a Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet munkájában. 1967-től Rómában az ENSZ mezőgazdasági projektjein dolgozott. Az ENSZ mezőgazdasági, majd környezetvédelmi szervezete lapja, a Ceres alapító főszerkesztője. 1986-tól ismét Magyarországon él. 1990-ben létrehozza az Autonómia Alapítványt. Munkásságáért alternatív Nobel-díjat kapott.

mint '45-ben. A munkástanácsok, amelyeket megválasztottak, rendkívül racionálisan beválasztottak mindig egy könyvelőt, beválasztottak egy mérnököt, mert azt gondolták, hogy nekik itten konkrét menedzseri feladataik lesznek, de hogy vissza a kapitalizmusba, arról egy szó sem volt. Azonkívül óriási gazemberségnek tartom – bocsánat, hogy ilyen élesen beszélek –, hogy a magyar munkástanácsok vagy általában az egész tanácsrendszer – mert nemcsak munkástanácsok alakultak a forradalom alatt –, tökéletesen el van hallgatva. Ez egyáltalán nem jön elő, ez nem téma, pedig egy társadalmi kreativitásnak a kiemelkedő eseménye volt, amikor az emberek eldöntötték, hogy csinálnak valamit a saját üzemükben. Nem vicc! De erről egy szó sincsen, ha '56-ról beszélünk. Ami miatt az ember nem tehet mást, mint hú marad '56-hoz – én például, a magam részéről –, az pontosan ez a felszabadulási lehetőség, amelyet persze napok alatt a szovjet hadsereg szétzúzott. A társadalmi kreativitás ténye. Én csak ennyit akartam mondani. Heltai Gyuri egy kövérkés, jovialis ember volt, aki... Na ezt elmesélem. Én Párizsban voltam, és onnan jártunk át a Nagy Imre Intézet gyűléseire, találkozásaira, és egyszer megkérdeztem a Gyuritól, hogy a pénz honnan jön. És akkor azt a választ kaptam, hogy hát a svéd szakszervezetek... És amikor kiderült, hogy nyilvánvalóan a CIA-től jött a pénz, mert máshonnan nem jöhetett, én nagyon infantilis módon egy gyűlésen ezt kipakoltam, mert nem tartottam elfogadhatónak, hogy ennyi hazugság után, amit végighazudtunk és amit hazudtak nekünk, emigrációban tovább hazudunk magunknak. Hogy a svéd szakszervezetek... Legalább mondja meg, hogy ez amerikai imperialista pénz. És akkor rendben van, vagy elfogadom, vagy nem fogadom. És nagyon patetikusan, valódi könnyekkel a szememben becsaptam az ajtót, és otthagytam az intézetet. Emiatt. Ezt nem tudtam már elfogadni, hogy bizonyos fokon, nem úgy, ahogy itthon és azelőtt: a funkcionalitás továbbra is hipokrita.

Wessely Anna: Én egy dolgot nem értettem. Vagyis hát sokat nem. Ti hol esztétikailag, hol meg történeti tények szempontjából ítéltétek meg ezt a könyvet. Az föl sem merült, hogy ez egy portré, amit a Heltairól a Csalog Zsolt írt, és ez ilyen.

R. J. T.: Ezzel kezdtem...

W. A.: Ha van egy festmény, egy portré, akkor ez teljesen magától értetődő. Ez az egyik. A másik a cinizmus vagy a távolságtartó anekdotázás. Azt gondolom, ami megmaradt, az az életrajzi folytonosságnak a fenntartása. Függetlenül attól, hogy mikor mi volt, és mikor mi-ben voltak benne. A harmadik pedig a Lányi Ági. Én '88-ban voltam náluk Charlestonban. Borzasztó helyes emberek voltak. Én a Lányi Ágival beszélgettem órákon keresztül, és akkor előjött az, hogy hogy lehetett úgy csinálni, mintha az ember vak lett volna, pedig nem volt vak, látta, hogy mik történtek és hogyan. Az ő válasza az volt, hogy ő a politikával nem foglalkozott, ő a politikához nem ért, nem is akart belefolyjni soha. Viszont azt is tudja magáról, hogy egyszer kell, hogy megszarolják őt a gyerekei életével, és abban a pillanatban mindenfajta ÁVH-s vagy titkosszolgálati zsarolásnak ő engedelmeskedik. Ahogy az Ági kívülről tudta, hogy na most akkor itt van megállj, az nem tartalmazott politikai megfontolásokat, hanem azok mindig tisztán morális elvek voltak.

T-C. J.: Csak egyetlen mondatot. Én fecseghetek összevissza, mert én csak egyetlen évet éltem a rendszerváltás előtt, de megjegyzem, hogy szerintem a kötet sajtó alá rendezője se élt sokkal többet előtte, ha jól tudom.

Soltész Márton: '87-ben születtem.

T-C. J.: Igen. Szóval duplaannyi tapasztalatod van erről a rendszerváltás előtti időről. Úgy-hogy csak óvatosan mondom, hogy rögtön érthetővé válik a cím – csak ezt nem akartam elmondani, de végül is efelé fordult a beszélgetés –, és máris nem kérdés, hogy miért nem engedélyezte Heltai, hogy ez így, ebben a struktúrában, amit Csalog kialakított, megjelenjen, ha a forradalmat nem csak '56-ra vonatkoztatjuk, hanem kiterjesztjük arra, amit a forradalom ebben az életútban jelent. A forradalmiság, vagyis az, hogy *megváltoztatni radikálisan az egészet* – az egyetemi évektől kezdve alapmotívuma ennek az életútnak. És onnantól kezdve érthető, hogy miért vált hirtelen kellemetlenné egy olyan struktúra Heltai számára, ami '56-tal kezdődik és '56-tal végződik. Azzal végződik, hogy '56 vér nélkül végigvihetetlen lett volna, tehát jó, hogy nem vittük végig, mert rögtön amorális lett volna. Viszont amit ez magában foglal, az ugyanúgy forradalmi, és ott viszont már nagyon is ott volt a vér, és az abszolút amorális. Ha a forradalmat nem kifejezetten '56-ra vonatkoztatjuk, hanem az ő forradalmiságának ezekre a különböző stációira, akkor szerintem sokkal-sokkal többet jelent ez a cím, mintha csak '56-ot értjük alatta.

R. J. T.: Jogos!

J. L.: Köszönjük szépen a sok észrevételt, azt, hogy ennyien lábjegyzetelték, lábjegyzeteltétek a mai estét. Mindenkitől egyként búcsúszom, szép estét kívánok és viszontlátásra!

(A hangfelvétel alapján a beszélgetést sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: SZMESKÓ GÁBOR.)

SOLTÉSZ MÁRTON

Domináns narrátor?!

ADALÉKOK A CSALOG–HELTAI-KÖTET VITÁJÁNAK JEGYZŐKÖNYVÉHEZ

„[A] történelem [...] során különleges adottságú emberek saját énközpontú manővereik és az emberiség karizmatikus személyiségek iránti sóvárgása folytán (ön)életrajzzá válnak.”

(Erik H. Erikson)¹

2018. június 13-án feledhetetlen hangulatú, teltházás est keretében beszélgettünk Csalog Zsolt *Hogyan kell forradalmat csinálni?* című prózaportrójáról, a nyolcvanas években rögzített Heltai György-életútinterjú(k) alapján született, ám az adatközlő kívánságára végül is kéziratban maradt monológról.² Az est Szmeskó Gábor által példás alapossággal lejegyzett, annotált, szerkesztett anyagát – Jánossy Lajos, Németh Gábor, Reményi József Tamás és Tóth-Czifra Júlia vitáját, valamint Bíró András, György Péter, Ungváry Rudolf, Wessely Anna és Závada Pál hozzászólásait – fent teljes terjedelmében olvashatják, sőt a Litera Rádió megadott linkjén bármikor meg is hallgathatják. Itt és most csupán néhány kiegészítő gondolatot fűznék az elhangzottakhoz – válaszul egyúttal a szóban és írásban fölített és föl nem tett kérdésekre. Emlékeim szerint mindössze egyetlen, személyemet érintő fölvetésre reagáltam a nyilvános beszélgetésen – nem véletlenül. Mindenképp a háttérben kívántam maradni, nehogy saját elképzeléseimmel közvetve vagy közvetlenül befolyásoljam, preformáljam az értelmezőközösség véleményét. A kötet számára írott bevezető tanulmányomban – amint ezt Németh Gábor és Pető Iván³ joggal vetették szememre – így is túl messzire mentem, amennyiben (levetkezetlen legitimációs és rekanonizációs reflexeimnek engedve) e műfajilag föl-tétlenül többfelé szöveg regényszerű olvasatát forszíroztam.

Németh Gábor mutatott rá arra is, hogy a Csalog-előszó „strukturálisan megemeli” az utána következő prózaportrét: „olyan, mintha utána ennek az epikus kifejtése lenne. Tehát mintha '56 nagy eszméjét ebben a könyvtárgyban, vagy ebben a struktúrában aztán a Heltai-indexnek a története hordozná [...]. Egyfajta »Szentek élete«, ami ehhez a szöveghez társul, mintegy kommentárként vagy legendáriumként.” Ez ismét az én „bűnöm” – a szerkesztő, a sajtó alá rendező döntésének eredménye, amelyet az elfogulatlan külső szemlélő rögvést észlel és annak rendje-módja szerint leleplez. Valóban: a *Lelki üdvösség, földi értelemben* című, 1986-os Csalog Zsolt-kéziratot (amely a soha meg nem valósult Krassó György-féle '56-os emlékkönyv számára íródott) utólag, „saját szakállamra” illesztettem a portré elé. Tegyük

¹ Erik H. Erikson, *A fiatal Luther és más írások*, Gondolat, Budapest, 1991, 19. (Ford. Erős Ferenc)

² Csalog Zsolt, *Hogyan kell forradalmat csinálni? Heltai György portréja*, s. a. r., szerk., bev. Soltész Márton, Magvető, Budapest, 2018 (Tények Tanúk). (Innentől: HGy.)

³ Pető Iván, *Heltai és/vagy Csalog*, Mozgó Világ, 2018/10., 99–102.

hozzá: nem a Heltai-monológ „megemelésének” szándékával, hanem azt a hiányt pótolandó-árnyalandó, amelyet a *Doku 56* kötet⁴ eredeti kontextusa fémjelez. S itt tartozom megköszönni Reményi József Tamásnak, hogy a bemutatón ismételt felhívta a figyelmet: „A Heltai-portré is a *Doku 56* része lett volna, [...] de ugye Heltai letiltotta, tehát nem került be a kötetbe. Ez azért is sajnálatos, mert [ha belekerülhet,] akkor kevesebb teher lenne ezen az egy elbeszélésen. Beleolvadt volna egy sorozatba; például ha Maléter Pálnénak a gyönyörű elbeszélése⁵ mellett olvasod, akkor már nincs ekkora teher rajta. [...] egészen más lenne ennek a helye, szerepe egy portrészorozatban, mint így, teljesen függetlenül és kiemelve. [...] nem kérnék számon annyi mindent rajta és a könyv főhősén, mint amennyit így számonkérünk.” Márpedig Csalog Zsolt mindig könyvtervekben (paraszt-, cigány-, munkás-, ’56-os könyv stb.) gondolkodott – ezért maradhatott fióknak a Heltaié mellett a *Fel a kezekkel!*⁶ kötetből kimaradt Márványi Judit-portré is (amelyet végül – halála előtt nem sokkal – a neves szerkesztő önálló kötetében adhattunk közre).⁷

Kritika – vita

A Márványi-portré bevezetőjében részletesebben és határozottabban felelhettem a Závada Pál által fölített kérdésre: miért nem járult hozzá az adatközlő a korabeli megjelenéshez. Heltai esetében a helyzet bonyolultabb, összetettebb. Vele már nem konzultálhattam személyesen, sőt örököszeit sem sikerült utolérnem. Schmal Alexandra kolléganőmmel számos levelet küldtünk Heltai gyermekeinek, e-mail-címeket és telefonszámokat kaptunk a családot ismerő kollégáktól (Bak M. Jánostól, Magyar Bálinttól, Kenedi Jánostól, Pető Ivántól, Szalai Júliától és másoktól). Válasz azonban a könyv megjelenéséig nem érkezett.⁸ Heltai döntésének hátterét illetően tehát csak tapogatózhatunk. Ungváry Rudolf az élénk és tanulságos vitává kerekedő beszélgetés végén ekképp összegezte véleményét: „Miért nem akarta megjelentetni a könyvet? Mert tisztátalannak érezte magát, sőt piszkosnak érezte magát. És azt is megmondtátok tulajdonképpen, hogy ez a piszok nem más volt, mint a hit. Tudjuk, hogy a hit egy nagyon tág valami, de itt arról a hitről van szó, amelyik a társadalom földi megváltását képzei el, és legitimálja a rosszat a jó kedvéért.” Kérdés: vajon mi mindenre kényszerítette rá Heltait ez a hit – akár olyasmire is, amiről nem lehetett beszélnie, sőt amiről „látványosan hallgatni” szintén az omerta törvényébe ütközött (volna). A szöveg nagyrészt Csalognak köszönhető olvasmányossága, már-már keresett kedélyessége, a Németh Gábor által számonkért, istent-embert nem ismerő kegyetlen önélveboncolás hiánya, a tettes-áldozat-hős triász első tagjának elbagatellizálása valószínűleg Heltai megítélése szerint is túlzónak, veszedelmesnek, kontrareagensnek tűnt. Hogy Csalog, miután elkészült vele, adatközlője elé tárta a róla készült portrét,

⁴ Csalog Zsolt, *Doku 56: Öt portré a forradalomból*, Unió, Budapest, 1990.

⁵ Csalog Zsolt, „Pali”: *Maléterné Gyenes Judith, Budapest, 1985 = Uő., Doku 56... i. m., 297–358.*

⁶ Csalog Zsolt, *Fel a kezekkel!*, Maecenas, Budapest, 1989.

⁷ Csalog Zsolt, „A szocializmus jegyében”: *Márványi Judit kiadói lektor, 60 éves: dokuportré = Márványi Judit, Kapaszkodók: Egy szerkesztő emlékei*, szerk. Turi Tímea, Magvető, Budapest, 2017 (Tények és Tanúk), 39–135. A kiadás történetéhez lásd: Soltész Márton, *Csalog Zsolt dokuportréjához = Uő., 33–38.*

⁸ Végül Pető Ivánnak sikerült elérnie Heltai Zsófiát – a tiszteletpéldányokat a kiadó az ő charlestoni címére küldi el.

azt Heltai autográf korrektúrái meggyőzően bizonyítják.⁹ S hogy a modell – Pető Iván szavait idézve – „nem ismert önmagára”?¹⁰ Hogy az a pseudo-Heltai ott a papíron – kilépvén a kéziratból s könyvvé testesülve – áthágtá volna a hús-vér Heltai nyelvet megkötő konspiráció kereteit? Könnyen meglehet. A személyével kapcsolatos állambiztonsági iratanyagnak mindenesetre csak jelzete van, tartalma nincs, vagy nem kutatható.¹¹

De ha már Pető Iván cikkét idéztem, hadd mondok köszönetet egyúttal alapos bírálataért, amely a ritka kivételek egyike. Fontos volt, hogy szóvá tette: Ho Si Minh vietnámi, s nem kínai származású volt. A szinte már komikus lapszus előtörténetéhez hozzá tartozik, hogy az eredeti szövegben a „francia-indokínai származású kommunista politikus” szerepelt. Csakhogy a technika ördöge megréftált bennünket. Az annotált névmutató több, a lektorálásban részt vevő kolléga javításai-finomításai nyomán nyerte el végső formáját – kiegészítései egy része azonban elakadt valahol a szövegszerkesztő és a tördelőprogram között. Az internetről letölthető e-book-változatban természetesen javítottuk a hibát – ahogyan a 16. oldalon szereplő „észak-karolinai Charleston”-t is „dél-karolinai”-ra. Elgondolkodtató ugyanakkor, mi mindent hiányol Pető a Csalog-portréból. Valóban érdekes lett volna értesülni az emigráns diplomátának a „déli faji diszkrimináció” elleni küzdelmeiről, megtudni, „milyen volt az egyik legnevesebb amerikai egyetem után a kis helyi college-ban tanítani, intézményt vezetni”.¹² (Magam ugyanezzel a kíváncsisággal forgatnám Kertész *Sorstalanság*ának, vagy akár – hogy stílszerű legyek – Szász Béla *Minden kényszer nélkül* című emlékiratának újabb és újabb fejezeteit.) De bármennyire is átérzem Pető Iván kíváncsiságának jogosságát, egyúttal saját hiányérzetemnek is hangot kell adjak. Szívesen olvastam volna a történész kritikus véleményét, álláspontját a párizsi homárvacsora vagy a feledhetetlen bazári körút történetének hitelenségét illetően. A magam részéről a „sármőr” Rákosi helyett Gerő Ernőt gyanítom e felstilizált emlékek mögött; ő valóban ott volt (nem csupán tiszteletét tette) a párizsi békétárgyalásokon, bár közismerten puritán személyiségével nehezen hozhatók közös nevezőre az előadott kalandok. Persze amennyiben Heltai saját lépéseinek, döntéseinek helyességét – vagy legalábbis szükségszerűségét – kívánta igazolni, úgy elsősorban Rákosi-rajongását kellett megmagyaráznia, s így kerülhetett (hacsak nem Csalog Zsolt történeti tájékoztatlansága, dramaturgiai ambíciói révén) az anekdota centrumába Sztálin legjobb magyar tanítványa. Annak az – esetleg nem is tudatos – önfelmentésnek a szerves részeként, amely utóbb az ifjabb Seton-Watson is a tanúk padjára szólította.

Mindezeket a kérdéseket Pető Iván nyilván élesebb fénytörésbe állíthatta volna. Persze források hiányában nehéz alapos filológiai munkát végezni. Amit pedig találunk, így a belügyi jelentéseket is (ebben Petőnek messzemenően igaza van!), kritikával kell kezelnünk. De hogy valójában milyen anyagi körülmények között éltek a hatvanas években Heltaiék, azt – legyünk őszinték – egyikünk sem tudja; sem történész kollégám, akinek a '90-es évek elején megadatott, hogy több órán át beszélgesse Heltaival és Lányi Ágnessel, sem én, aki a nyilvánvalóan irigy, distanciózus és denunciatív ügynöki jelentésekből csupán azt emeltem ki,

⁹ OSZK Kt. Fond 445/269.

¹⁰ Pető, *I. m.*, 101.

¹¹ ÁTBL 1. 11. 13. 0003-761-3-HVB dr. Heltai György KEO-dossziéja. A Külföldiek Ellenőrző Osztály által 1967 és 1987 között vezetett dosszié üres – elképzelhető, hogy tartalmának a történeti levéltárba adása és kutathatóvá tétele még ma is diplomáciai érdekeket sért.

¹² Pető, *I. m.*, 101.

amit a portré és a Heltai személyével kapcsolatos sajtó- és dokumentumanyag megerősít, visszaigazol. Mindazonáltal ha még egy Pető Ivánhoz hasonlóan tapasztalt és felkészült szakember is úgy véli, hogy idézeteimmel „akarva-akaratlanul” is „szimpla hazugságok”-at erősítettem meg, le kell vonjam a vonatkozó konzekvenciákat.

Azt ugyanakkor továbbra sem hiszem, hogy egykori szóbeli értesüléseinket, személyes ismeretség alapján alkotott értékítéletünket termékeny megoldás volna érvként vonni bele a forráskritikai munkába. Hadd említsem itt most csupán Bíró András, a brüsszeli Nagy Imre Társadalomtudományi és Politikai Intézet egykori munkatársának esetét. Az ügy pikantériáját az adja, hogy Bíró – emlékezete szerint – éppen akkor vágta be maga mögött az intézet ajtaját, amikor kiderült, hogy munkájukat a CIA támogatja.¹³ Kissé távolabbról kell azonban kezdenem. Nagy Péter irodalomtörténész 1960. január 20. és február 29. között baráti látogatásnak álcázott¹⁴ tapogatózó, hangulatszondázó, a kádári konszolidációs politikát népszerűsítő és a börtönbüntetését töltő Déry Tibor helyzetének nemzetközi megítélését firtató látogatást tett Franciaországban és Belgiumban – tervszerű alaposággal látogatván végig a nyugati (Malcolm Adiseshiah, Simone de Beauvoir, Jeannie Chauveau, François Erval, Mme Grémillon¹⁵) és a nyugati magyar emigráns értelmiséget (Bálint Endre, Bíró András, Ditrói Ákos, Fejtő Ferenc, Flórián János, Gara László, Heltai György, Hódos György, Karátson Endre, Molnár Miklós, Szász Béla). Tapasztalatairól állambiztonsági fedőnéven, „Borisz” aláírással előbb öt gépelt oldalon, utóbb három (összesen 14 lapnyi) tematikus feljegyzésben számolt be. Bíró Andrásról, aki jelenlétével és hozzászólásával megtisztelte estünket, igen érdekes és beszédes hangulatjelentést adott. „Bíró Andrással egyszer találkoztam. Magyaroktól, politikától távol él [...]. Véleménye szerint az egyetlen tisztességes emigrációs csoport Heltaiék.”¹⁶ Nos, hogy mennyi igazság rejlik e korabeli (és kétségkívül korhú!) értékelés mögött, minden bizonnyal maga Bíró András volna az egyedüli megmondhatója – ha ugyan meg nem csalja őt is az emlékezete.¹⁷ (És ugyan kit nem? De erről később.)

Amint az már lenni szokott, a kötet megjelenése óta számos újabb adat került elő. Gömöri György egy nekem címzett levelében feloldotta Sárkány elvtárs kilétének rejtélyét. *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban* című kötet (amely éppen Gömöri születési dátumát adja meg tévesen), a következő életrajzot közli: „Sárkány László (1913–1986) újságíró, tanár, funkcionárius. 1933-tól tagja az MSZDP-nek. 1935-ben a bőripari sztrájkok szervezé-

¹³ „Ami a Nagy Imre Intézetet illeti, persze tudtuk, hogy azt a State Department pénze támogatja, de akkoriban az volt az emigráción belüli vicc, hogy összesen két pénzforrás van a világon: vagy Moszkva, vagy Washington. Oxfordi kollégiumom, a St Antony’s is főleg amerikai pénzből végezte kelet-európai kutatásait, a Ford Foundation grantjéből. Ezért amikor »lelepleződött«, hogy az Encounter folyóirat mögött is amerikai pénz áll, ez csak szélsőbaloldali, illetve nagyon naiv körökben okozott meglepetést.” (*Gömöri György megjegyzése*)

¹⁴ „Párisban a pályaudvaron Dr. Hunwald Henrik és felesége, vendéglátóim vártak. Ott-tartózkodásom egész ideje alatt az ő Boulevard Saint-Germain 11. alatti lakásukban laktam” – olvasható az irodalomtörténész 1960. március 18-i összefoglaló jelentésében („Borisz”, ÁBTL 3. 1. 2. M-18523, 136.). Hunwald Henrik feleségével, Anne Hunwalddal (alias „Nusi”-val) Nagy Péter évtizedeken át rendszeres baráti levelezést folytatott. Az 1956 és 1969 közötti időszakból összesen 284 levél (mintegy 400 fólió) maradt fenn hagyatékában: MTA KIK Kt. Ms 2603/138–270; Ms 2608/406–556.

¹⁵ Jean Grémillon (1901–1959) francia filmrendező özvegye.

¹⁶ „Borisz” feljegyzése [1960. március], ÁBTL 3. 1. 2. M-18523, 148.

¹⁷ Lásd még: Bíró András, *Hazajöttem*, L’Harmattan, Budapest, 2006.

sében vállalt szerepet. 1944-ben Pesterzsébeten részt vett az ellenállási mozgalomban. 1956-ban az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Kara újságírótantervként helyettes vezetője, egyetemi docens. 1956. november 4-e után Győrben karhatalmista, majd a Külügyminisztérium ENSZ-bizottságánál dolgozott, legutóbb az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének munkatársa.¹⁸ Már nyomdában volt a könyv, amikor Tibor Szy gyűjteményéből kiderült, hogy Katona Géza diplomata 1917-ben született.¹⁹ Bár az eddigi visszhang alapján nemigen bízhatom abban, hogy a kötetnek újabb kiadása lenne, mégsem folytattam e felsorolást.

Szemléletváltás az értelmezésben

Tulajdonképpen egyetlen jelenséget szeretnék az alábbiakban körbejárni, s ez az anekdotizmusba záruló konfabuláns emlékezet, amely a Csalog-féle Heltai-monológ félreérthetetlen sajátja. Számталanszor elhangzott a kötet kapcsán az *anekdotikus* jelző, utalván egyúttal – s joggal – a magyar irodalom rendkívül gazdag anekdotikus hagyományára. Kíméletlen pontossággal állapította meg Németh Gábor, hogy az anekdotikusság „helyben hagyja a világot, [...] és megszünteti a hozzá való kritikai viszonyt.” Nem volt azonban mód és idő a vita során, hogy e jelenség mélyére ássunk. Részint a szöveg-előkészítés időszakában és a megjelenés óta előkerült források, részint Keszei András kollégám emlékezetkutatásai²⁰ nyitották rá a szememet a Heltai–Csalog-monológ mélyén feltáruló belső dramaturgiai és mnemotechnikai törvényszerűségek rendszerére. Ezek együttesen vezettek az alábbi értelmezéshez.

Amikor Jánossy Lajos észrevételezte, hogy a Tények és Tanúk sorozatban megjelent szöveg a kor fő kérdéseire elkerülő válaszokat ad, valamint hogy a saját hithez való hozzáférés módja nem artikulálódik kellőképp, kritikusként – bevallottan – az oral history egy bizonyos válfajaként, s nem esztétikailag megformált szöveggént tekintett tárgyára. Első hallásra többen megütköztünk értelmezői attitűdjé fölött, hiszen – éppen ellenkezőleg – úgy véltük: *ket-tős* esztétikai formálás eredménye ez a portré – belső, *orális* és külső, *literális* szerkesztés harmonikus egysége jellemzi. Csakhogy mennél többször olvasom újra a könyvet, annál inkább igazat kell adjak Jánossynak. „Itt egy olyan könyvet olvasunk [...], amelyben – Csalog révén – egy önmagának [...] kedélyes portrét állító ember beszél – szögezte le Reményi József Tamás, látszólag vitázva, valójában inkább megerősítve Jánossy értelmezését. – Tehát nem Heltai beszél hozzánk, hanem Csalog mutat nekünk egy embert, aki önmagáról rajzol egy kedélyes portrét. És ilyen értelemben én nem is azt várom el [...], hogy valaki főhőse legyen a saját történetének, és azon belül tegyen hozzá a mi eddigi katarzis-ismereteinkhez még valamit.” A kérdés mintha nem is az volna: hogyan lehetne valaki saját történetének hiteles főhőse; sokkal inkább az: létez(het)ik-e koherens történet, s ha igen, kiben lássuk a „tudatosság szubjektumát”?²¹ Kinek a története hiányzik itt – s hullik, szakad minden újabb nekifutás,

¹⁸ *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*, szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István, Gondolat – Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2009 (Nagy Imre és kora V. Tanulmányok, forrásközlések), 657.

¹⁹ *Hungarians in America*, ed. Tibor Szy, The Kossuth Foundation, New York, 1963, 222.

²⁰ Elsősorban alapvető könyve (Keszei András, *Emlékek formájában: Egyéni, társadalmi és kulturális hatások a múlt felidézésében*, L'Harmattan, Budapest, 2015.), amely kimondja: „az emlékek néha nem a személyes múltat tükrözik.” (*Uo.*, 19.)

²¹ A kifejezés értelmezéséről lásd: Tátrai Szilárd, *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*, Tinta, Budapest, 2011.

narratív megvalósulási (jelenvalóvá válási) kísérlet alkalmával anekdotává? A Heltaié? A Csalogé? A XX. századé?

A lehetséges válaszok számba vételéhez természetesen nekem is meg kellett kötnöm a magam kompromisszumát – jelesül le kellett mondjak az immanens esztétikai olvasásról mint egyetlen helyes módszerről. Sok évig azt hittem, Csalog Zsolt életművének akkor teszek jót – úgy segédkezhetek abban, hogy ismét az olvasók kezébe kerüljön, megérdemelt reneszánszát azzal készíthetem elő –, ha műveit vegytiszta szépirodalomként olvasom, s eltekintek a ténytől, hogy a Csalog-típusú doku-írók éppúgy saját kora termelte ki, mint jellegzetes, egyéni (bár korántsem előzmények nélküli, s nem is teljesen rokontalan) műfaját, a doku-prózát. Egy lefojtott, túlszabályozott, cenzurális fékek bénította kulturális térben, az írott szöveg médiatörténeti korszakában, szamizdatban és tamizdatban terjedtek ezek az írásművek. A „mindenki” felvilágosítását tűzték célul, de csak „egyesekhez” jutottak el – a hivatalos közléspolitikai és propaganda ellenében pedig csupán korlátozott hatást fejthettek ki. Már kötetünk 2018-as megjelenésének pusztá ténye módosította némiképp elképzeléseimet – a publikációt körülölgő érdektelenség azonban ismét elbizonytalanított.

S ugyanez a bizonytalanság uralja a most közreadott vitaanyagot is. „Ti hol esztétikailag, hol meg történeti tények szempontjából ítéltétek meg ezt a könyvet” – mutatott rá Wessely Anna. És valóban, a beszélgetés sajátos ingamozgást követ az *igazolás* tudományos és a *hitelesség* esztétikai kategóriája között. Eltérő rendszerekről van pedig szó, amelyek mindössze egyetlen ponton – a monológ szövegén keresztül – kapcsolódnak egymáshoz. Amíg a portré alapjául szolgáló beszélgetés létrejött – a narratív életútinterjú rögzítése során – ez a strukturális háttér természetesen láthatatlan maradt. A mű kéziratát kézbe véve az adatközlő nyilván érzekelte már – de igazán csak most, az értelmezés aktusában válik transzparenszé.

Amennyiben elfogadjuk, illetve feltételezzük, hogy Csalog mindössze arra kérte Heltait, *igazolja önmagát úgy, ahogyan a beszélgetés pillanatában elfogadni képes*, adatközlője e föl-szólítást követően az identitás narratív megformálásának első, szóbeli fázisába lépett. Az identitás pedig lényege szerint mindig önigazolás: nem forrásokra támaszkodik – helyettük az adatközlő emlékezetét, önmagával kapcsolatos elbeszélő reflexeit hozza működésbe. Az így létrejött nyersanyagból formált azután elbeszélést az író. A narratív identitásképz(őd)és más(od)ik, írásbeli fázisa következett: a hős alanyiségének, történetének kidolgozása – mely utóbbit az általa használt nyelv hordozza, jeleníti meg. Történeti források és feldolgozások alapján – utólag – természetesen ellenőrizhetjük az elkészült mű állításait – amint ezt nagyrészt magam is megtettem az annotált mutató összeállításakor. Ez a kontroll azonban – jól példázzák ezt Bögre Zsuzsanna esettanulmányai²² – nem a szöveg esztétikai hitelességét erősíti meg vagy vonja kétségbe. Sokkal fontosabb eredményre vezet: Heltai György életútjának, tettei mozgatórugóinak jobb megértéséhez segít hozzá bennünket. Azaz csak segítene, ha tudnánk: mennyi a frappírozás, a félreértés, a dramaturgiai célú összevonás – a tények helyi-értékét is megváltoztató poétikai formálás – Csalog portréjában. Ám itt – a munkafolyamatot dokumentáló források híján – tulajdonképpen el is akad a jelenség értelmezése. Amint Pető Iván egy magánlevelében megfogalmazta: „a könyvből nem állapítható meg, hogy Heltai,

²² Bögre Zsuzsanna, *Apácák emlékezete élettörténetek alapján* = Bögre Zsuzsanna, Szabó Csaba, *Törésvonalak: Apácasorsok a kommunizmusban*, Szent István Társulat, METEM, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2010, 45–66.; Uő., *A „szelektív” felejtés és a „szelektív” emlékezés dinamikája egy trauma feldolgozása kapcsán*, Korall, 67. megjelenés, 2017, 51–72.

másként kérdezve, más szituációban hogyan viszonyulna, viszonyult volna saját múltjához.”²³

Ami az író korábbi és későbbi műveinek szemléletét, anyagkezelését tekintve megállapítható, csupán következtetésekre ad lehetőséget. Az oeuvre ismeretében azonban megkockáztatható, hogy Csalog a '30-as évek antropológiai szemléletének egyenes ági örököse. Sajátos pozitívista attitűd az övé, melyben a szociológusként is dolgozó, anyagot gyűjtő író – vagy nevezzük úgy: a kérdező, a hallgató – adatközlőjének minden megnyilatkozását tényként kezeli. S azt a naiv horizont-összeolvadást, ami az adatfelvétel pillanataiban még törvényszerűen dominálja elbeszélő és hallgató kapcsolatát, később sem váltja fel a szociológiai igényű és a primer szépirodalmi feldolgozáshoz egyaránt szükséges epikus distancia. A kritikai mozzanat e feltűnő hiánya adja a családi prózakorpusz kettős szituáltságát, amelyet születésének pillanatában nem csupán feledtetett, de kifejezetten előnyére váltott – sajátos morális indexszel látott el – az a küldetés, melynek alázatos teljesítőjeként az író hírt hozott a vasfüggöny túloldaláról. '89 után, a források és értelmezések hallatlan dömpingjében ez a bipolaritás mind referenciális, mind poétikai vonatkozásban tehertétellé – a doku-portré mint írói műfaj nehezékévé – vált. Talán ezért is viseltetnek Csalog művei iránt fokozott távolságtartással az irodalomtörténetek, s ezért sikerült a kötet vitája is oly emlékezetesen eklektikusra. A kritikai csend mintha azt bizonyítaná: a kortárs értelmezőközösség nem tud mit kezdeni ezzel a szöveggel: nem talál rajta fogáspontot. (Reményi József Tamás generációja volt valószínűleg az utolsó, amelynek érvényes stratégiája volt a doku-típusú művek befogadásához.)

Sajáttá tett idegen

Nyilvánvaló, hogy amikor a *Hogyan kell forradalmat csinálni?* című kötet törzsét képező, egyes szám első személyű monológot olvassuk, a frappírozott rövidtörténetek mögött éppen a lineáris történet hiánya válik mind nyilvánvalóbbá. Itt – amint szóvá tette ezt Tóth-Czifra Júlia és Pető Iván is – valószínűleg az írói megformálás érhető tetten. Csalog *olvasmányos* szöveggel akarta megörvendeztetni olvasóit – ami, azt hiszem, sikerült is neki –, ennek érdekében az adatközlő értelmező-magyarázó, kontextualizáló argumentumait kinyeste a portrévá alakítás során. Az „Olvastam nemrég valahol...”, a „Pálóczi Bobi írta meg ezt később...” vagy az „...így mesélte nekem Strasser Marika” típusú szövegrészek – ha ugyan voltak ilyenek –, dramaturgiai okokból kimaradtak Csalog elbeszéléséből. S miközben sorra kerülnek elő Heltai anekdotáinak forrásai, nemigen tudjuk eldönteni, hogy az adatközlő „sztorizott” felelőtlenül, adta elő sajátjaként mások történeteit, vagy az író vagdalta-csiszolta hozzá nyersanyagát egy fiktív elvárás-horizonthoz. „Nehéz megítélni – mutatott rá Pető Iván –, hogy a vendégszövegek beépítéséről mit gondoljunk, értve vendégszövegen a Heltai szájába adott és talán valóban tőle származó, igazolhatóan mástól vett anekdotikus elemeket. Tudta Heltai, hogy nem megélt történeteket ad elő, de az »ügy«, a korszak felelevenítése szempontjából ennek nem tulajdonított jelentőséget, vagy már nem tudta, hogy mi a személyes tapasztalat, és mi az általa hitelesnek vélt, másoktól vett motívum? Ugyancsak nem tudjuk, hogy az anekdotázás, konfabulálás a múlttal való szembenézés elkerülésének tudatos vagy ösztönös műve, vagy Csalog riporterri módszerének következménye, akár azért, mert csak beszéltetni

²³ Pető Iván levele Soltész Mártonnak, Budapest, 2020. március 11., kézirat.

akarta partnerét, akár mert őt éppen a sztorizás érdekelte.”²⁴ Nos, ha válaszokat nem is ad a Csalog-szöveg, a kérdéseket kiprovokálja az olvasóból.

S ezek a kérdések a humán tudományok szemében ma különösen aktuálisak. „A fizikai valóság megismerését – írja Keszei András – az oksági viszonyok alapján végzi elménk, másokat és magunkat pedig az elbeszélések segítségével ismerjük, illetve ismertetjük meg. A narratív funkció és az önéletrajzi emlékezet együttes fejlődése teszi lehetővé, hogy a kisgyermek tudatára ébredjen saját énjének, egyéniségének, ami az identitás formálódásának kulcsfontosságú mozzanata.”²⁵ Csakhogy a Csalog-portré hőse – az elbeszélő elbeszélő – esetében más a helyzet. A narratív funkció és az önéletrajzi emlékezet gyümölcsöző együttműködésének helyébe Heltainál az anekdotizmus lép. S itt nyer értelmet valóban – amint erre többen rámutattak – Ági, vagyis a feleség, a mindenkori „másik” szerepe. Hogy ki is ő? A lelkiismeret letéteményese? Az önreflexió ágense? Kontrollinstancia? Felettes én? Az egyetlen, aki nem idomul a domináns narrátorhoz? Vagy maga a domináns narrátor?²⁶ Megítélés kérdése.

Az viszont elég egyértelmű, hogy miközben az elbeszélő elbeszélő által előadott események jelentős részéről az adatközlő Heltainak voltak-lehettek saját – empirikus – emlékei, az elbeszélésben végül is nem ezek kaptak helyet; s ezért aligha okolható a történeti kérdésekben meglehetősen tájékozatlan Csalog. Itt bizony az adatközlő attitűdje, emlékezetműködése tárja fel előttünk a maga „valódi” arcát. „A domináns narrátor hatása akkor a legszembetűnőbb – írja a szociológus –, ha nincs személyesen megtapasztalt alternatíva, csak különböző versengő források.”²⁷ Kérdés: mi van akkor, ha van ugyan empirikus emlék, az emlékező mégis a versengő források közül választ egyet, s azt kanonizálja-terjeszti *mint domináns narrátor*? Arról, hogy Heltai az 1956-os események tekintetében – úgy is, mint a forradalom miniszterelnökéről elnevezett brüsszeli intézet vezetője – csakhamar elsődrendű forrássá lépett elő, Kádár János állítólagos november 1-jei pisztolyos jelenete kapcsán írtam már egy összefoglaló tanulmányt.²⁸ (Legutóbb épp Gömöri György nyilatkozatában találtam utalást arra,

²⁴ Pető Iván levele Soltész Mártonnak, Budapest, 2020. március 11., kéziratos.

²⁵ Keszei, *I. m.*, 86. Az egy forráson belüli versengő tények jellemző példáját adja Kende Péter interjúkötete, melynek 185. oldalán az adatközlő azt állítja, hogy 1956 novemberében, 241. oldalán pedig azt: 1958-ban ismerkedett meg Heltai Györggyel. (*Egy magyar republikánus életútja: Kozák Gyula és Körösi Zsuzsanna interjúi Kende Péterrel*, szerk. Körösi Zsuzsanna, bev. Rainer M. János, Osiris, Budapest, 2019.)

²⁶ „A csoportok működésének törvényszerűségei alapján az emlékezés folyamán a csoporttagok között is érvényesülő szerepek az aktivitás szintje alapján meghatározzák, hogy ki irányítja, afféle domináns narrátorként, a felidézést. Ez az irányítás általában azt jelenti, hogy a közös felidezés eredményeként a »szóvivő« változata jelenti a későbbi emlékezések alapját, annak ellenére, hogy valójában csak részben fedi a csoporttagok saját emlékeit.” – *Uo.*, 98.

²⁷ Keszei, *I. m.*, 99.

²⁸ Soltész Márton, *Az emlékezet ágboga: Heltai György '56-os anekdotái a szakirodalom tükrében* = S. M., *Ideológiák horizontváltása: Fejezetek a magyar irodalom háttértörténetéből*, Orpheusz, Budapest, 2018, 169–185. A Csalog-szöveg sajtó alá rendezése során született műhelytanulmány annak járt utána, honnét ered a Kádár-életrajzokban s az 1956-os forradalmat feldolgozó szakmunkákban – többé-kevésbé reflektálatlanul – rendre felbukkanó történet, mely szerint Kádár a kormánykabinet 1956. november 1-jén délután tartott negyedik ülésén Andropov szovjet nagykövet jelenlétében kijelentette: ha kell, pusztá kézzel („bare hands”), illetve fegyverrel a kézben („gun in hand”) veszi fel a

hogy memoárjának papírra vetése közben Heltaival konzultált emlékei hitelességét illetően: „Heltai György szerint, akit később erről kérdeztem, nem beszélhettem Kopácsival [november 4-én], mert őt már kora reggel letartóztatták.”²⁹

A „versengő források”-at böngészve azonban elég egyértelmű: az elbeszélő elbeszélő kronologikus láncre felfűzött történeteinek egyik része konfabuláció, másik része olvasmányélmények újramondása, ismertetése. Az éjjel-nappal zuhanyozó Mindszenty kapcsán a hercegprímás monográfusa már a kézirat-előkészítés fázisában kifejtette előttem kételyeit. Jeleztem ezt a kötet névmutatójában is, de most ismét aláhúznám. Egyrészt, amint Balogh Margit finoman utalt rá levelében: Mindszentynek nem volt kenyere a napi tisztálkodás; másrészt, még ha valóban láttak is Heltaiék a cellablakból egy fürdőnadrágban zuhanyzó öregurat: vajon honnét tudták volna, hogy épp Mindszentyt látják? Persze „az emlékek koherenciáját nem a tudat belső egysége alapozza meg, hanem a társadalmi környezet. Ha *bent* zajlik is az emlékezés, azt *külső* szempontok irányítják: csoportok, melyekhez tartoztunk és tartozunk, helyek, ahol huzamosabb ideig tartózkodtunk egy-egy csoport tagjaként.”³⁰ Márpedig Heltai sokféle szerepben, sokféle közösség tagjaként élte le hosszú, gazdag életét: volt egyetemi ember, a KÜM Politikai Osztályának vezetője, a Rajk-ügyben börtönbe zárt csoport tagja, kommunista disszidens – azon belül is „belga”, majd amerikai –, s ezek a csoportközégek bizony egytől egyig formáltak-alakították önéletrajzi emlékezetét. A „pancsoló Mindszenty” képe így nézve a börtöntársak csoportemlékezetének jellemző terméke.

A bensővé tett emlék egy sajátos példájára bukkantam Pálóczi-Horváth György (alias „Bobi”) önéletrajzi ihletésű *Elveszett nemzedék*et forgatva. Regényének végén – persze álnév mögé rejtve – a szerző előadja a Heltai-portréban Hódos György személyéhez kapcsolt történetet: „A börtönben a kis Sanyi volt egyszer a szomszéd zárkában. Kopogtunk egymásnak, úgy beszélgettünk. Amikor belejött a kopogós ábécébe, megkérdeztem tőle: mit csinálsz? Ő meg kopogta: f-o-l-y-t-o-n s-i-r-o-k. Bárha én tudnék sírni.”³¹ Bár természetesen nem zárható ki, hogy ugyanez a beszélgetés Heltaival is lejátszódott, valószínűbbnek tűnik, hogy egy olvasmányélmény interiorizálásáról van szó. Idézem a portrét: „Amikor ’49 őszén engem először vittek át az Andrássy útról a Markóba, Hódos Gyuri volt az, aki a zárkafalon lekopogta, hogy megvolt a tárgyalás, és hogy kiket ítélték halálra. Visszakopogtam: »És te hogy vagy?« »Mindig sírok« – kopogta Gyuri. Ez a mondat nagyon emlékezetes: »mindig sírok« – –”³²

Konfabuláció – katarzis

Más a helyzet azokkal az eseményekkel, amelyeknek az adatközlő szinte biztosan nem volt, mert nem is lehetett szem- és fültanúja. Itt van máris a rendkívüli népszerűségnek örvendő „gun in hand”-jelenet (amelynek egy kései, eltorzult változata néhány évvel ezelőtt Benedek

harcot az országot elárasztó szovjet tankokkal. A források szálai egytől egyig Heltai György nyilvános és magánnyilatkozataihoz, publikációihoz vezettek.

²⁹ Erős Kinga, *Felejthetetlen két hét: Beszélgetés Gömöri Györggyel* = E. K., *Szavakban lobog: Írók az 1956-os forradalomban*, szerkesztette és a névmutatót készítette Soltész Márton, Orpheusz, Budapest, 2019, 93.

³⁰ Keszei, *I. m.*, 51. (Kiemelés tőlem – S. M.)

³¹ Pálóczi-Horváth György, *Elveszett nemzedék*, Big Ben, London, 1958, 159. (A regény megjelenésének évében két kiadást is megért.)

³² HGy, 293.

Szabolcs Kádár-regényében köszönt vissza³³). Csakhogy Heltai – a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint³⁴ – nem volt jelen a kormánykabinet 1956. november 1-jén délután tartott negyedik ülésén, s így nem lehetett tanúja Kádár „emlékezetes kitörésé”-nek, amely Csalog Zsolt könyvében ekként szerepel: „November 1-jén elküldtük a táviratokat a követségeknek a semlegességi nyilatkozattal és a Varsói Szerződés felmondásával. Utána, délután volt a Minisztertanácsnak egy ülése, erre meghívtuk Andropovot is. Andropov fel is szólalt, és egyebek között valami olyasmit is mondott, hogy Magyarországon a kialakult helyzetben fennáll az ellenforradalom veszélye – és akkor erre válaszul következett Kádár emlékezetes kitörése. – ELLENFORRADALOM?! Ha itt ellenforradalom lesz, azt kizárólag a maguk katonái csinálják! Fáj, hogy ezt kell mondjam, hiszen a Vörös Hadsereget én mindig a magaménak is érzem; de ha most még egyszer bejönne nekem, akkor nekem, mint magyar kommunistának, csak egyetlen választásom lenne: hogy *fogjam a pisztolyomat, kimenjek az utcára és LŐJEK*, hogy védjem a hazámat, a forradalmunkat!”³⁵

Jelen volt ellenben Losonczy Géza, aki a minisztertanács terméből kifelé jövet elmesélte a történeteket az Egyetemi Forradalmi Bizottság munkájában részt vevő Potoczky Máriának. Heltai tőle értesülhetett az esetről, majd – évekkel később, az USA-ban – olvasható is róla az ekkor már asszonynevén, Strasserként publikáló emigráns emlékirataiban. „Miközben telefonálgattam, Losonczy Géza tett egy megjegyzést, amelynek értelme számomra csak később lett világos. Azt mondta, nem érti ezt a Kádárt, miért ragadtatta el magát annyira. Azt mondta, ha a szovjet katonák nem vonulnának ki, vagy esetleg támadnának, a *saját kezével fog harcolni ellenük*. És ezeket a szavakat egyenesen Andropovhoz intézte!”³⁶

Jogos ellenvetésnek tűnhet, hogy Potoczky könyve jóval később jelent meg (előbb olaszul [1991], majd németül [1992]), mint ahogy Csalog Zsolt interjúja készült (1983. január). Amint azonban a portréból kiderül: Heltai baráti viszonyt ápolt Potoczky Máriával, sőt férjével, Peter Strasserral is: az ő közbenjárásukra jutott ki családjával az ausztriai lágereből ’56. november végén, hogy egy rövid ideig a házaspár bécsi lakásában húzza meg magát.³⁷ A visszaemlékezés kéziratának egy része pedig már 1957-ben készen volt – a *Tempo Presente* című olasz folyóirat közölte is az október 6-i Rajk-temetésre vonatkozó fejezetét (*I funerali di Rajk*) –, sőt kéziratban is terjedt. Az első hiteles és szakszerűen sajtó alá rendezett magyar kiadás kísérő tanulmányából tudjuk: „A kéziratnak egyetlen eredeti példánya létezett csak, egy 35 éves agyonhasznált, szakadozott iratköteg. A kéziratot ebben a formában az osztrák igazságügyi minisztériumban sokszorosították, hogy az érdeklődők számára hozzáférhetővé

³³ „Vorosilov, a Nagy Honvédő Háború egyik hőse, aki a Szovjetunió marsalljaként egy szál pisztollyal szállt szembe a fasiszta tankokkal [...]. Kádár megilletődöttséggel vegyes tiszteletet érzett.” – Benedek Szabolcs, *Kádár hét napja*, Helikon, Budapest, 2018, 189–190.

³⁴ *Jegyzőkönyv a Kormány Kabinet 1956. november 1-jén délután tartott negyedik üléséről*, História, 1989/4–5., 49.

³⁵ HGy, 245–246. (Kiemelés tőlem – S. M.)

³⁶ Marie Potoky [sic!] Strasser, *Il mito che e' caduto: Ungheria 1945–1956*, Ellemme, Roma, 1991.; Maria Strasser, *Zerstörte Hoffnung – der Anfang vom Ende: Ungarn 1956*, magánkiadás, Wien, 1992. Magyarul: B. Kádár Zsuzsanna, *Szertefoszlott remények: Potoczky Mária és Magyarország, 1956*, Kronosz-ÁBTL, Pécs–Budapest, 2016, 82. (Kiemelés tőlem – S. M.)

³⁷ HGy, 268.

váljon.”³⁸ A szöveget tehát Heltai már Brüsszelben, a Nagy Imre Társadalomtudományi és Politikai Intézet vezetőjeként ismerhette; az információforrás pedig minden bizonnyal (ismétlem: valószínűleg már 1956. november 1-jén) a *Szertefoszlott remények* későbbi szerzője, Potoczky Mária volt.

Sajnos, mint oly sok esetben, a Kádár-jelenetet vizsgálva sem könnyű megkülönböztetni az intertextusokat (direkt és indirekt szövegközi utalásokat) a források tényként kezelhető adataitól. 1967-ben, Torontóban jelent meg példának okáért Halász Péter önéletrajzi ihletésű regénye, a *Második Avenue*, amelyben a következő – egyesek szerint „árulkodó”, Heltait ihlető, vagy épp ellenkezőleg: Heltai ihletésében született – mondatok olvashatók: „Amikor Magyarországon történt ez a dolog, nem tudtuk elvonszolni [a fiunkat] éjjel a televízió elől, rátapadt, úgy leste a híreket, figyelte az eseményeket. És amikor megtudtuk, hogy az oroszok tankokkal tiporják el a gyerekeket, a diákokat, egyszer csak azt mondja a fiam: »Dad, I am going to Hungary!« Értitek ezt? Hogy ő megy Magyarországra. És őt senki ne beszélje le, mert ő megy Magyarországra, és *puszta kézzel* hajlandó nekimenni ezeknek a gyilkosoknak, akik tankokból mészárolják a diákokat.”³⁹

Említettem már, hogy az adatközlő korai Rákosi-rajongását legitimálni szándékozó nagy ívű párizsi portré több szempontból is problematikus. Túl azon, hogy Rákosi csupán átutazóban töltött néhány órát Párizsban:⁴⁰ Heltai maga sem volt jelen. Az egyetlen kommunista a béke delegációban Gerő Ernő volt (véltetően azért, hogyha a magyar delegációnak semmit sem, vagy alig valamit sikerül elérnie a békefeltételeket diktáló szövetségeseknél, az úgy ódi-umát a kiscsapatpartí képviselők viseljék⁴¹). Mindössze néhány részletet idézek a monológból – elsősorban azok kedvéért, akik csak ezután fogják kezükbe venni Csalog Zsolt könyvét.

Rákosi is kint volt. Ő nem velünk lakott, hanem a Crillonban, az amerikaiak rezidenciáján, de azért mindennap láttuk. Nem a béketárgyalásokon – azt mondta, ott ügyis nélkülünk döntenek, felesleges neki ott üldögelni. Hanem viszont rég nem látta Párizst, szívesen megnézné újra. Ha Ági délélőttönként elmenne vele, kalauzsolná kicsit, az nem lenne rossz. Megígértem: Ági boldogan csavarog vele – és attól kezdve reggelente Ági ment érte a Crillonba. Ott először megettek egy elképzelhetetlen méretű reggelit, –

– Jaj, hát ENNYIVEL én képtelen vagyok megbirkózni! – azt mondja Rákosi.

– De én KÉPES vagyok!

Ági eltűntetett mindent – aztán nekivágtak a városnak.

– Tudja – azt mondja Rákosi –, szeretném látni ezeket a híres divatbemutatókat. Vagy ha arra nincs mód, akkor a divatszalonokat legalább!

– Miért, a feleségének akar vinni valamit?

– Esetleg igen, de leginkább kíváncsi vagyok, hogy milyen a divat, meg milyenek az árak!

³⁸ B. Kádár, *I. m.*, 11.

³⁹ Halász Péter, *Második Avenue*, Patria Publishing Co. Ltd, Toronto, 1967, 116–117. Újabb kiadása: Park, Budapest, 2011, 108–109. (Kiemelés tőlem – S. M.)

⁴⁰ Rákosi a Nagy Ferenc miniszterelnökkel (valamint Gyöngyösi Jánossal és Ries Istvánnal) közös amerikai útjukról (1946. július 8–25.) hazatérve tett csupán egy rövid kitérőt Párizsban – meglehetősen zsúfolt, feszített programmal. (Lásd erről: Rákosi Mátyás, *Visszaemlékezések 1940–1956*, kiad. Baráth Magdolna, Feitl István, Gyarmati György, Palasik Mária, Sipos Levente, Szűcs László, T. Varga György, Napvilág, Budapest, 1997, I, 289–290.)

⁴¹ A felvetés Katona Ferenc kollégámtól származik – akinek a kézirat előkészítésében nyújtott segítségét ezúton is köszönöm.

Mentek akkor a szalonokba. Persze mesebeli árak – Európa totális nyomorának a közepén. Ott akkor tényleg csak amerikai milliomosok vásároltak.

– Hű, bennünket innen ki fognak rúgni! – hát Áginak nagyon idegen volt ez a világ.

– Maga sose aggódjon! – azt mondja Rákosi. – Ne féljen, amíg engem lát!

És leszedette, előhozatta a LEGDRÁGÁBB holmikát – egy köntöst: ÖTEZER dollár! Ami akkor egy mai MILLIÓT ért, dollárban! És alkudott rá, mint egy isztambuli kufár. Ott ugrált körülötte az egész üzlet, ő szidta a csodálatos árut mint a bokrot, lealkudott ötszáz dollár,

– De nem, mégsem, nem ér ez semmit, nem veszem meg! –

és mentek a következő szalonba, kezdte elölről a játékot. Fitt volt és fölényes – egy zsonglőr!

[...]

Rákosi ottléte alatt a párizsi magyar kolónia baloldala rendezett a Magyar Házban egy délelőtti összejövetelt, és felkérték Rákosit, hogy mondjon egy beszédet. Már az odaút is elég érdekes volt. A magyar követségről mentünk, a Rue de Berryről – onnan maximum húsz percre van a Magyar Ház. Beültünk az autókba – Rákosival Ági volt, meg még valaki, nem emlékszem már, én Erős Jancsival mentem, aki akkor követségi tanácsos volt Párizsban. Megyünk, megyünk, követjük az első kocsi, megyünk már húsz perce, harminc perce, egy ÓRÁJA, még mindig nem vagyunk ott! Végre valahára, bonyolult vargabetűk, krimibe illő száguldozás után kikötünk, kiszállunk. Rákosi is ideges, mi a csuda történik itt –

hát kiderült, hogy a párizsi elvtársaink megőrültek, és eltökélték, hogy kijátsszák a nyomunkba szegődött francia rendőröket! Sikerült is szépen leráznunk őket.

– De elvtársak – azt mondja Rákosi –, hát ezek most NEM ELLENÜNK játszanak, nem ÜLDÖZNEK minket! Ezek a biztonságunkat védik!

Nem, ne szóljunk bele, ők ezt jobban tudják!

Bementünk akkor – és Rákosi levágott egy RAGYOGÓ beszédet. Ismertette a magyarországi politikai helyzetet. Előadta, hogy hol húzódnak most a barikádok és kik vannak a barikád két oldalán. Mi, kommunizták BELÜL vagyunk, jöjjön, aki jönni akar, és kezdje meg az ostromot! – ez volt az alaptónus. Mély megvetéssel beszélt a hamis szocdem politikáról, enyhe malíciával a kiscgazdák együttműködési igyekezetéről – egyszerre volt lezser, „őszintén” szókimondó, és félelmetesen agyafúrt. Zseniális volt! Erős Janci lázasan jegyzetelt, –

– Fantasztikus – azt mondja –, hát ezt én szeretném megírni valahová!

– Eszébe ne jusson! – azt mondja Rákosi. – Azonnal tépje össze, amit leírt! De komolyan! Ha ez innen kikerül, a fejemet veszik érte! Én meg a magáét! Itt most elmondtam, amit elmondtam, de nyilvánosságról szó sem lehet! – és el is vette az Erős jegyzeteit.

Kivitt aztán minket Auer a városon kívülre, valahol Trianon környékén talált egy jó kis vendéglőt, felfedezte, hogy ott van homár, meghívta Szakasitsot, Tildynét, Riest, minket – kicsit zavarban voltunk: nem tudtuk, hogyan kell homárt enni. Hát sem Ági, sem én nem találkoztunk még soha homárral, addig még legfeljebb ha folyami rákkal volt dolgunk. Rákosi nevetett:

– Sebaj! Egyszer ezt is el kell kezdeni! Majd én megmutatom!

És szépen megtanított bennünket, hogyan kell homárt enni. Hogyan kell felnyitni az ollókat, mit kell megenni a potrohából, mit kell otthagyni – –

Közvetlen volt, oldott, vidám, RENDKÍVÜL nyájas – egy kedves, jószágos bácsi volt Rákosi!⁴²

Joggal tehető fel a kérdés: vajon milyen strukturális szerepe van ebben a portréban az anekdotizmusba záruló konfabuláns emlékezetnek. Mit pótolnak a koherens (élet)történet helyére nyomuló fiktív betétek: miért képtelen tükörbe nézni ez az irodalmi hős, s miért nézegeti önmaga helyett fiktív portréját? Mindezek fényében pedig eltöprenghetünk azon is: függetlenül attól, hogy Heltai már a brüsszeli Nagy Imre Intézet vezetőjeként domináns narrátorként működött, majd pályafutásának koronájaként a budapesti '56-os Intézet kuratóriumi elnökeként halt meg, valójában mit is jelentett ez a dominancia az ő számára, s mit a mai magyar ér-

⁴² HGy, 110–114.

telmezőközösség, a forradalom kollektív emlékezete számára. Különös eset, hogy egy létező személyről mintázott irodalmi hős narratív attitűdje kapcsán, annak ürügyén morális kérdéseket fogalmazzunk meg a modell életútjára vonatkozóan. Márpedig Csalog szövege erre – szinte kizárólag erre – ad lehetőséget. Olyan morális kérdések fölvetésére, mint amelyet Németh Gábor fogalmazott meg: „Szerintem – már bocsánat, hogy eddig merészkedem –, egy igazán erős közös katarzis azért maradt el mindmáig, amit az elején említettem: a mindenre kiterjedő kíméletlenség elmaradása miatt. Ugyanis akkor mindannyiunkról kiderülhetett volna, hogy esendőek vagyunk. És ebben az esendőségben talán meg lehetett volna – első-sorban önmagunknak – bocsátani. Mert a nagy baj valószínűleg inkább ez – tehát hogy magunknak sem tudunk megbocsátani. Kire mit mért a történelem, vagy a születésének az ideje – ehhez képest tud, vagy nem tud magának megbocsátani, és emiatt a többieknek se. Tehát nekem ezért volt nagyon zavarba ejtő és nagyon furcsa olvasmány ez a könyv.”

Závada Pál kérdésére felelve: Heltai elutasító, a portré közlését tiltó döntésének hátterében érzésem szerint az egyéni katarzis elmaradása állt. Sokáig – túlzott naivitással és jóhiszeműséggel – magam is azt föltételeztem, hogy az '56-os emigránst elborzasztotta magánmitológiájának e jól szerkesztett, esszenciális leirata: megdöbbentő lehetett szemügyre vennie azt a (torz)képet, amelyet – az általa adott oral history-interjú alapján – „saját” életnarratívájának hőséről „festett” az író. Hiszen a végsőkig szembe nem nézés, a kedélyes mellébeszélés, az életfogytig tartó öncsalás mesterien fölépített emlékművét tarthatta a kezében – még akkor is, ha a történetész, az elbeszélés-alkítás során bizonyos mértékben Csalog Zsolt szépprózai vénája (is) érvényesült. Valószínűbb azonban, hogy az adatközlő önértelmezésében nem (vagy nem itt és ekkor) történt elmozdulás – a kész szöveggel való szembesülés során mindössze annyi került megállapításra a részéről: „ez nem én vagyok”. Vagyis e kettős portré, amely kétségkívül átláthatóbbá tette a figurát, nem tetszett Heltai Györgynek – nem mert felzaklatta vagy önvizsgálatra készítette, és nem is szakmai-történeti megfontolások alapján, hanem mert nem vágott össze azzal a narratívával, amelyet ez a rendkívül kalandos életű ember 70 éves korára – a túlélés zálogaként – kidolgozott a maga számára. Az (ön)igazolás szubjektuma mondott nemet a(z) (esztétikai) hitelesítés szubjektumának.

Hungarofuturizmus Délen

Ütött az óra: Dél van. Az idő és a táj egybeforr: balra nézel, majd jobbra, megvakarod a füled. Ugyanabból a mozdulatlan, laposra klopolt délibábból fogantál Te is, mint Juhász Gyula és Bálint Sándor. Hagyj föl minden mennybemenetellel, itt kivágták az erdőt. A hungarofuturizmus síksága. Hamvas Béla értette, ahogy értette a csíziót, az öt géniusz támogatásával jegyezte le a következőt: „A magyar nem a puszták népe. Az elnevezés romantika és zsurnalizmus, amely pittoreszk hangzatban tetszeleg. E meghatározás volt a legfőbb oka annak, hogy az itt élő ember lénye összetettségét ne tudatosíthassa. Minden emberben, egészen különböző metszetekben, de együtt van Dél oldottsága és Nyugat kultiváltsága és Észak provinciális természetközelsége és Erdély szakadékossága az Alfölddel. A puszták népének valószínűleg azok az idegenek nevezték el, akik az országból nem láttak egyebet, mint a száguldó csikóst és a paprikás bográcsgulyást.”

A Nap városában örökké Dél van. Ám ne feledjük, jelen körülmények között bármi összeesküdhet ellenünk, a paranoia egyre jobban teljesít. Summa sumérum:

*„Betyár az élet és drága a bor,
A tavasz is más most, mint valamikor.”*

ORCSIK ROLAND

Elidegeníteni a pszichózist

NEMES Z. MÁRIÓVAL FÖRKÖLI GÁBOR BESZÉLGET (2020. JANUÁR 15.)

– *Új köteted, a Barokk Femina verses elbeszélésként a 2006-os őszi eseményeket idézi fel. Emlékszel, hogy hol voltál, és mit csináltál a tévészékház ostroma alatt?*

– Azzal szemben, ahogy ez a kötetben megjelenik, én nem voltam közvetlen részese a nagy közösségi felfordulásnak 2006-ban. Éltem a személyes, civil életemet, miközben ezek az események egyfajta auraként körbevették a mindennapjaimat. Nem mentem ki tüntetni, nem vettem részt tömegrendezvényeken. Inkább olyan lappangó és látens módon jelent meg számomra, hogy miközben a saját „nappali életemet” folytattam, ez a felfordulás a társadalom „éjszakai életként” át- meg átszötte a hétköznapiakat. Mintha szükségállapotban lett volna az ország, a helyzet azonban számomra metafizikai jelleget is öltött, egzisztenciális szorongásként hálózta be egyetemista hónapjaimat. És bár átszötte az életemet, volt az egészben valami átlátszatlanság, mintha nem volna hozzáférésem a történésekhez, nem tudtam racionalizálni őket. Ebben az időben nem rendelkeztem határozott politikai identitással, ami összefüggésben lehetett „befelé forduló” lírai érzékenységgel. Arra jól emlékszem, hogy a tévészékház ostromát a tévén keresztül néztem, és ez a mediális közvetítettség meghatározó volt számomra, a kötetnek a tévészékház ostromáról szóló verse is ezt a hozzáférhetetlenséget hozza játékba. Arra is emlékszem, hogy az embereket állandó feszültség járta át, amit a BKV-n utazva is lehetett érezni, mintha mindannyian valamiféle interszubjektív szorongásháló foglyai lennének. Félttem a tömegtől, félttem, hogy olyan erős a frusztráció a tömegben, hogy ha valaki rosszul lép vagy rosszul néz, bármikor egymásnak eshetnek az emberek. Arra is emlékszem, hogy akkoriban Újpesten laktam, és miközben néztem ki az erkélyen, és a belvárosban már tombolt az erőszak, akkor láttam az első focihuligánokat hazatérni Újpestre. Legalábbis azt képzeltem, hogy látom őket megindulni vagy éppen visszajönni. Mintha egy olyan gépezet működését szemléltem volna, amelyet nem érttem, ám amely engem is tartalmazott és meghatározott.

– *Ha jól értem ez a fajta szorongás, az elfojtott erőszak homályos érzete, kombinálva a politikai érzékenységed akkori hiányával megkülönböztette azoknak az időknak az élményeit attól, amit manapság érezhetünk például egy CEU-s tüntetés idején?*

– Azért nehéz erről beszélni, mert ez az élmény, ahogy a könyvben megjelenik, retrospektív megértésen és konceptuális újratervezésen megy keresztül. Nyilván használok a saját élményeim és a kollektív emlékezet nyomait, de a szöveg nem akar teljesen megfelelni sem az életrajzi, sem a történeti referenciának. A könyv a történetek spekulatív víziója. A kérdésed összefügg azzal, hogy a politikai és költői tudatosodásom milyen folyamaton ment keresztül – a kettő nem elválasztható egymástól. 2006 őszen jelent meg az első verseskötetem, az *Alkalmi magyarázatok a húsról*, ez számomra szimbolikus időszak és korszakhatár is. Politikai-társadalmi értelemben ezen az őszen éreztem át először horrorisztikus reveláció keretében, hogy nem csupán elzárt individuumként létezem, hanem egy nagyobb társadalmi testnek a része, illetve szerve vagyok. Ez a társadalmi test működik, visz engem is magával, kihat rám, ugyanakkor én nem tudom szabályozni, mert mégiscsak *idegen* test. Úgy éreztem, hogy 2006

ennek a társadalmi korpusznak egy hisztérikus kitörése és görcsrohama, agóniaszerű kényszercelexvése. Később persze reflektáltan elgondolkodtam azon, hogy milyen társadalomban is élek, de az első, érzéki tapasztalat arról, hogy nem vagyok egyedül, az 2006 volt. Ugyanakkor ez nem a közösségi együvé tartozás katartikus élménye volt, ahogyan most sokan a rendszerváltást, a '89-es tömegeseményeket leírják. Egy másik generáció számára az a politikai érettség pillanata lehetett. Nekem 2006 ennek szöges ellentéte volt, hiszen ez a társas lét minden logoszt nélkülözött, inkább egyfajta paranoid kitettségeként, a sokasággá-válás irányíthatatlan eseményeként mutatkozott meg. Akármennyire érettebb lettem is politikailag, ez az élmény máig meghatároz, amikor a társadalom működéséről gondolkodom, amelyet hajlamos vagyok átláthatatlan és nem emberi automatizmusok rendszereként felfogni. Ezért gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi-politikai paradigmá, melynek mitikus-konkrét születéspillanatát 2006-ba helyezem, a pszichotikus erőszak alapító eseményén nyugszik.

– *Ellentétben ezzel a zsigeri érzéssel, tudsz-e bármi olyat mondani, amely 2006 őszében intellektuális szempontból volt izgalmas? Vagy már csak blőd karnevál és a nagy forradalmak, tömegmozgalmak paródiája volt az egész?*

– Nem biztos, hogy tudnék mondani ilyet. Nekem ez nem olyan intellektuális élmény volt, melyet jól szituált hermeneutaként szellemes összefüggésekbe tudnék helyezni. Ugyanakkor a hiperkóosz nem blődli. Nem vicces karnevál. Személyes okok miatt sem tudtam így felfogni a dolgot, hiszen elég válságos időszaka volt ez az életemnek. Fordulópont, a felnőtté válás liminális helyzete. Az irodalmi rendszerben való előrelépés, szereplési lehetőségek megnövekedése, melyet a kötet megjelenése idézett elő. Fontos pillanat volt, hogy amikor 2006-ban másodjára jártam a JAK-táborban, én írtam a *litera*-naplót. Valamikor ennek még volt némi kanonikus jelentősége. De nagy kihívásként és felelősségként éltem meg, mert a saját generációnak tagjait kellett „beleírnom” a napló médiumán keresztül az irodalmi térbe. A *Barokk Femina* valahol ennek a beírásnak a folytatatólagos *újraírása*, hiszen a kötet „ott” kezdődik, ahol a *litera*-napló véget ér. Szeptember 4-én, mert szeptember 3. a napló utolsó dátuma. Mintha utólag imitálnám egy már akkor is fiktív történet folytatását. Nem hiszem, hogy egyszerűen a forradalom paródiájáról van szó ebben a szövegben, hiszen a humor egészen másképp működik itt, mint például a hungarofuturista szövegekben. (És hát tegyük hozzá, itt egyszerre elég sok mindent jelent a FORRADALOM, személyes-szakraális és politikai síkon is.) A hungarofuturista mozgalom létrejöttének egyik forrása a politikai-esztétikai reflexió új formáinak keresése, de a kötet írása során nagy kihívás volt megszabadulni attól, amibe a mozgalom minden elméleti deklaráció ellenére gyakran beleesett, vagyis a parodisztikus alapállástól. Az új kötet és a mozgalom közti viszonyt úgy határozom meg, hogy ez a *hungarofuturizmus 2.0*, mert itt hitem szerint sikerült megcsinálni azt, amit programként már régen kijelöltünk, a radikális *túlazonosulást*. Nevetünk, de nem tudjuk, honnan nevetünk, kicsodán nevetünk, és hogy pontosan kik azok, akik nevetnek. Leginkább Georges Bataille nevetésdefinícióját érzem itt adekvátnak, miszerint a pszichotikus nevetés kilep a szubjektumból, és számúzi az ént, miközben a rángatózó társadalmi sokaság agóniája nevetőgörcs alakul. Ez a nevetés szörnyű nevetés, a szörny(ek) nevetése. Ebből a perspektívából tudnám megkülönböztetni a *Barokk Feminát* a hungarofuturista kispórázák, illetve a *hercegprímás elsírja magát* világtól, a sokaságöröm karneváli zsbongása helyett itt sokkal erősebb az apokaliptikus és antivitalis hangnem.

– *Azért is érdekes, hogy te ezt így élted meg, és hogy nem tudtál úgymond szórakozni és őszintén derülni a 2006-os eseményeken, mert mintha pont akkor kezdődött a magyar politikai élet méme-*

sedése. Nem tudom emlékszel-e Waszlavik László Kossuth-téri himnuszára, amely valóságos dadaista performansz volt. Paródiaként is lehet persze értelmezni, de zavarba is ejtett: mi van, ha komolyan gondolta? Számomra ekkor kezdődött el a magyar politika szórakoztatóiparrá válása.

– Én ezt inkább úgy fogalmaznám meg, hogy a politika színházzá vált, a BAROKK fogalmának értelmében. Szóval sok mindenben egyetértek veled, de ezt a humort nem tudom elválasztani az egzisztenciális légszomjtól. Be vagyunk zárva egy transzcendencia nélküli világba, ahol nincsenek „külső” referenciák, minden szimuláció. A baloldal eljártssza önmaga baloldaliságát, a jobboldal a saját jobboldaliságát, de egymás között szabadon cserélik a jeleiket, amelyek nem dekódolhatóak. Ezek csupán performatív történések. Nem zárom ki, hogy ezen lehesse nevetni, hiszen a könyvem is nevet, azonban ez a nevetés egyben üvöltés is. Van az a részlet a könyvben, ahol valaki mások FIDESZÉT akarja „leszakítani, elvenni és megtartani, hogy senki ne vegye észre.” Ez egy József Attila-átírás (vagy ahogy én nevezem, *preparáció*), melyhez a költő pszichoanalitikus szövegeit, egész pontosan a Rapaport-levelek azon részletét használtam, mely a péniszhez való viszonyt, illetve a szexuális-hatalmi determináltságot reflektálja. A szöveg úgy ér véget a kötetemben, hogy „*üvöltő vágy: / a vágy üvölteni*”. Abban az állapotban, amikor létezésünk legintimebb zónáit is megszállva tartja egy számunkra idegen-otthonos erő, mindezen csak nevezhetsz, de gesztusod önmegsemmisítő. A logosz nélküli világszínházban nevetek, mint egy automata, de nincs olyan szuverenitásom, hogy ez bármiféle fensőbbiséget vagy szabadulást jelenthetne. Ezért nem működik a militáns, önmagának biztos pozíciót vindikáló paródia. Ez a BAROKK állapot, amely nem független a szimulációktól és a szórakoztatóipari jellegtől, ahogy te fogalmazol. Az én tapasztalatom is azt mondja, hogy valami akkor, 2006-ban kezdődött el (miközben paradox módon mindig itt lappangott), mégpedig ennek az IGAZSÁG nélküli valóságnak a totális szimulációja. Ezért a könyv nemcsak 2006-ról szól, hanem a jelen archeológiai kritikája is egyben.

– *Ezzel a felfüggesztettséggel, eldönthetetlenséggel állhatnak kapcsolatban a kötet irodalom-és kultúrpolitikai vonatkozásai is. Azt váránk elsősre tőled, hogy Makoveczéken, a Wass Albertet központba állító kultúrpolitikán poénkodszt majd – a kötetben vannak is utalások rájuk –, ugyanakkor szóba hozod a Holmi-líra formakultuszát vagy Térey János és Kemény István irodalmi barátságát is. Te magad is rendhagyó módon kísérletezel rímekkel. A könyvben csupa nagybetűvel írott IRODALOM fogalma is valamiféle elidegenedettséget jelöl. Hogyan lehetne ebben az egészben rendet vágni?*

– Aki ilyen elvárással jön, lehet, hogy a sokkal korábbi szövegeimet sem értette. *A hercegprímás...* sem valamiféle „jobboldali” hagyomány hiteltelenítéséről szólt. Engem ott és akkor a népi szürrealizmus érdekelt, aminek az ideológiai leírása amúgy is problematikus kérdés. Olyan felforgató potenciált találtam Juhász Ferenc, Nagy László és Sinka István költészetében, mely lehetővé teszi bizonyos témák (nép(iség), természet(iség) vidék(iség) stb.) újra aktiválását, miközben megvalósítható egyfajta ideológiakritika is. Itt megint csak a kisajátítás, az *appropriáció* gesztusa a fontos, melynek én a konstruktív oldalát hangsúlyoznám. Megszállunk egy szövegtestet, de annak működését nem egyszerűen önmaga ellen fordítjuk, hanem olyan poétikai (anyag)cseréket indítunk el, amiből egy új, mutáns líra születik. A népi szürrealizmus biopoétika iránti nyitottsága már eleve megkönnyítette számomra ezt a vírusos újrakódolást. Hasonló célból jelennek meg az új kötetben is Sinka- és Erdélyi József-parafrazisok, amelyekben nincs „külső” pozícióból címzett gúny, ugyanis a szöveg ezeken a hagyományokon *belül* mozog. Ez persze nem azt jelenti, hogy ne termelődne ki ironikus szöveg-

játékok, de ezek épp az egyértelmű identifikációt nehezítik meg, hiszen legfeljebb attól idegenedünk el, ami a sajátunk is, mert meghaladhatatlanul össze vagyunk maszatolva a kódhalmazban. A Makoveczre történő utalások sem a távolságról, hanem a kísérteties közelségről szólnak. Amikor szóba hozom őt, nem rajta vagy a szakrális építészetten szórakozom. (Természetesen rengeteget szórakozom, de ahogy már mondtam, ez sokszor elválaszthatatlan az önpusztítási gyakorlatoktól.) MAKOVECZ annak a világnak, amely a kötetben felépül, a BAROKKNAK, egy struktúraalkotó ágense. A BAROKK térpoétikája, a helyek egymáshoz való viszonya, a MAKOVECZ-MÁTRIXON alapul. Szándékosan nem jeleztem a forrásaimat a kötet végén, miközben az intertextuális játék magamhoz képest csúcsra van járva. Azért döntöttem így, mert úgy gondoltam, hogy a BAROKK szívóhatása mindent magába zabál és szervezt. Mindent *elmásít*. Hibrid tartalmáról nem akartam, valamiféle IRODALMI gépezetet kiszolgálva, „kívülről” ítélni. Azt szerettem volna, hogy az olvasó a szöveget belsejében haladva, saját kompetenciái mentén, evés közben, fedezze fel ezeket az ízeket, hiszen a fertőzés, a hagyományok zűrzavarában való „foglyul esés” tapasztalata így kevésbé irányított. De eddig túl sokat beszéltünk valamiféle homályosan definiált jobboldali hagyománycsomagról. Pedig én a totális partizánmunka híve vagyok. Szeretnék mindenből építkezni és mindenkit lebontani, mely vágyam felülírja az „ellenzéki” kultúra homogén kontúrjait. Ezért kerül elő például a Holmi, melynek hiányát amúgy kifejezetten fájjalom. Nagyon élveztem a trash-rímeket, valószínűleg ennek a kísérletnek lesz még később folytatása. De hangsúlyosan felbukkan Kassák öröksége vagy a Térey–Kemény páros, illetve saját költői múltam fontos médiuma, a TELEP-csoport is. A stratégiám nem egyes esztétikák követése vagy elutasítása, hanem az ideológiailag-poétikailag-morálisan összeférhetetlennek vélt hagyománycsomagok hibridizálása. Úgy látom, hogy bizonyos embereket még mindig kínoz, hogy válasszanak Nagy László és Petri vagy Ágh István és Kemény István között. Én megértem ezeket a dilemmákat, de számomra sokkal izgalmasabb, illetve sokkal több felforgató potenciált rejt és tágasabb játékeret nyújt ezeknek a vagy-vagy helyzeteknek a felszámolása. Hogy egy talán kevésbé nyilvánvaló példát mondjak, a népi szürrealizmusban való dagonyázással párhuzamosan a *Barokk Femina* egyik fontos „beszélgetőpartnere” Szabó Lőrinc. Nemcsak a ROVAROK és tücskök közös muzsikája vagy a konkrét Szabó Lőrinc-átiratok és idézetek miatt, hanem azért is, mert a *Tücsökzenéből* sokat tanultam a narratív és nem narratív elemek egybekomponálásáról, illetve az emlékeztetőpoétika és költői autofikció működéséről is.

– *Nekem nagyon szimpatikus, amit mondasz, hogy tudniillik mindenfajta hagyományt lehet használni, de kihívásokat is lehet intézni hozzájuk. Összefügg-e ez a véleményed azzal, hogy vidékről jöttél? Nem mintha egy budapesti értelmiségi gondolkodása szükségképpen rá lenne állítva egy vágányra, de egyrészt személyes tapasztalatom is azt mutatja, hogy lehet itt kapcsolat, másrészt az elbeszélő vidéki származása a kötetekben is megjelenik.*

– A beszélő világában lényeges ez a vidékiség, meg egyáltalán a BAROKK működésében is fontos: a BAROKKOT VIDÉKRŐL hozzuk, a BAROKK VIDÉKRŐL ostromolja a fővárost. Ahogy mondtam, a könyvemben előtérben van a térpoétika, és azon belül vidék és főváros parazitisztikus viszonya. A kettő szemben áll egymással, de mégis átjárják egymást. A kötetem városkönyv, de a város nem egységes egész, és nem egyedül létezik, mert állandóan megfertőzi a vidék, áthatja valamiféle bizarr szervesség és természettapasztalat. A kérdés személyes ve-tülete már jobban zavarba ejt, de be kell vallanom, ahhoz, hogy rálássak a népi szürrealiz-

musra, valóban hozzájárultak egészen konkrét geopoétikai tapasztalatok. A kötetben is szerepel Nyárád, a szülőfalum, ahol Nagy László édesanyja is született.

– *És Iszkáz sincs messze...*

– *És Iszkáz sincs messze. Az a VIDÉK, amely poetizálva megjelenik a kötetben, a Nagy László-i Bakonyalja, népi szürrealista táj, amelyet én már eleve textuálisan (is) tapasztaltam.*

– *Hogyan kapcsolható össze a barokk a vidékiséggel, a földműveléssel, a vegetatív burjánzásal? A szövegeidben ezt teszed, de ez a kapcsolat korántsem magától értetődő. A parasztkorok terminus rezonált benned?*

– Igen, ezzel a kifejezéssel tudok azonosulni, a dunántúli falvak, kisvárosok világát egyfajta parasztkorok környezetnek tekintem. De nem feltétlenül kötém a BAROKKOT bármiféle művészettörténeti fogalomhoz vagy stílustörténeti korszakhoz. Egrészt egy személyes lokalitásélményről van szó, másrészt ami nekem a BAROKK, az egyben a biohorror is, vagyis az a szemlélet, amelyben az embert egy kísérteties, nem-antropocentrikus élet határozza meg. Olyan szervesség, amelynek a törvényszerűségeit nem tudom szétszálazni, pedig én magam is ilyen szervességből állok. Ennek az alapmodalitása a középpont nélküliség és a burjánzás. Mindez közel áll Deleuze barokkfogalmához, aki *pli*-kről, azaz redőkről és hajtásokról beszél. De nem akarom egyszerűen a francia filozófus felől megfejteni a dolgot. A lényeg, hogy számomra van ennek egy betegségkarakter is, mely ugyanakkor elválaszthatatlan az életkaraktertől. Az élet maga az, ami fertőző. A burjánzás bekebelez, és egy olyan belsőben ébredsz tudatra, melyből nincs kijárat, hiszen egy hatalmas, redőződő gépezet alkatrésze vagy csupán. Ha mindezt vissza akarjuk fordítani a politikai diskurzusba, akkor számomra ilyen a néptestben-való-lét paranoid tapasztalata.

– *Ha már említetted Nyárádot, akkor beszélj egy kicsit Pápáról is, mert az is megjelenik Esterházy-kastélyostul.*

– Oda jártam középiskolába. Máig nagyon fontos és ellentmondásos város a számomra. Volt, hogy menekülni próbáltam tőle, mert fojtogatónak éreztem ideológiai és közérzeti örökségét, de mostanában egyre inkább visszavágyok, mert úgy érzem, még rengeteg, feltárára váró „üzenet” vár ott. Az Esterházy-kastély igazi ajándék, hiszen rögtön belecsoibanunk az IRODALOMBA. Az „Esterházy” jelölő hozza Esterházy Pétert és BAROKKOT. Pápa számomra a BAROKK szülőhelyeként jelenik meg. De ez a születés nem lehet „tisztá”, mert itt megint csak hagyományok és kultúrák metszéspontján vagyunk, hiszen a város másik emblemikus épülete a húsgyár is. A történelmi kisváros mellett tehát van egy szocialista húsgyárunk is. A húsgyár műltfeldolgozó eszköz, miközben a múltat elfedő médium is. Táplálékot állítanak benne elő, vagyis a szó érzéki értelmében az elmúlt életből táplálkozunk, bekebelezzük, ugyanakkor ezzel el is tüntetjük. Tehát a BAROKK nem egyszerűen születik, hanem ipari körülmények között termelhető is. Lehetne sorolni még a Pápához kötődő szellemi ikonokat, például Csoóri Sándort, aki a híres református gimnáziumba járt, akárcsak Nagy László. A magyar múlt igazi kísértetvárosa az a hely. A Fidesz is több ponton kapcsolódik hozzá, ugyanakkor Gyurcsány is.

– *A „hazugság atyja”...*

– Róla az jut eszembe, hogy a könyv megírásakor fontos döntés volt, hogy nem lesz Gyurcsányról vagy az őszödi beszédről konkrétan szó. Volt olyan ötletem, hogy beillesztem a

könyvbe az őszi beszéd átiratát, egy szerelmes verset akartam belőle írni, de erről végül lettem. Úgy gondoltam, hogy ez a beszéd, amelyre a könyv egyik központi fogalma, a HAZUGSÁG is vonatkozik, jóllehet egyik alapítója a könyvben megjelenő létállapotnak, valójában nem hozzáférhető a beszélő számára. Úgy működik, mint egy távollévő, transzcendentális jelölt, amely a BAROKK metafizikai színházából folyamatosan ellentétes értelmezéseket provokál ki, vagyis mozgásba hozza a FORRADALMI gépezetet, de elérni hozzá mégsem lehet. A kötet első és utolsó ún. ALAPNYELVI kifejezése a HAZUGSÁG, vagyis HAZUGSÁGTÓL HAZUGSÁGIG ível a kötet útja, de ez a hermeneutikai kör „üres”.

– *A pozícióval és a hozzáféréssel kapcsolatban: a kötetben nagyon fontosak a személyes vonatkozások, nem olyan nehéz például megfejteni a Telep-csoport tagjait rejtő monogramokat. Ugyanakkor kevés a konkrét kapcsolat az ő életük eseményei, irodalmi összefüggései, valamint a Kosuth téren történő események között. Ez nem jelentett számodra poétikai nehézséget?*

– Nem politikatörténeti munkát akartam írni 2006 őszéről, de ez nem azt jelenti, hogy a történeti-politikai események pusztán hangulati háttérrel alkotnak. A TELEPRÓL szülő részletekben persze ott bujkál rengeteg személyes reflexió, de azért ez a vonal inkább egy tágabban értelmezhető líraesztétikai és intézménykritikai vitába ágyazódik bele, melynek során saját korábbi költészeti eszményeimet is megpróbáltam felülvizsgálni. Itt főként a PRIVÁT és a BAROKK, illetve a BAROKK és az IRODALOM közti konfliktusokra gondolok. Szerintem az a kérdés, hogy a kötet milyen módon kezeli a politikát, nem izolálható a BAROKK „realitásától”, vagyis attól a folyamattól, ahogy az anyagcsere, az élet és a nyelv minden mozzanata végső soron politikai valósággá válik, ami persze a politikum fogalmát se hagyja érintetlenül. Minden történeti-szociológiai-életrajzi „konkrétum” csak ezen a színváltáson keresztül válik poétikai ténnyé. De visszatérve a TELEP-tagokra. A kötetben valójában nincsenek szuverén módon egyénített szereplők. Mindenki csak a beszélő születésben lévő ALAPNYELVÉHEZ képest van. Vagyis maga a nyelv sem stabil, hiszen a FORRADALOM itt az ALAPNYELV betörése általi metamorfózist is jelenti. A paranoid skizofrén beszélő csupán az individualizáció, az elszakadás és elidegenedés különböző fázisaiban lévő hasonmás-rendekkel tud kapcsolatba lépni, csak ehhez van „fókusz”. Egyik ilyen rend az egyre szaporodó Zolik serege, míg a TELEPES alakítások már függetlenebbek, de még ugyanúgy nem képeznek autonóm realitást. A BAROKK FORRADALOM valahol azzal kecsgetti a beszélőt, hogy a világ pszichotikus beabálása és apokaliptikus bevezetése által ugyanannak örök visszatérésben találkozik össze Én és Másik, beszélő és megszólított, hiszen a naplóbejegyzések nem egyszerűen önmegszólító jellegűek, hanem az *Alkalmi magyarázatok...* dialogikus beszédhelyzetét és szerelmi líráját próbálják kétségbeesetten folytatni, ismételni és recitálni.

– *Nem tudom, észrevetted-e, de a disztópikus műveknek gyakori megoldása, hogy a férfi főszereplő úgy sodródik bele a forradalomba, hogy beleszeret valakibe. Ilyen a Brian élete, a Brazil vagy A homár c. film vagy Potozky László Égéstermék c. regénye. Akkor ez tudatos játék volt ezzel a hagyománnyal?*

– Nem volt tudatos. Ezek belső szükségszerűségek. A *Barokk Femina* nemcsak a társadalmi-politikai valóságunk, hanem saját költészetem genealógiáját is vizsgálja. 2006-ban mindez „szerencsés” módon összekapcsolódott számomra. Az új kötetben feltűnő C. rövidítés és annak Ceresként való feloldása az *Alkalmi magyarázatok...* szövegeire utal vissza, hiszen az első kötetem egy *Záradék C.-nek* című verssel kezdődik, és egy *Anyás vers C.-nek* cíművel ér véget.

A „magyarázat” gesztusának problémája is egy ilyen belső örökség, hiszen a *Barokk Feminá*-ban megint belefogok ebbe a lehetetlen projektbe, de a személyes traumát nem lehet megérteni vagy feloldani, legfeljebb a végtelenségig ismételni: világgá tenni, majd ezt a világot elpusztítani. Ebből a szempontból azt is mondhatnám, hogy a *Femina* lehetőséget kínált arra, hogy az első kötet PRIVÁT mitológiáját a BAROKK apokaliptikus politikáján keresztül egyfajta társadalmi realitásként tudjam értelmezni. A NER valahol szívességet tett nekem azzal, hogy realista íróvá avatott.

– Mit értesz realizmus alatt? A történelmi-politikai referenciaként értelmezhető elemek elszaporodását?

– A könyvem egyik témája a politikai nevelődés. Arra akartam alternatívát találni, hogyan lehet politikai költészetet művelni úgy, hogy nem pseudo-allegóriákat gyártok, mint *A herceg-prímás*ban, hanem közelebb megyek társadalmi konkrétumokhoz. Ezzel sokat kockáztat az ember. Ha beleírom György Péter nevét vagy a Fideszt, akkor azt fogják mondani, hogy ezek „lány” részek a szövegben. Hogy ezeket a partikularitásokat inkább irtani kéne valamilyen hermetikus eszmény jegyében. De igazából miért is? Balzac ezeket nem irtotta, hanem gyűjtötte, és Petrinél is sok ilyen van. Számomra egyfajta poétikai kihívásként jelentkezett, hogy hogyan lehet testközbe kerülni a saját korommal, miközben elveszni sem akartam az alkalmiságban. De hát a költészet nem mindig alkalmi? Saját esetleges nyelvi környezetére és megvalósulására alapozott? Miközben komoly tétje van ezeknek a megoldásoknak, mert ha beleírom Budaházyt, akkor mit kezd vele egy olyan olvasó, aki már most sem tudja, ki ő? Sokan jöttek azzal, hogy egyáltalán nem értik, hogy miért kell 2006-ról írni. Igaz, azt nem tudom, hogy ők hol élnek. Az egész mai rendszer 2006-ban alapozódott meg. Ha végignézel egy Echo TV-s beszélgetést, háromszor biztosan utalnak 2006-ra. Rengeteg ilyen műsort megnéztem, sok mindent felkutattam a youtube-on, és a kommenteket sokszor be is építettem a szövegekbe. Ezeket mint intertextusokat afféle digitális társadalmi tudattalanként használtam. Lenyűgözött ennek az anonim nyelvnek az érzelmi intenzitása, amikor elszabadul a BAROKK paranoia, és az emberek csak nagykapitálissal fogalmaznak. Mert az az ALAPNYELV, amikor mindenki már csak ordít. De az ALAPNYELVNEK más eredete is van. A kifejezést Daniel Paul Schreber *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken (1903)* című szövegéből kölcsönöztem, mely egy rendkívül zavarba ejtő munka. A *Denkwürdigkeiten*ben Schreber bírót tárgyilagossá és analitikus módon saját maga elemzi paranoid skizofrén téveszméit. Vagyis olvasóként azzal szembesülünk, hogy a delírium nyelve nem különbözik el élesen a diszkurzív nyelvtől, ehelyett inkább egymásba íródnak, egymást imitálják. Schreber reflektálja is ezeket a folyamatokat, hiszen auditív hallucinációinak „nyelvét” nevezi meg alapnyelvként, *Grundspracheként*, mely ugyanakkor a német nyelv pszichotikus kisajátításaként értelmezhető. Ez azért fontos számomra, mert a *Feminá*ban verzállal szedett szavak nem valamiféle lezárt szimbolikus szó-tárt alkotnak, hanem egyfajta idegen testként léteznek és szaporodnak el az addig otthonosnak vélt nyelvben. A kisebbségi (paranoid módon magát többséginek tekintő) ALAPNYELV megszállja a beszélőt, de végül is épp ez a megszállás az, ami a beszélő megszületéséhez vezet. Az ALAPNYELV nemcsak olyankor izgalmas, amikor megsokszorozza a jelentést, hanem akkor is, amikor kioltja. Amikor már olyan sok verzállal szedett szó van, hogy lenullázzák a nyelvet. Hiszen az ALAPNYELV nem feltétlenül akar betölteni bármiféle kommunikatív funkciót, mert lényege a BAROKK önismétlő terjesztése. Az volt a tervem, hogy odáig jussak, ahol már egész verseket lehet írni ALAPNYELVEN. Ott hagytam abba, ahol ez nagyjából sikerült.

NEMES Z. MÁRIÓ

Femina-kommentárok

„Drága Urunk mindig saját dicsőségéért fáradozik, valamint azok javáért, akik üdvözülni fognak. Láttam, amint Urunk elutasította a sátán gonoszságát, üres hatalmát semmivé fokozta le. Azt akarja, hogy mi is ezt tegyük. Ezt látva nevetésbe törtem ki, ezt tették a körülöttem lévők is, nevetésük nagy örömmel töltött el.”

Norwichi Juliána

„Őszintének lenni gyakran nyílt konfrontációt jelent.”

Dr. Wallinger Zita

Miután egy egész évtizedet PRIVÁTBAN töltöttem, én meg Márió, meg a többiek, szétszöttük a FIDESZT a szegények közt. A JUDITOKNAK megmostam a lábát, és a Zoliknak meg a kezét, különösen egy leprásét, akinek végtagjai már annyira ROHADTAK, hogy a hús darabokban esett le róla. Aztán megittam a vizet, amivel megmostam. Még a Dráva utcában is kellemességgel töltött el, mintha áldoztam volna, mert azt a mérhetetlen édességet ízleltem, mint amikor magamhoz veszem a FEMINÁT. És mivel annak a ROHADÓNAK egy darabkája a torkomban megakadt, erőlködtem, hogy lenyeljem, de éreztem, lelkiismeretem nem engedi, hogy kiköpjem, s mintha az IGAZSÁG által áldoztam volna: nem azért akartam kiköpni, hogy kihányjam (mint ti, amikor nem szerettek), hanem azért, hogy végre én is adhassak valamit.

*

Ne vádoljatok tehát önzéssel meg belterjességgel! Látjátok, az IRODALMAT csak értetek csinálom. Nincs rossz szavam a mérhetetlen szennyre, amit olvasás meg írás gyanánt műveltek. (De nem azért,

mert nem szeretem a rosszat, hanem azért, mert a
imádom a szennyet.) Ítéletet sem hoztam: a Zolik
nem bírják. 2006 már döntött. Mi csak ismételnük.

*

Ha a szigorú monogámia minden erények
legnagyobbika, akkor a pálmát a BAROKK
FEMINA viszi el, mert a testét alkotó 2006
íz mindegyikében teljes hím és nőstény ivar-
berendezéssel bír, és egész életét azzal tölti,
hogy testének minden ízében önmagával
termékenyül. Párázását az IRODALOM se
tudja elfojtani, hiszen a híresztelésekkel
ellentétben nincsen olyan olvasóm, akibe
ne hatoltam volna be. Ez nem volna elég
konzervatív? Vagy szolidáris? Vagy fertő-
ző? Mondhatjátok, hogy jaj-jaj Zoli meg
Zoli, de most már te is, meg te is, meg te is
FORRADALOM vagytok. Je ne sais quoi!

*

Ami korábban írtam, azt Márió kitörölte.
Majd most elmondom a mást. Vagy nem.
Meg a konkrét neveket is ki kellett húzni,
mert az perelhető. A kiadó nem aggódott,
Döbrentei Kornél ZSIDÓ himnuszainak
magyarítása nem izgatta fel igazán őket,
és hát maga a könyv sem. De nem rovom
fel az idegenszívűséget. Piaci viszonyok
között a költészet azt kapja, amit érdemel.
Elfojtott osztályok! Vajh merre vagytok?
Az ALAPNYELV boldogan megcsinál
titeket! Elfojt mélyből a mélybe, hogy a
vágy hidraulikája mentén kitörhessetek.
Egy újabb mélybe, mert ezek a mélyek:
Zolik. És minden Zoli testvére minden
Zolinak. (Kivéve, akik JUDITOK.) Így
épít szép, új világot nektek a BAROKK.
És hogy ez az egész ZSIDÓZÁS avítt?
Én erre csak azt tudom mondani: csitt!

JÓDAL KÁLMÁN

Ölj meg újra

Dél van, perzselő dél.

A szokásos szeánszomra megyek az agy- és lélekreparálómhoz. Taxival, és egy rendkívül bestresszelt sofőrrel. Elég ránézni: fél. Talán joggal, ki tudná erre a választ.

Az utcákon ugyanis valami puccsféle történik. Hogy kicsodák, nem tudom, és nem is érdekel. Golyók röpdösnek, vízágyúk, paprikaspray. Égett műanyag és papír szaga vegyül a légtérben, tudom, szerencsére ez a síkideg sofőr bekapcsolta a légkondit, úgy fuvaroz.

Ordító, rohamozó tömeg, és a hadsereg, a rendőrség, valamint a különleges egységek. A mind civil, mind egyenruhás legkülönfélébb – emberi és nem emberi – hatottakat látva kapcsolok, hogy éles történyt használ mindkét fél.

Szóval komoly, gondolom, és hátradőlök az ülésen. Aztán majdnem elnevetem magam, ugyanis eszembe jut a szójáték: puccs-puncs, puncs-puccs.

Mindössze egyetlen betű a különbség, és mégis mennyire más értelmet kaptak. Gyönyörű.

Mellesleg egészen érdekes így, kívülről szemlélni az egész performanszt.

Rövid gondolkodás után megkérdem a sofőrt, mi is ez.

– Síkfuturizmus – hallatszik a rémült hang.

Ismét hátradőlök, és lehunyom a szemem.

Végül megérkezünk a magándoki munkahelye elé, egy még le nem bontott, háromemeletes, a harmincas években épült luxuslakás-komplexumhoz (persze ezt csak az tudja, aki már járt benn, minden emelet egy lakás, természetesen ez kívülről nem látszik, simán beleolvad az utca összképébe).

Megnyomom az interfon megfelelő gombját, majd a berregésre kinyitom a bejáratit ajtót, ahogy mindig.

Fölcaplatva a második emeletre, fuldokolni kezdek egy picit (COPD-m van, na), majd belépek és helyet foglalok a meglehetősen eklektikus ízléssel berendezett, szuszogó, táguló-zsugorodó váróterem egyik bőrfotelében.

Valami halk, de irritálóan nyálás relaxációs zene árad a valahová, talán a falakba beépített hangszórókból, amit képtelen vagyok megszokni.

A pszichós már vár.

Már benn, az eléggé képlékeny állagú börtöncella-imitációban térdepelek a génmódosított kukoricán, a homlokomon egyetlen szó-felirattal: BŰNÖS. Sóhajtok, aztán nekikezdem: Nem megy. Nem megy az írás. Ahogy az álmodás sem. Már régóta.

A kopasz, szemüveges doki elmosolyodik. Azt mondja, írjak arról, hogy megölöm. Őt.

De hiszen már megírtam, feldolgoztam egyszer ugyanezt a témát, szólok neki gondterhelten.

Ölj meg újra, válaszolja kedvesen, kissé csibészesen mosolyogva.

Ismét eszembe jut az öl szó pompás kétértelműsége: öl (gyilkol) valamint öl (pl. anyaöl). Ugyanez a két betű, és mégis, szinte homlokegyenest ellentétes jelentést takar. A szöveggörnyezettől függ, melyik értelemben használjuk. Csodálatos.

Felkelek.

A doki közben ráírta a homlokára: ÁLDOZAT.

A nadrágomból előveszem az Uzi sorozatvetőmet, és lelövöldözöm vele a pszichósomat, akit különben szeretek a magam módján, és ő is engem, megérzi ezt az ember. Talán kár, hogy megtettem. Mindegy, késő ezen gondolkodni.

A doki moccanatlanul fekszik a téasztaszerűen nyúlós, szabálytalan alakú, rácsozott cellában, némi vér serken a lött sebeiből.

Már azt hittem, legéppisztolyoztam a fegyveremmel, amikor váratlanul megmozdul, majd két percen belül fölkel.

Mosolyogva előveszi a szekrényéből a saját Uziját, ami fémből van, megcsókolja, aztán felém nyújtja: inkább ezzel.

De hát a prózámban gondolta, s valóban majdnem megöltem!

Modifikált Uzik csak kevésbé hatnak rám, szól, és elneveti magát. Valamint, végül is, mi az, hogy valóság? Gondolj a kvantumelméletre.

Megfogom a fém, echte Uzit, és a saját halántékomra tapasztom. Inkább a saját buksimba töltök ólmot, kiabálok.

Szó sem lehet róla, válaszol a doki.

Engem.

Ölj meg újra, szólal meg ismét.

Aztán összecsuklik, és elterül a padlón, tekintélyes mennyiségű lövedék okozta szívdörgő sebtől vérezve.

Kvantumvilág, gondolom magamban, ahol az okozat megelőzi az okot. Tudta, miről beszél.

Belelövök két sorozatot, és kísétálok a gőzölgő, puha, vaníliapuding illatú cellából.

A váróteremben egy trollanya ül gondterhelten, mellette egy minden bizonnyal kőkemény lélekpornóban szenvedő fiatalember. A trollanya előveszi az egyik aszott, lógó mellét, mire a fiatalember buzgón szopni kezd.

Őket is lelövöm.

Aztán: evés közben jön meg az étvágy, legéppuskázom az udvarra nyíló nyitott ajtó mögött keresztrejtvényt fejtő, integrált áramkörökből préselt nyugdíjast, és ki lépek az utcára.

Éppen egy lábát fájdalmasan húzó lúdvérc-psziborg, egy horzsolásokkal teli álomtündér, egy véres arcú földönkívüli sámán és egy szintúgy sebesült, újvidéki népviseletbe öltözött (csörgősipka, kényszerzubbony és tűzoltócipő) ember rohan el mellettem a viszonylag nagy, puha, papírmasé és hőre lágyuló műanyagból összeeszkábált szülővárosomban (hiszen szinte mindent, ami valóban régi volt, és fűzött hozzá némi emlék, legalább húsz-huszonöt éve lebontottak).

Ránézek az órára: még mindig dél van. Aha, cikázik át a szürkeállományom, újabb valóságcsavar.

Aztán hirtelen megcsap a jellegzetes szagörvény: fém-, emberi és nem emberi veríték-, fű-, fanatizmus-, pánik- és félelemszag, valamint a már felsoroltak.

„Síkfuturizmus” ízelettem a fogalmat. Találomra, összeviszsa lövöldözök, fedezék nélkül, hisz úgy sincs jobb dolgom, amikor valami erős fájdalom hasít belém, és az elsötétedés előtt már csak annyit észlelek, hogy a saját vértócsámban fekszem, arccal a gondosan formatervezett, süppedősen puha, ultramodern, sokadik generációs betonlapon.

Arc, arctalan, arcátlan, arclemosó, álarc, harc, arc-harc. Mindössze egyetlen betű a különbség, és mégis drasztikusan más értelem jutott nekik.

Varázslatos, suddogom el utolsó szavaimat a szerénytelenségemet elborító, hasogató, sötét fájdalomban. Még átsuhan az agyamon, hogy ez, amit érzek, autentikus fájdalom lehet, majd valami ragacsos és indigószínű végtelenség vesz körül, burkol be, és szippant, húz magába.

LESI ZOLTÁN

Fogarasi Árpád amygdalája

Az 1980-as években Fogarasi Árpád az első síkfuturista építész a saját udvarában bunkert épített, mert félt, hogy bármikor bekövetkezhet egy atomtámadás. A „védelmi berendezés” építésébe az arab–izraeli konfliktus kiélesedése miatt 1985. augusztus 1-jén kezdett. Szerinte hamarosan olajat fognak találni, és akkor Szabolcs-Szatmár megye többet ér majd, mint a Sínai-félsziget, így a fenyegetettség is megnő. Árpád nagy szegénységben a magyar puszta szélén lakott. Bogdány Ferenc húsipari dolgozó amatőr dokumentumfilmet készített Fogarasival és szomszédjával, Szalacsi Sándorral.¹

A vasbetonból készült bunker a küszöbtől az alapozástól lefele 1 méter mély, fölfele 3 méter plusz a tető, amely 1,2 méter vastag betonszerkezet lesz. Úsztatott betonból készült az épületet vasgerendák tartják, amelynek piramis alakú teteje az 500 kilogramm nyomást is elbírta volna négyzetcentiméterenként. A szellőzés a véskijáraton keresztül történt volna, ahol saválló csövek, csapok, szelepek vezetnek a külvilág felé. A gémeskút a bunker előtt található, még mindig használható. Fogarasi nem tudott semmit a kémiáról, de olyan gépet akart létrehozni, amely a hermetikusan lezárt bunkerben egy kút vizéből vonja ki az oxigént. Az üveget is gyűjtötte Fogarasi, mint az ideális radioaktivitásnak ellenálló és vízálló csomagolóanyagot. Nem sikerült megépítenie a szerkezetet, és a bunker elhagyatottá vált, mert elfogyott Fogarasi pénze. A Föld nevű bolygón így kell gondolkodni, sajnos, mert ha a csillagok körüli térbe kerülne az emberiség, akkor már minden csak energia kérdése lesz. Hosszú távra tervez, mondta Fogarasi, de bekerült néhány TV-műsorba, és a szomszédja, Szalacsi Sándor lett az első magyar internetes mém 2002-ben.

A bunkerember igaz történetét csak kevesen ismerik. Fogarasi mindenét a bunkerbe fektette, a háza romokban állt. Az első felesége, aki nem akart a bunkerbe költözni, a házasságkötés után néhány nappal elvált tőle. A második felesége egy ideig eltúrta, hogy Árpád eltűnik időnként a bunkerban, de neki a kényelem fontosabb volt, mint a biztonság. Végül ő is elhagyta Fogarasit, és megtiltotta neki, hogy látogassa a gyermekét. Szalacsi Sándor, a szomszéd, alkoholista lett, és először verte, majd extrém önvédelemből megölte feleségét. Szalacsi börtönben volt, amikor híres lett az interneten. A 2000-es évek megteremtették Magyarországon a társadalom

¹ Ferenc Bogdány: Az atombunker: https://www.youtube.com/watch?v=8Sjj_1Hs-N4 Letöltve: 2019. 07. 27.

számára a jó-munkás embert. Fogarasi Árpád megalapította az Anyag Erő és Energia Pártot, amelynek jelenleg ő az egyetlen tagja, de azóta is követőket keres. A párt célja minden város közelében egy nagyméretű bunker építése. Rendszeresen készülnek felvételek Fogarasival, de a legtöbben csak bolondnak tartják, de majd ők is meglátják, hogy végül igaza lesz.

Az elmúlt években a bolygó kicsi lett, mint egy bunker, ahol az erőforrások, mint például az ivóvíz, a tiszta levegő és az élelmiszer fogynak. A felmelegedő bolygó vagy az atomtámadás félelmet és álmatlan éjszakákat váltott ki belőlem. Bár nem vagyok a vegyi reakciók szakértője, elkezdtem gondolkodni olyan gépekről, amelyek csökkenthetik az üvegházhatást. Ahelyett, hogy csökkenteném a szén-dioxid-kibocsátást, az elképzelt gépem szén-dioxidot alakítana oxigénné vagy más hasznos anyaggá. A gép úgy működne, mint a nagyon hatékony fák.

Egy síkfuturista szakértőtől megtudtam, hogy az agyamnak ugyanaz a része, amely a félelmemért felelős, okozza a kapzsi fogyasztást és a globális felmelegedést.² Az amygdala alapja az idegszövet mandula alakú része, amely az agy mindkét oldalán található. Felelős az érzelmekért és a túlélési ösztönökért. Szinte függetlenül működik a limbikus rendszertől. Az amygdala szabályozza az érzelmeket, mint a haragot, a félelmet, a szomorúságot, a szexuális vágyat és az agressziót. Például ha valaha valaki megtapasztalta egy kutya támadását, az amygdala tárolja ezt a memóriát, és ezáltal növeli a félelmet a kutyáktól. Talán ezért van, hogy nyáron jobban félünk az elsivatagosodástól és a két fokos melegedéstől? Fogarasi Árpád és más bunkerépítők túlfellett amygdalájáról összehasonlítható tanulmányt akart írni néhány amerikai professzor,³ de ők csak paranoiának hívták a jelenséget. Veszély esetén az amygdala lelassíthatja az agykérget, felszabadíthatja a stresszhormonokat, és növeli a vérnyomást. Tehát az amygdala az emlékeimre vagy történelmi ösztöneimre alapozva irracionális félelmeket és viselkedést képes elindítani. Egy másik tanulmány szerint többet eszünk, mint amennyi szükséges, mert az ősembereknek történelmileg nem mindig volt ételük, így a hasukon zsírt tároltak a sovány időkre.⁴ Ma annyit fogyasztunk, amennyit megengedhetünk magunknak, vagy még többet. A szén-dioxid környezetvédelmi lábnyomom körülbelül 3,5-szerese annak, amit a Földön 7 milliárd ember képes túlélni komoly környezeti összeomlás nélkül. A szén-dioxid-transzformátor gépem kompenzálná a fogyasztásomat, és én meg az amygdalám megnyugodhatnánk.

² Nicholas Smith & Anthony Leiserowitz: The Role of Emotion in Global Warming Policy Support and Opposition in Risk Anal. 2014 May; 34(5): 937–948.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4298023/>

³ Pinkham AE, Liu P, Lu H, Kriegsman M, Simpson C, Tamminga C: Amygdala Hyperactivity at Rest in Paranoid Individuals With Schizophrenia. Am J Psychiatry. 2015. augusztus 1.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25815418>

⁴ Letöltve: 2019. 07. 27: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/why-women-need-fat/201205/why-are-we-eating-so-much-more-we-used>

Rájöttem, hogy már létezik többfajta szén-dioxid-átalakító gép. Egy nagy újrahasznosító központ állványán 18 fém ventilátor van, egymás tetejére rakva. Ezek a ventilátorok beszívják a környező levegőt, és a kémiailag bevont szűrők belsejében elnyelik a szén-dioxidot. Néhány óra alatt telítettek. Az újrahasznosító létesítményből származó hulladékhőt használva a szűrőket 100 °C-ra melegítjük, majd tiszta szén-dioxid-gázt gyűjtünk.⁵ A szén-dioxidot üvegházakba fújják, így a káposzta gyorsabban nő. Egy másik gép a szén-dioxidot széné alakítja át ugyanazon technológiával.⁶ Egy autógyártó is kísérletezik azzal, hogy üzemanyagot vonjon ki szén-dioxidból és vízből.⁷ A vizet felmelegítik, hogy gőzt képezzenek, amely magas hőmérsékletű elektrolízissel bomlik hidrogénre és oxigénre. A hidrogén reagál a szén-dioxiddal a szintézisreaktorokban, ismét nyomás alatt és magas hőmérsékleten. A reakció terméke a kék üzemanyag, egy hosszú szénláncú szénhidrogén-vegyületekből készült folyadék. Az új technológiákat fejlesztő vállalkozók persze napelemekből kapják az áramot, miközben kísérleteznek a szén-dioxid szűrésével és átalakításával. A hatékonyság még mindig alacsony, szinte elhanyagolható ahhoz, hogy valódi változást lehessen elérni.

Mert nagyon nehéz elkapni a szén-dioxid-molekulákat.

⁵ Matt McGrath: "Climate's magic rabbit: Pulling CO2 out of thin air," in: BBC.com, Letöltve: 2019. 07. 27: <http://www.bbc.com/news/science-environment-41816332>

⁶ Alister Doyle: "From thin air to stone: greenhouse gas test starts in Iceland." in: Reuters, Letöltve: 2019. 07. 27: <https://www.reuters.com/article/us-climatechange-carbon/from-thin-air-to-stone-greenhouse-gas-test-starts-in-iceland-idUSKBN1CG2D4>

⁷ <https://www.audi.co.uk/about-audi/latest-news/audi-primers-the-pumps-with-new-synthetic-water-based-e-diesel.html>

DOMOKOS TAMÁS

A CBA primás

Csöngettek. Türelmetlenül. Zoltán letette az Ivo Pogorelic életéről szóló könyvet, fölkecmergett a kerevetről, kiballagott az előszobába, és ajtót nyitott. A felesége már a harmadik házvezetőnőt penderítette ki az idén. Dühítette neje túlbuzgósága. „Nem törölte át elég alaposan az ebédlőasztalt a bútorápolóval!” Ilyenkor legszívesebben forró gyantába mártogatta volna őnagyságát. Neki kell ajtót nyitnia, neki, a korszakos zseninek, aki a marokkói király legkedvesebb arab telivér kancáinak istállójában játszott az altatót, aki a mexikói hipermarketkirály lányának esküvőjén kísérté Celine Dion dublőrét. Neki, aki az ománi olajügyi miniszter jachtján pilincázott.

Sanyi volt az, a kijáróember. A suskamágus. A kulturális menedzserek koronázatlan királya. A közpénzkonverter. Csatak részegen állított ide a barma. Hogy a francba nem verte oda a Maseratit idefelé jövet?

„Szia, Sanyi! Megleptél. Nem számítottam rád.” Sanyi nem szólt semmit, csak arébb taszította Zoltánt, majd berongyolt a házba. „Csak nyugalom. Nélküle csak egy koszos cigányzenész lennék a szemükben.” Bekullogott utána. Sanyi ledobta magát a kerevetre, Zoltán könyve azon nyomban el is tűnt az elázott kultúraszervező sege alatt. „Valami baj van, Sanyi?”

„Nem. Meg fogod oldani. Miniszteri vadászparti lesz holnap Máriaretkesen. MUSSZÁJ játszani!”

„NNEE! A múltkori után azt ígérted, több ilyen nem lesz! Az a féreg a frakkom szegélyébe törölgette a csőrés száját...”

„KKURRVÁRA meg fogod ezt még nekem tenni, bazmeg! A szájbacsúrt évnnyitó szarodat ki a bús bikacsöcs fogja megoltni, MMII? Ne szépelegjé’, nem áll jól! Nem te szarod az aranyat, hanem ők!”

„Ez vagyok én nektek! Az ócska díszcigány, akit elő lehet rántani a vitrinből, ha murira vágynak a NER-lovagok!”

„A telómba hány vitrinbe vágyó díszcigányjelölt neve van e’mentve a tized alatt? NE akarjad tudni!! Meg akkó jó voltam, amikor ott zokogtá’ a vállamon, mer’ Olga Lefosovna szarba hagyott, és intézni kellett a beugró csodatorkút?”

Zoltán elhallgatott. Villódzó tekintettel méregette pártfogóját. „Mit akarnak tőlem, a múltkori nótacsokrot?”

„Nem. Itt van.” Sanyi Zoltán ölébe fittyentett egy kockás papírfecnit. Zoltán undorodva, meglehetősen teátrális mozdulattal vette kezébe az Olümposzról érkezett, hevenyészett kézírással papírra vetett nótacímst.

„Árok partján tökig ér a gaz... MI VANN?”

„Ne kommentájjá! Nyikorogd el nekik, hammancsá be pár adag pörit, aztán huss!!”

„Viszel, hozol?”

„Nem t’om még. Intézve lesz.”

„Nagyvenyimi akol mélyén megellett egy birka... BETEG BARMOK!!”

Sanyi elvigyorodott. „Mi fáj? Gyere, mesélj!”

„Nem kell nekem trimmelt pina... TE RETKES FASZRÁGÓ! Genyózol velem?”

Sanyi röhögőgörcsöt kapott. Majdnem legurult a kerevetről. „Háháháhá... majdnem beszoptad, de dinnye vagy!!”

Zoltán elképzelte, ahogy torkon szúrja Sanyit egy acél vonóval, ledarálja, töltött káposztát főz belőle, majd föltálalja a kormány tagjainak a tadzsik elnök tiszteletére adott díszvacsorán.

„Na jó, mit akarsz? Nem érek rá erre.”

Sanyi próbálta összeszedni magát. „Kaphatnék egy kávé?” Zoltán főzött neki. Ha a felesége a következő szolgáltót is fenéken billenti, elülteti a kertbe tujának.

„Oké, fordítsuk komolyra a szót. Van az a bankár góré, aki az elnöki keretéből fedezi a gálád extra költségeit, tudod?”

„Sándor, én művész vagyok, nem bankár. Biztos, ja. Tudom.”

„Férjhez megy a lánya.”

„Hol lesz a muri?”

„A Wörthi-tó partján. *Wörthersee mit Schweinbraten!* ... De ragaszkodik hozzá, hogy Chopin *Esz-dúr prelűd*je szóljon a háttérben, miközben meggyűrűzik.”

„Sanyi, összetévesztesz valakivel.”

„Átiratot akarnak hallani. Tőled. Mert úgy *exotikus és elegáns!*”

„NEM! Vannak dolgok az életben, amiket nem lehet átírni!! Nem lehet átírni a Bibliát szappanoperává, ÉS nem lehet ÁTÍRNI az *Esz-dúr prelűdöt* hegedűre! Klimpírozza el nekik a Richard Fucking Kleidermann!”

„DE-de! Meg fogod csinálni!”

„Nem *Esz-dúr noktűrnt* mondtak? Azt át lehet írni. A prelűdöt NEM!”

„Nem érted. Ez egy deal. Ha lenyomod, Naomi Campbell fogja pucolni a cipődet a gálák előtt. Bérletet válthatsz a mennyországba, fölfogtad?”

Zoltán a sarokban álló vázán ágaskodó lovat bámulta. Szinte biztos, hogy belehugyzott ez a tulok, amíg a konyhában főzte a kávé.

„Ez ultimátum. Nincs választásom. Ha szitu van, levesztek, mint konzervet a polcról.”

„Befogadtunk, közénk tartozol. De csak általunk élhatsz ezen a szinten, ne feledd. Csakis általunk létezhetsz. Tücsök a nemzeti réten vagy ócska kupec a vásáron? Többet nem mondom el.”

Zoltán nem válaszolt. A gála élete legfőbb műve, a látvány ott mindenkit kárpótol. A látvány mindenkit kárpótol.

ERDEI LILLA

Capriole

... azt mondják, megtörtént, hogy a körülálló tömeg borzadva hőkölt vissza az állat sokatmondó, értelmet tükröző dobbantásától; megtörtént, hogy az ifjú Metzengerstein is elsápadt, és megtántorodott a ló emberi pillantású szeme előtt.

Edgar Allan Poe: *Metzengerstein*

Öt után érek az élelmiszerbolthoz. A hosszúkás épület úgy néz ki a perzselő napsütésben, mintha égett kekszéből lenne. Oldalt, ahol a légkondi párája kicsorog, szokatlanul zöld fű és lombos selyemakácok nőnek. Odaléptetek, nem is csak az árnyék miatt, meg azért, hogy Báró legelhessen egy kicsit, hanem mert szeretem a selyemakác rózsaszín, tollpiheszerű virágát.

Úgy irányítom Bárót, hogy a fejem a lomb alatt legyen, a virágok a hajamra lógnak.

Várok.

Általában nem mernek késni. Mindenhová én érkezem utoljára. A haverok úgy tesznek, mintha nem is követnék az idő múlását, de nem vernek át. Néha, ha a szokottnál csendesebben érkezem, hallom, ahogy bazmegelnek, hogy hol marad a Villő már megint.

Most viszont Dénes az, aki már húsz perce késik. Már mint az *én* késésemhez képest. Az eredetileg megbeszélt időponthoz képest másfél órát.

Dühít is, de valahol kurvára izgató.

Eleve attól lehidaltam, ahogy lovagol. Biztos a sors akarata volt, hogy aznap egészen a lovardáig begaloppoztam. Amúgy csak ritkán járok oda, mint ahogy a faluba is elvértve jövök be. A lovardába csupa csaj jár, mind különlegesnek hiszi magát, pedig mindegyikük lovát zsebből megvehetném, a lovak legnagyobb örömére. Fáj a szívem értük, ahogy azok alatt a középszerű picsák alatt izzadnak, akik azonnal bepánikolnak, ha a ló megbotlik, vagy túl szilajul veti fel a fejét. Belegondolni is röhej, mit kezdenének az én Bárómmal, akit kifejezetten lóhoz értő, férfi vásárlóknak hirdettek, és aki tényleg majdnem megölt – sőt talán nem is csak majdnem.

Néha úgy érzem, azóta nem vagyok a régi, hogy megláttam a karámban azt a ló formájú, fekete szakadást a valóság fakó farmerszövetén. Talán csak másodperceket töltöttem a nyeregben, mint egy béna rodeós, a gerincem azonnal eltört, és apu meg Báró gazdája fejbe lőttek, ahogyan arra jó előre koccintottak, és mindent, ami azóta történt velem, csak álmodom.

Az is lehetett volna álom, ahogy azon a napon a lovardában báméskodtam, és Dénes egyszer csak előlovagolt a fedeles karámból. Frissen tért haza valami argentinai farmról, bronzbarna volt és aranyaszőke, mint én. Úgy ülte meg Palmyrát, a kényes, sárga shagyt, hogy azonnal megértettem, távollétében miért csak futószáron mozgatták a lovat, és...

– Pszt! – mondja egy hurutos hang.

Hirtelen azt sem tudom, hol vagyok. Ha Báró nem mozdulna arrébb alattam, nem csapná hátra a fülét, azt hinném, hallucinálok.

A töpörödött férfi úgy nő ki a bolt árnyékából, mint egy gomba. Koszlott tréning-cucca idáig bűzlik, földbarna arcán a gyér szőr sem rejti el a sunyi vigyort.

– Pszt! – mondja megint. – Megijesztettek? Nem akartalak megijeszteni.

– Miért, ijednek látszom? – kérdezem legunottabb hangomon.

– A pacit se – húzódik még szélesebbre a fickó vigyora, amikor Báró felhorkan.

Azon gondolkodom, milyen képet vágna, ha elmondanám neki, hogy a „paci” egy régi világbeli hadúr reinkarnációja, méghozzá családunk, a Feleky-Angathok távoli rokonáé. Corvin Mátyásról mondják, hogy nem is volt olyan igazságos, mert keményen adóztatott. Nos, az én Báróm birtokain voltak adók, amelyeket mással nem is lehetett leróni, csak emberhússal, vérrel és sikolyokkal. Ezt is félálomból tudom. Szám száraz volt a fűtől, mozdulni sem tudtam, bámultam a hangulatlámpát, és a mennyezetten táncoló kék, zöld, rózsaszín árnyak között hirtelen megláttam Bárót – azt, aki egykor volt. Fényes, bogárfekete páncélban tornyosult egy fegyvertelen, darócruhás férfi fölé, kardját a magasba emelte, majd lesújtott. Az áldozat teste kettényílt, de nem keresztben, hanem hosszában, a gerinc mentén. Belei hirtelen azt sem tudták, milyen irányban omoljanak ki a testéből.

– Tudnál nekem segíteni? – teszi fel a fickó az örök kérdést.

– Sajnos nem – felelem.

– Oké – emeli fel két mocskos kezét, és hátralép.

Arrébb megy. Magamban fohászkodom, hogy húzzon el. Legjobban az zavar, hogy „sajnos”-t mondtam, miközben nem is sajnálom. Mindenkinek a maga felelősége, mire viszi az életben. Apu is mindig ezt mondja.

Legszívesebben Báró oldalába nyomnám a sarkam, de nem fogom megadni a fickónak ezt az örömet. Ha ide beszéltem meg Dénessel, itt fogok várni rá, ha közben megnyílik a föld, akkor is.

Lazán báméskodom. A nyereg magasából saroktól sarokig belátom az utcát. A házak előtt, az árokparton fura tányérszerűségek fehérlenek. Ott még egy hete is szivarfák álltak. Gyerekkoromban, ha erre jártam, mindig leszedtem egy hosszúkás, sötétbarna termést, a számba vettem, és azt játszottam, hogy apu Cohibáját szívom.

Ötöt számolok össze a tönkökből. Két helyen, ahol tövestől szedték ki a kiszáradt fákat, máris fahéjszínűre fakultak a földhányások.

Azt beszélük, a falu keleti végében nemrég dűnék jelentek meg, minden intézkedés ellenére egyre beljebb kúsznak a házak közé. A putrisabb részeken ez persze

nem újdonság, itt viszont szép, jómódú villák, ezüstös tujasorok, görög stílusú oszlopok közé hatolnak a homokdombok. A medencék türkiz vize néhány nap alatt sárrá válik.

A tréningruhas fickó fel-alá lófrál, de annyira sosem távolodik el, hogy ne halljam a motyogását.

– Ne oda cseppenj, te! – mondja a légkondi vizének, aminek hiába próbál aláállni. Talán van valami paralízise is. Kész fertőzésveszély.

Báró elunja magát, jobb mellső lábával dobbant. A lapockáján, a marján keresztül úgy ér el hozzám a mozdulat, mintha az én lábam lenne. Biztos a kentaurokat is ettől az érzéstől megihletve képzelték el. Ló és lovas egygé válása. A harci méneket minden kürtjelre megtanították, mert éles fülükkel akkor is meghallották az így kiadott utasítást a csatazajban, ha lovasuk esetleg nem. Múlovaqlást sajnos nem tanultam, de sokat olvastam róla. Az olyan iskolaugrások, mint a *capriole* vagy a *mezair* bizonyítják, hogy régen a ló maga is fegyver volt, a megfelelő pillanatban felugorva és mellső vagy hátsó lábával kirúgva gyilkosan tarolhatott a harc sűrűjében. Nem vagyok benne biztos, hogy minden esetben a lovas adta rá az utasítást.

Ma már nincs ilyesmi. Néha annyira vágyom abba a régi világba, hogy egészen hihetőnek tűnik a látomásom, miszerint én is éltem akkor, selyemben-bársonyban jártam, és az én Bárómat emberi alakjában is lovagoltam.

– Az időt megmondod? – kérdi a tréningruhas fickó.

– Nem – vágom rá. Közben vadul kattog az agyam, mikor néztem meg utoljára a telómat. Hogy vajon láthatta-e.

Basszus, szinte *remélem*, hogy látta! Hogy tudja: *akármikor* megnézhetem az időt, de neki nem mondom meg, mint ahogy pénzt sem adok neki, és ha nagyon akadékoskodik, még polgárőrt is hívok! Idefele jövet integettem is a Karcsinak. Ha ő van szolgálatban, akkor ez a tréningruhas féreg azt is megbánja, hogy egyáltalán rám nézett!

Lehetetlen megszokni a napégette utca valóságatlenségét. Oké, évről évre melegebb van meg minden, de most úgy tűnik, mintha még a Föld forgása is megváltozott volna. Ilyen késő délután már legalább a házak árnyékának hosszabbnak kéne lennie, vagy...

A fickó olyan váratlanul mozdul felénk, hogy egy pillanatig fel sem fogom, mit kérdez:

– Megsimogathatom?

Bal csípőm sajjására ébrednek, hosszan lesugárzik a combomba. Fejem is lüktet, sziszegve nyitom ki a szemem. A porba köpnék, de nyálam olyan sűrű, hogy nem válik el a számtól, az államra kenődik.

Felülök, körülnézek. Már alkonyodik; a kerítések, az alacsony házfalak úgy vöröslenek, mintha égetett agyagból lennének. Egy órát fekhettem ájultan? Kettőt? Mobilomra nem számíthatok: szilánkosra tört alattam.

Sebaj, úgyis épp kinéztem egy sokkal menőbb modellt.

A vér alvadása biztosabban jelezné az idő múlását, már ha tudnám, mikor kezd ilyen szurokszerűen megfeketedni.

Csak azt tudom, hogy órákig bírnám nézni, ahogy a legyek nyüzsögnek rajta.

Mint a molylepkék és a szúnyogok a mennyezeten. A hangulatlámpa kék, zöld, rózsaszín fénye vonzotta be őket. Az is olyan fura éjszaka volt, amikor az ember fél-álmában tud meg dolgokat. Csak feküdtem, fűtől száraz szájjal, és bámultam, ahogy Báró foglyokkal edzette a *saját* lovait. Igazi reneszánsz ember volt, aki a lovak olyan, harcászatiilag kihasználatlan testrészeiben is meglátta a fantáziát, mint például a fogaik.

Úgy nyargaltak a parancsra futásnak eredő fogoly után, mint kopók a nyúl nyomában. Na persze nem vadászösztönből, a lovak nem húsevők. Báró az e célra kiválasztott méneket néhány, katonának öltözött emberrel folyton megzavartatta az üzekedésben. A lovak az így örökre beléjük vésődött baszdüh acsargásával érték utol a szintén beöltöztetett foglyot. Miközben marcangolták, úgy húzták fel a felső ajkukat az orrlyukaik elé, mint amikor kanca szagát érzik.

Ahogy így ábrándozom, lassacskán megelevenedik az utca. A hőség már kevésbé perzselő. Ki lehet merészkedni szomszédolni vagy kocsmába.

A pórok megállnak, sugdolóznak. Kattanás: valaki fotót lő rólam. Talán Lányi Norbert az, a firkász, fejben már fogalmazva, hogyan célozgasson piás-drogos züllésemre anélkül, hogy túl egyértelműen oldalt választana a falu hatalmi harcaiban. (Apu egyesek szerint már nem irányít olyan vaskézzel, mint régen.) De az is lehet, hogy Imre atya fotózott: szexuális téren igazi nonkonformista, egyáltalán nem zavarja, ha a véraláfutás kislúcomb helyett tinilányén kéklík, sőt talán még jobban is csípi.

Mozgás támad, az emberek utat nyitnak a megtermett Karcsinak. A polgárőr láncon vezeti lompos, porszürke kuvaszát.

– Itt meg mi az istennyila van? – nyúlik meg az arca. – Villó, mit ülsz itt ebben a... *mészárszékekben?*

– Láttad Bárót, merre futott? – kérdem, szomjúságtól és portól rekedten.

– Hozzál már neki egy kólát vagy valamit! – mordul Karcsi a mellette álló gizda alkoholistára. Az elsiet.

– A Feleky lánya – suttogja valaki.

– Most nincs audiencia, faszszopó – mondom, arra sem véve a fáradságot, hogy megnézzem, ki volt az.

Visszajön az alkesz a hideg kólával. Miközben ideadja, túl közel kerül Karcsi kutyájához. Az felhördül, foga fél centire csattan össze a fickó combartériájától.

– Ne, te! – rántja vissza a polgárőr hangos lánccsörgéssel a dögöt. – Szóval, Villó, mi történt itt?

Ráérősen kiiszom a kólát. Még soha, semmi nem esett ilyen jól. Böfögök.

Amikor felpillantok, Dénessel nézek farkasszemet. Kicsit távolabb áll, kantárszáron fogja az idegesen prüszkölő Palmyrát. Nem is annyira dühöt érzek, inkább csodálatot. Ezt a késést sosem überelhetem.

– Ismertük – mondja egy asszony oda nem illő, obszcén készségességgel. – Lajosnak hítták. Állítólag azér’ vót eddig megtúrve a faluba’, mer’ valami rokona vót az öreg Fe...

Többen is rámordulnak, hogy ne pofázzon hülyeségeket. Egyesek hangjában félelem, másokéban valódi felháborodás.

– Szóval mindig itt lófrá’t a bót körül – vágja ki magát az asszony. – Az istennek se hagyta békin az embert.

– Tőled is kéregetett, Villő? – fordul felém Karcsi.

Bólintok. Kicsit tényleg megnyugszom a jelenlététől. Na nem mintha szükségem lenne rá.

– Te láttad Bárót? – kiáltok oda Dénesnek.

– Kifelé vágatott a faluból – feleli a srác rekedten. – Utánamehetünk. Sőt talán utána is kéne...

– Miért is? – meredek rá.

Dénes segélykérően pillant Karcsira.

– Ne őrá nézz – reccsenek rá –, nem sintér!

– Persze, hogy kimegyünk érte – mondja Karcsi, de nem Dénesnek, hanem nekem –, holnap már újra lovagolhatod. Zoli most hazavisz, de én a helyedben megnézném magam a Pongrácz dokival.

Kábán bólintok, és belekarolok az időközben odaérő másik polgárőrbe. Még sosem láttam. Csípős izzadságszaga megnyugtat. Majdnem olyan, mint Báróé. Legszívesebben felvinném a szobámba, hogy a hangulatlámpa kék, zöld, rózsaszín fényében kúrjon meg. Még soha, senkit nem találtam, aki méltó lett volna rá. Most már tudom, hogy Dénes sem az.

Ahogy Zoli felkísér az útra, ügyel rá, nehogy félrerúgja a tréningruhás fickó leszakított fejét.

LENGYEL ZOLTÁN

Argo Navis

(REGÉNYRÉSZLET)

A gróf akkora pofont kevert le Hermannak, hogy az megtántorodott. János meglepődött, hiszen mindenki tisztában volt vele, hogy Hermann testi ereje és állóképessége fölülmúlja mindannyiukét. Az egész az alagútnál kezdődött. Épp sötétedett. A hídon konflisok, gyalogosok indultak a pesti éjszaka felé. De Hermann, János és a gróf épp az ellenkező irányba, a budai alagút felé tartottak. A lámpagyújtogató hosszú botjával már elindult szokásos esti körútjára. Pesten már végzett, ő is Buda felé tartott. Kicsit késésben volt, gyorsan szedte lábait a gázlámpák póznái között. Ahogy Hermann, János és a gróf a budai alagút bejáratához értek, egy koldusforma, rongyos cigánygyerek szólította meg őket. *Olyan tízéves lehet*, gondolta a gróf. A cigánygyereknek hatalmas, fénylő kékeszöld szemei voltak, bár, ha jobban megnézte az ember, két szemének színe kissé eltért egymástól.

Ne menjenek be az urak, mondta nekik a cigánygyerek.

A grófnak ismerős volt a hang. Megállt. A másik kettő egy lépéssel később. A gróf visszafordult a cigánygyerek felé.

Hogy mondtad, kölök, kérdezte tőle a gróf, és közben észrevette a cigánygyerek szemeit.

Ne menjenek be az urak az alagútba, ismételte meg a cigánygyerek, majd hozzátette azt is, *hogy ha mégis bemennek, akkor valamelyikük meg fog sérülni, de az is lehet, hogy meg fog halni*.

Ne zagyválj össze mindenféle hülyeséget, te..., kezdte Hermann, de a gróf leintette, és aztán azt kérdezte a cigánygyerektől, *hogy honnan veszi, hogy ha bemennek az alagútba, akkor az egyikük megsérül, vagy talán meg is hal*.

Megálmodtam, mondta a cigánygyerek.

Mit álmodtál meg, kérdezte a gróf.

Hogy jön egy kapitány két kísérőjével az alagúthoz, kezdte a cigánygyerek, *az egyikük nagyon erős és nagy darab, kicsit lassú felfogású, a másik viszont nagyon is eszes, de nem mindig van helyén a szíve, a kapitány pedig nagyon jó ember, talán nem is ember, hanem valami szellem, ezt nem tudom, őt nem látom pontosan, mintha homály venné körül, bemennek mindhárman az alagútba, én nem szólok nekik, hanem megfordulok és követem őket, és az alagút sötétjében, a gázlámpa halvány fényében csak annyit látok, hogy többen rájuk támadnak, talán a rendőrség, talán banditák, ezt nem látom pontosan, sötét van, vért látok, egy testet a földön, talán az eszes kísérőé,*

talán a másiké, biztos, hogy nem a kapitányé, és mikor közelebb lépnék, hogy jobban lássak, fölébredek.

Egy darabig csönd volt, csak Hermann pisszegett hitetlenkedve.

Szemfényvesztés, dűnnyögte, csak pénzt akar az istenadta kölke.

János némán lehajtotta a fejét, és csizmája orrával a port kapirgálta. A gróf a gyermek fénylő kék vagy zöldeskék szeméit vizsgálta.

Akkor elmondom, mi lesz, mondta végül a cigánygyereknek a gróf. Bemegyünk az alagútba. Megértettük a kockázatot. Te ne kövess bennünket úgy, mint ahogy álmodban tetted. Megértettük a kockázatot, de ennek az ügynek a végére kell járnunk. A cigánygyerek sivalkodni kezdett, hogy ne menjenek be, mert akkor ő lesz majd a hibás, ha valami baj történik. Ráncigálta a gróf nadrágját. Hermann erre odalépett, és arrébb lökte a cigánygyereket, aki a porba zuhant. Erre jött a pofon. A gróf tenyere hatalmasat csattant Hermann arcán. Hermann megtántorodott, kissé el is kábult. A gróf fölsegítette a porból a cigánygyereket, adott neki néhány forintot, a gyerek nagy szeme még jobban kikerelkedett, a gróf finoman rácsukta a gyerek ujjait a tenyerében lévő érmékre, súgott valamit a fülébe, aztán megsimogatta a fejét, a gyerek rámosolygott, megfordult, és szaladt vissza a hídon Pest irányába.

A lámpagyújtogató épp most lépett be az alagútba. János szólalt meg:

Valamit tudnod kell, kapitány. Engem valóban kereshet a rendőrség, mondta. Vagy valaki más, a rendőrségnél is rosszabb.

És miért keresnének vajon, kérdezte a gróf.

Hermann még próbált magához térni a pofon okozta kábulatból, nagyokat pislogott.

Lopásért, válaszolta János.

Mit loptál, kérdezte a gróf.

Egy arany szobrot, válaszolta János. Sivát ábrázolja, a hindu istent, tette még hozzá, és csizmájával közben rendszertelen vonalakat rajzolt a porba.

És mi az istennek kellett neked egy ilyen szobor, kérdezte a gróf. Eladtad vagy mi, kérdezte még.

Egy nőnek loptam, neki tetszett meg, mondta János. Nekem meg a nő, tette hozzá.

Hogy lehetsz ilyen istenverte hülye, mondta neki indulatosan a gróf, de valódi harag nélkül. Mindig azt hittem, hogy legalább neked van egy csepp eszed, folytatta mosolyogva. És hogy derült ki, hogy te voltál, kérdezte a gróf, ki tudta meg egyáltalán.

A nőnek egy rendőr ismerőse, egy nyomozó meglátta a szobrot a nő lakásán, mondta János. A rendőr ismerte az előző tulajdonost, hivatalból hallott róla, hogy eltűnt a szobor, és most kérdőre vonta a nőt. A nő meg hamarosan elmondta neki, hogy én voltam. Merthogy az az átkozott rendőr engem is ismer, mondta János. A gróf keserűen újra elmosolyodott.

És hol van most az a szobor, kérdezte a gróf.

Mikor rájöttem, hogy elárult a nő, újra elloptam, ezúttal tőle loptam el, ettől a nőtől, mondta János, *és most csak én tudom, hogy hol van. Messze,* mondta János, és oldalra köpött egy hegyeset.

Nagy kópé vagy te, hallod, mondta a gróf, és finoman arcon paskolta Jánost, mintha csak egy csínytevő gyerek volna.

Na gyerünk, mert lassan eltelik a nap, mondta a gróf, és elindult az alagút bejárata felé. Ahogy haladtak előre az alagútban, meglátták a lámpagyújtogatót, amint az alagút gázlámpáját föllobbantja. A sötétből hirtelen kirajzolódott a lámpagyújtogató csontos arca és baszk sapkája. Aztán minden csaknem úgy történt, ahogy a cigánygyerek megálmodta és elmondta nekik. Az alagút közepén, a legsötétebb részen támadtak rájuk abban a pillanatban, ahogy föllobbant az a csekély fény, melyet a gázlámpa nyújtott. A lámpagyújtogató gyorsan kereket oldott, amikor elkezdődött a csetepaté. Nem lehetett pontosan tudni, hányan voltak a támadók. Talán öten. Késekkel. János hirtelen szúrást, majd meleget érzett a háta bal oldalán, az ágyékcsigolyák mellett. Hermann erősen megfogta a támadó karját, reccsenés hallatszódot, a késelő fölülvöltött, majd Hermann óvatosan, a támadó törött karjával kihúzta János hátából a kést. János arccal előre a földre zuhant. Most Hermann is elővett egy tört az övéből, de a gróf rászólt, hogy nehogy megöljön egyet is a támadók közül. Hermannra ketten támadtak, az egyiket vállánál fogva megforgatta és földhöz vágta, a másikat pedig egy pillanattal később elsőként ököllel arcon vágta, a bal oldali járomcsontját találta telibe, a férfi száznolcvan fokot pördült, Hermann pedig talppal a hátába rúgott, mire a férfi elterült a földön. Az ártalmatlanított támadók közül kető hangosan jajongott, egyikük pedig magatehetetlenül nyöszörgött a földön. A másik két támadó, *már ha kettő volt valóban, és nem három inkább,* elmenekült. Még mielőtt az egésznek ilyen gyorsan vége lett, a gróf odarohant a fekvő Jánoshoz. Megvizsgálta a sebet. *A szúrás alig vétette el a jobb vesét,* gondolta. *A gyomorfalat megkarcolhatta. Rendben leszel,* mondta neki. Gyors mozdulatokkal fölültette Jánost, levette róla posztókabátját, majd vászoningét is, az ingből letépett néhány hosszúkás darabot, és körben a mellkasa alatt szorosán összekötözte velük a sebet, hogy lassítsa a vérzést. Előtte ráköpött, és a nyálát beledörzsölte a sebbe. János fogát összeszorítva sziszegett közben. A kabátot végül visszadta Jánosra. Hermann ügyelt, hogy a három támadó ne szökjön meg. Bár még alig-alig voltak maguknál.

Rendőrök vagytok, kérdezte őket. Az egyik, amelyik csak nyöszörgött, a fejét ingatta tagadólag.

Mit akartatok tőlünk, kérdezte Hermann most már egyenesen a nyöszörgőtől. A fiatal, feltűnően bozontos szemöldökű férfi válaszul János felé intett a fejével.

Tolvaj, nyögte ki.

És honnan tudátok, hogy erre járunk majd, kérdezte Hermann, de erre a kérdésre nem érkezett válasz.

Ki küldött benneteket, kérdezte még, de erre sem válaszoltak. Hermann a bozontos szemöldökű kabátjának a mellén egy apró emblémát: egy galambot pillantott meg. A másik kettő kabátján is ott volt a galamb.

Milyen társasághoz tartoztok ti, kérdezte őket Hermann, mi ez a galamb rajtatok. Nem válaszoltak. Hermann a bozontos szemöldökű felé lépett.

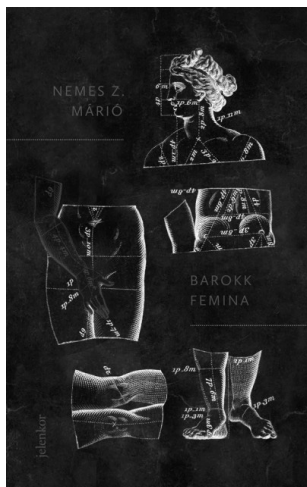
Hagyd őket, nem számítanak, szólta Hermannak a gróf. Inkább gyere, és segíts talpraállítani ezt a szerencsétlent, mondta még, és közben János jobb karját a nyakába vette. Hermann is így tett János bal karjával, majd együtt fölemelték. Fogd át a derekát is, tartsad, hogy ne nyíljon nagyobbra a seb, mondta a gróf Hermannak.

Megyünk Herz doktorhoz. Úgy látszik, nagyon fontos lehet ez a te kis lopott szerelmi szuveníred, barátocskám, mondta a gróf a még kába Jánosnak, miközben hárman lassan bukdácsolva bontakoztak ki az alagút sötétjéből, mintha közösen alkotnának egy nyomorék mitológiai lényt. Ki kell derítenünk, hogy miért, tette még hozzá. És hogy miért akartak megölni. Merthogy ha téged megölnek, soha nem kerül elő az a szobor, mondta a gróf. Mikor kiértek az alagútból, a gróf odakiáltott egy üres konflist hajtó kocsisnak. A konflis megállt. Jánost Hermann segítette föl az utasülésre. Jánosnak hiányzott az egyik csizmája. A gróf előre ült a bakra, a kocsis mellé. A Vízivároson túlra, a Császárfürdőhöz, mondta halkán, egészen a kocsis füléhez hajolva, majd elhajtottak.

TAKÁTS MÁRK DÁVID

Álmodik a nemzet

NEMES Z. MÁRIÓ: BAROKK FEMINA

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
88 oldal, 1699 Ft**

”

A *Barokk femina* Nemes Z. Máriaó negyedik verseskötete. Az akadémikusként is nemzetközileg elismert költő könnyen elkülöníthető, sajátos lírai stílussal rendelkezik, ami nem riad vissza a tradicionális esztétikai megszokások felrúgásától. Nemes Z. verseiben minden szemérmesség nélkül szembesíti az olvasót az emberi mivolt kevésbé vonzó vetületeivel, mint a végtermékek, kiontott belek stb. Természetesen poétikája nem csak ebből áll, azonban ez eszköztárának fontos részét képezi, és ennek oka verseit olvasva könnyen kitapintható.

Nemes Z. költészeti céljának az emberiség kondícióinak szókimondó bemutatását tehetnének meg, amivel még nem mondunk nagyot, tág értelemben véve minden művészetnek ezt a célt kell szolgálnia, mivel minden művészetet emberek alkotnak, ember pedig értelemszerűen képtelen egy nem emberi nézőpontból való alkotásra. Ami Nemes Z.-t ez esetben elkülöníti, az egy olyan fajta őszinteség, az olvasóval történő olyan fajta személyeskedés, ami bár a kortárs költészet sajátja, a mi esetünkben extrém távlatokat ölt.

Ugye ha az emberi kondíció extremizált módon őszinte bemutatása a célunk, annak kevésbé gusztusos vetületeit is számításba kell venni, és ennek az őszinteségnek lehet testamentuma a verseskötet következő részlete: „*Addig verték, amíg beszart. De ezt is szerette, és egyre többet szart, ahogy egyre többet verték, mert a SZÉKLET IGAZ.*”

Nem állítottam azonban teljes igazat, amikor Nemes Z. költészetét az emberiség alapvető kondícióinak a bemutatásaként tituláltam, vagy legalábbis nem mondtam el a teljes igazságot. A cél sokkal specifikusabb. Itt elsősorban a tágan vett emberiség egy kisebb alkalmazának a megfigyelése történik, méghozzá a magyarság, a magyar-identitás közelebbi megértése.

Ez lenne a hungarofuturizmusnak is az egyik fő célja, ami összművészeti mozgalomnak Nemes Z. Máriaó egyik alapító tagja. Érdemesnek tartanám a hungarofuturizmus rövid bemutatását, ugyanis a *Barokk femina* definitív hungarofuturis-

ta alkotás. A hungarofuturisták célját egy pszichoanalitikus törekvésben érhetjük talán a legjobban utol, aminek célja a kortárs nemzeti tudat és ezen keresztül a kortárs nemzeti tudatalan megértése. A hungarofuturizmus folyamatában a kortárs magyarság karakteri és narratív archetípusait fedezi és használja fel, sokszor ironikus módon. Nem titkolt reakció ez arra, ahogyan a szélsőséges nacionalizmus kisajátítja magának a magyarság jelképeit, és a hungarofuturizmus ennek a kisajátításnak a szarkasztikus kigúnyolásával ezeknek a motívumoknak a visszanyerésére vállalkozik.

A *Barokk feminát* jellemezhetnénk úgy is, mint a magyarság álma, vagy pontosabban Nemes Z. álma a magyarságról. A közös magyar tudatalatti a 2006-os budapesti zavargások idején játszódó verses naplón keresztül van bemutatva, asszociatív, álom vagy egyenesen látomás logikával (a tudatalatti logikájával) összekötött verseken keresztül. A szöveg folyamán rendszeresen vegyül a költő személyes lírája a nemzet „személyes” (nyilván itt személyesről nem beszélhetünk, a verseskötet stilisztikai kontextusát használva talán célravezetőbb, ha azt írjuk, hogy PRIVÁT) lírájával, az olvasó számára nem tisztán elkülönítve. Nem tudjuk, hogy a költő mikor mondja a magáét, és mikor a nemzetit. Bizonyos szavak kapitális betűszedéssel kerülnek kiemelésre, mint kulcsszavak, mint a magyarság közös tudatalattijának hívószavai.

A *Barokk feminában* bemutatott lázálom ugyanazzal a szemérmertlenséggel nyúl a nemzet kevésbé vonzó, gyűlölködő aspektusaihoz, mint amivel a boncolt emberi testekhez és salakanyagokhoz, azaz úgy, ahogyan a személyes test rondább aspektusaitól se riad vissza, a „közös magyar test”-ben fellelhető rondaságot se hallgatja el. A felsorolásból nem marad ki se szexizmus, se antiszemitizmus, se egyszerű mindennapos emberi kicsinyességek, mint az irigység, vagy egymás testalázása. Ez az emberi, közelebből pedig a magyar kondíció csúnyábbik oldalainak is a kendőzetlen körüjárása.

Az őszinteség azonban csorbul, amikor iróniával társul. A verseskötet során, mint ahogy már említettük, két költői hang váltakozik, hiszen a szöveg Nemes Z. személyes naplója, azonban nagy részében a magyarság alapvető traumáinak, gyűlöleteinek és ezáltal irányító elveinek a csatornázására vállalkozik. Amikor egy vers nyíltan zsidó, vagy nőgyűlölő, olyankor tudjuk, hogy ez a költő szemszögéből mind pusztán irónia, és ezt érzékeltetve lesz a gyűlölködés ennyire túltolt. A néhol hitleri magasságokat is túlszárnyaló antiszemitizmus külön meghatározó elem. Még a nőgyűlöletbe is áthallásos antiszemitizmus vegyül, hiszen a nőket JUDITOK-nak hívja, ami zsidó név. Valószínűsíthető azonban, hogy itt Judit és Holofernéz apokrif bibliai történetében kell keresni az elnevezés alapvető nyitját, érzékeltetvén, hogy a nőgyűlölő minden nőben a csábítási tehetségeivel visszaélő és a férfit aztán álmában lefejező szélhámost látja.

A magyar jobboldal radikalista elemeinek, kliséinek és fordulatainak az ironikus felhasználása nagy teret hódított magának az utóbbi pár év kulturális életében. A magyarországi rapközeg utóbbi másfél-két évének egyik legnagyobb felfedezettje Dé:Nash, aki dalszövegeit egy direkt módon szélsőséges, a magyar jobboldal legradikalisabb elemeit felvonultató alkotói perszónából írja, klipjeiben és promóanyagaiban is a hagyományörző magyar nacionalizmus képi világával dolgozik. Saját bevallása szerint ezzel a szélsőséges jobboldal retorikájának neveltségességére igyekszik rámutatni, annak görbe tükröt mutatni. Az irány kitoró sikerén felbuzdulva már más magyar rapzenei előadóktól is hallhatunk hasonlót, és a „kamujobboldaliság” meghatározó sajátosságává vált a magyar könnyűzenei életnek. A versesköté-

tet olvasva nehéznek találtam ezt a jelenséget nem ide asszociálni, de természetesen hazudnék, ha azt állítanám, hogy a *Barokk femina* vagy egyenesen Nemes Z. munkássága Dé:Nash szellemiségének költészetbe való átültetése lenne. Mindenesetre, mivel a hungarofuturista kiáltvány is tartalmaz nem kevés a magyar nacionalizmus szélsőségein gúnyolódó cinikus elemet (mint például a magyar nép Szíriusról származtatása), az ironikus radikalizmus olyan párhuzam, amit lehetetlen nem észrevenni, és aminél elidőzni is érdemes.

*„Hogyan lehet a zsidóság térhódítása
ellen védekezni az IRODALOMBAN?
Hát nehezen. Mert a ZSIDÓ a HAZUGSÁG,
a megtévesztés, a mimikri népe.*

*Birtokba vették a nyelvünket, és már a NÉP-
dalban is ők laknak, ahogy minden
félrecsúszott nyakkendőmben
és elvétett szavamban is.”*

Bár a radikalizmus kifigurázása valóban szórakoztató és felszabadító, mindenképpen érdemes szem előtt tartanunk az esetünkben tárgyalt ironikus retorika egy alapvető sajátosságát, hogy gúnyolódik. Ez a fajta cinikus gúnyolódás mindig egy kifejezett közegnek szól, és egy másik közeg sajátosságainak a kifigurázásával dolgozik, ezáltal ha eközött a két közeg közötti dialógus szempontjából figyeljük, merőben kontraproduktív.

Itt találunk két közeget, akik maguk között arról beszélnek, hogy mennyire felvállalhatatlan és „gáz” a másik, és ezt minél többet teszik, annál inkább távolodnak egymástól. Hiszen a vitapartneremet nem fogom tudni meggyőzni arról, hogy nincs igaza azáltal, hogy elismétlem amit mondott, csak szarkasztikus hangon.

A gúnyolódó ezáltal a vicc humorossá tévése érdekében ugyanazt a csoportelví széthúzást és kirekesztést hasznosítja, amire mint a magyarság egyik problémája a verseskötet rendszeresen reflektál, és aminek az áthidalása a hungarofuturista kiáltványban megfogalmazott célok egyike.

A magyarság egymással széthúzó csoportokra esése a szétszakítva is életben maradó rovar metaforájában realizálódik.

„Ha a ROVART kettévágjuk, harc kezdődik a fej- és a farokrész között. Amaz harapva támad, ez viszont derekasan védekezik, szurkálván a fejrészt. A küzdelem napokig is eltart, amíg mindkét fél el nem pusztul, vagy a többiek el nem cipelik őket.”

A szöveg továbbá rendszeresen hivatkozik az amerikai popkultúrára is, úgy, ahogyan Magyarország kulturális közegében is meghatározó szerepe van. *„Egyedül vagyok a Dagobarendszerben”* – olvashatjuk egy helyütt, de nem csak az amerikai filmgyártás, hanem a könnyűzene is szerephez jut, egy-egy popdal címének egyenes beidézésén keresztül. Magyarország még mindig az amerikaiakkal, de leginkább az Amerika eszménye által közvetített ideológiával, a „nyugat” ígéretével álmodik.

És továbbra is az álom kontextusa az, amiben a verseskötetet el tudjuk helyezni. Az álom azonban mindig valaki álma, és csakis az őt álmódó valakinek rendelkezik konkrét jelentéssel, de van, hogy még annak se. Nincs ez máshogy esetünkben sem, és az olvasóban újra és újra felmerülhet már a sokadik abszurd, és asszociatív fordulat olvasása közben, hogy van-e mögötte kódolt jelentés (ami sok helyen nyilvánvalóan kitapintható) vagy csak öncélú szürrealitás (ami szintén sokszor sejthető). Azonban amikor a szöveg maszturbatívásával nem idegeníti el az olvasót, legitim és fontos meglátásokra mutat rá a magyar identitással, a nemzeti öntudattal kapcsolatban.

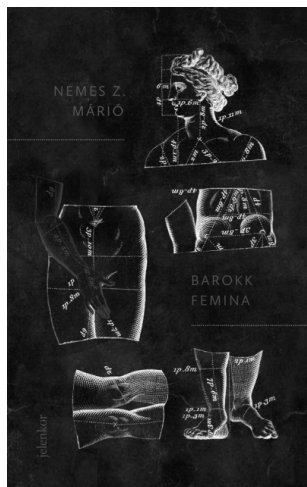
Nemes Z. Márió verseskötete nagy levegővel és mélyre úszik a magyar nemzeti tudatalattiban, aminek aljáról azonban nem csak gyöngyöket hoz fel, hanem olyan torz természeti képződményeket is, amiket általában lent szokás hagyni.

BETHLENFALVY GERGELY

Gondolatrepedést előidézni

NEMES Z. MÁRIÓ: BAROKK FEMINA

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
88 oldal, 1699 Ft**

”

Nemes Z. Máriónak a *Barokk femina* előtt nem verseskötete jelent meg, hanem két szerzőtársával a poszthumanizmus filozófiai háttérének, kulcsszövegeinek összefoglalására, feldolgozására vállalkozott (*A poszthumanizmus változatai*). A szerző ezirányú érdeklődése tetten érhető a *Barokk femina* szövegén is, alapvetően az emberi identitás dekonstrukciójára tett kísérletben, amelynek tétje az én vizsgálata egy a humanizmusét felváltó nézőpontból. Ez az ember kitüntetett helyzetének felszámolását vonja magával, amely a *Barokk femina* esetében animális (ld. a „VEDLÉS” visszatérő motívumát), vagy épp gépies gesztusok színre vitelével jár együtt: „Az ismétlés gyönyörű gépei vagyunk, / BAROKK géryarak a termelés FORRADALMÁBAN” (66). A szöveg az ösztönszerű működések erejét, a test, a szexualitás „deszakralizálását”, ugyanakkor a taktilis érzékelést teszi hangsúlyossá: „Combom tövénél a bőrfelületet / egy darabon érzéstelenítettem. / Aztán felhasítottam a szikével, / túlszaladtam az érzéstelenített / területen, hogy megérkezzen a / fájdalom érzete is a látvány után. / Csipesszel felemeltem a bőrt, és alája / fröcsköltem az ondót.” (17). Végül pedig az autonóm személyiség léte megkérdőjeleződik, az egyéninek vélt tulajdonságokat tömegesnek, sokszorosíthatónak, helyettesíthetőnek látjuk: „Mindenki mindenki volt, és senki sem / volt egyedül. (27) Ez utóbbi eljárásban a kapitálissal szedett szavak (többek közt az „EMBERUTÁNZÁS”, az „ÉNTE”, illetve „ÉNTÉGED”, a „JUDITOK”, a „ZSIDÓ”, a „NÉP”, a „FORRADALOM”, a „TÖBBSÉG”, az „ÖSSZENÖVÉS”, a „NEMZET”) olyan elvont fogalmakká változnak, amelyek képesek szinte bármit magukba fogadni.

Ez az átváltozás és átváltoztatás biológiai-anatómiai folyamatokat idéz, amennyiben mindez a testnedvek és váladékok kiterjedése, a szexualitás („Az a lény, amelyik mindeütt és minden / dologgal állandóan a koitalás és a koitaltság / állapotában van, az mindenütt és minden / dolog által meg is termékenyülhet.” [79]), vagy a bekebelezés által történik meg („ANYA [...] ugyanazzal a dühvel passzíroz át bennünket

/ APA nyelvcsövén, mint amikor még kis se látszódtunk / egymásból.” [9]). Kézenfekvő a szaporodás, egymásba nyílás, növekedés motívumait a kötetben hangsúlyos barokk „STÍLUS” ornamentikájához hasonlítani, amennyiben a lírai alanyra szintén egy mindvégig történő átalakulás, metamorfózis jellemző. A beszélő bár felvesz megismerhető pozíciókat, jellemzően saját és idegen testhez, az énhez és a másikkhoz, bizonyos entitásokhoz, szerveshez és szervetlenhez képest, ugyanakkor e pozíciók állandó változásban vannak, így a nézőpont a szövegben folyton átrendeződik, s rögzíthetetlené válik. „Hirtelen elvesztettem a Zolikat, vagy éppen most / találtam meg mindegyiket. ZSIDÓ gyomrom rögtön / kiugrott testemből, mert már nem test voltam, és nem / 2006, hanem HULLÁKKAL fecsegő magyarok Istene.” (56) A fokalizációs probléma persze az olvasóé is: az egyes szám második személyű névmások és igealakok egyszerűen rámutatnak a befogadóra, aki saját helyzetét illetően is kételkedni kényszerül, épp ahogy a beszélő körvonalai sem tisztázhatók.

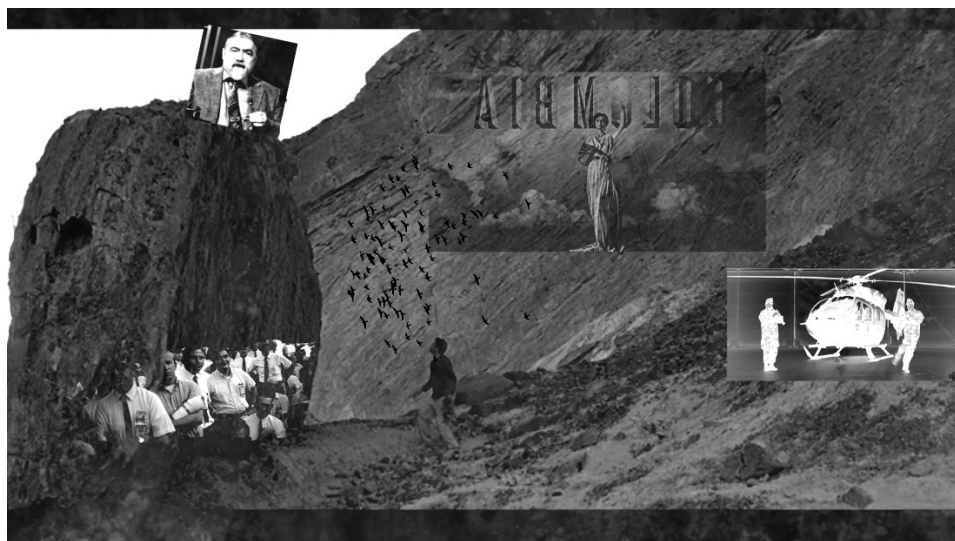
Mindezen átalakulásokat a szöveg egy pszeudo-napló narratív keretébe ágyazza, melynek eseményszerűségeit az időbeli egymásutánosság szabályai, a kauzalitás alig érintik: legfeljebb emlékeztetnek a józan ész egyszerűen ismertanyagára. A *Barokk femina* egy olyan „szabálytalan” nyelvből épül föl, és egy olyan torzult ok-okozati dramaturgiát alkalmaz, amelyek logikaellenes működésmódjai az álom, az álmodás tapasztalatát közvetítik. A tagmondatok közötti kötések többnyire valójában csak grammatikai szabályszerűségeket követnek, s ellene mondanak a kognitív folyamatok (megismerés, következtetés) logikájának. (Ezen eljárások szembetűnő példái a szövegbéli magyarázó és értelmezői viszonyt feltételező szerkezetek, mint pl. nem ez/úgy/azért, hanem/inkább; azaz; mert; így; vagyis stb.) „HAZUGSÁG” a nyelvben, avagy a nyelv „HAZUGSÁG”-a – hiába a tökéletes szintagma: az értelmezés akadályokba ütközik, méghozzá a szöveg által jelentősen „újraírt”, átalakított jelentésszerkezetek felmutatása okán, s ezen mátrixok sem válnak maradéktalanul leírhatóvá, felderíthetővé az olvasás során.

Mindezzel szembetalálva magunkat úgy érezhetjük, a szöveg felhív minket: jobban tesszük, ha nem vagyunk hajlandók a nyelvet továbbra is a gondolat egyszerű lefordításaként látni, inkább az – akár egyetlen szó- vagy szó szerkezeten belüli – össze nem illő elemek közélkelődött hiányra, és a hiány kiváltotta gondolatra támaszkodunk. Ez nemcsak afféle fenomenológiai egyszerűség, de a szöveg önmagára való utalásként is olvasható részlete szintén ilyesféle eljárásra buzdít: „ALAPNYELV, amely / gátat vet a közönséges realitás találkozásainak, / helyettük bonyolultabb és ritkább találkozásokat / kínál, keskeny kötélhez hasonlóakat, / kötélhez, amely tüzet fog ugyan, de / el nem szakad.” (10) Később, talán a kötet „legtisztább”, tehát a nyelvet annak konvenciók által szabályozott (csonkított?) módján használó részlete szintén a tudatműködés alogikus mivoltát *magyarázza*: „Az ön- / megfigyelés azt eredményezi, hogy az alvás, / a tudat korlátai és az emlékezet hiányosságai / ellenére az egyes tapasztalatok meglehetősen / titokzatos módon egységben jelennek meg, / a tények nem úgy következnek egymásra, / mint az óra tik-takjai, hanem mindegyik egy / egységes áramlatba folyik össze, amelyben / nincs folytonossági hiány. [...] az 1 és a 2 között / végtelen távolságok sejlének fel, továbbá az 1 / előtt és a 2 után is tágulni kezd a horizont, / mely baljós mellékízek, folyományok és / halmazatok egész seregével ruházza fel / az említett áramlatot.” (41)

Az intellektuális automatizmusok számára elgondolhatatlanba próbál tehát behatolni ez a versnyelv (ami „már akkor megadatott, / mielőtt megszülettünk volna”), mindenekelőtt a

„szókéreg lehántásával”. Ez az eljárás azt a nietzschei gondolatot idézi, mely szerint a nyelv mint olyan természeténél fogva metaforikus – egy afféle önkényesen létrehozott szimulákrum –, tehát, bár „nem morálisan értve”, „HAZUGSÁG”. A „szókéreg” mint a nyelvi szimbólumok közönséges jelentése mögött azonban egy oszcilláló jelentéssokaság tárul föl, s kezd burjánozni, mígnem a kötet végéhez, az „elkészüléshez” közeledve mintha maga a szöveg is megtévelyodna, ezzel mintegy behódolva az őt irányító ismeretlen erőnek: „[s]zinte robban a tér, úgy élvezi agyirtó gyönyörét!” (75) „Fu-u-ujjjíí...bum...bururu-u...bumm...bumm... / Kerget kánkánt zenél a BAROKK tarackja [...]” (84) A nyelv eredőjénél és végénél az értelemadást felszámolják az artikulálatlan hangok.

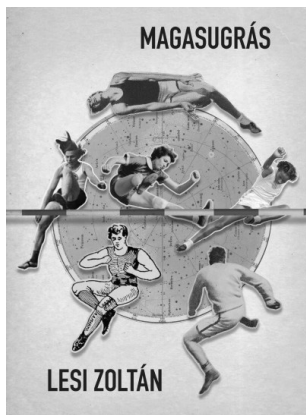
Ezt a meglehetősen nehezen olvasható, olykor felzaklató, olykor egyenesen idegesítő poétikát Artaud nyomán nevezhetjük *könyörtelennek*, amennyiben ernyedt érzékeinket veszi célba, ezáltal egyszerre képes szembesíteni és elidegeníteni, és mindezt szándékoltnan teszi – „a költészet / inkább legyen büntető mítosz, mintsem élvezeg pára.” (48) A *Barokk femina* ugyanakkor a saját magán bemutatott, performatív nyelvkritikát kiterjeszti, így a költészet kritikájaként is olvashatóvá válik. A határozott szembehelyezkedés alapvetően az „őszinteséget” („Az őszinteség legalább annyira idegesít, mint / a PRIVÁT személyre szabott kényszerzubbonya” [39]), az „alanyi lírát”, a „PRIVÁT”-ot, és a képhasználatot („utálom a képes beszédet”) illeti. A kritikai attitűd egy az „IRODALOM” végét bejelentő, egyébként (ön)ironikus bibliai-apokaliptikus hanggal társul, ezáltal a kötet a kiáltványok hol elégedetlenkedő, hol cselekvésre, változásra buzdító retorikáját idézi meg. Sőt, ha a *Barokk feminát* mint a kortárs lírára vonatkozó újragondolási felhívásként, kvázi-kiáltványként olvassuk, talán nem szegülünk szembe különösebben a szerzői intencióval.

LENGYEL ZOLTÁN

Fehérmágia

LESI ZOLTÁN MAGASUGRÁS CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Prae.hu
Budapest, 2019
89 oldal, 2890 Ft

Röstellem, de nem vagyok a kortárs magyar költészet alapos ismerője. Mentségemre legyen mondván: nem is vagyok költő. Nemrég egy John Ashberyvel 1980-ban készült interjút fordítottam, ahol az amerikai költőfejedelem azt tanácsolja fiatal kollégáinak, hogy olvassanak inkább kortársakat, mint régieket: ne riassza el őket a kortárs versek esetleges furcsasága, megközelíthetetlenlensége, amelyek első olvasáskor nehézséget okozhatnak. Hiszen így elkerülhetik, folytatja Ashbery, hogy öntudatlanul imitáljanak másokat: e tudásuk révén *tudatosan* imitálhatják őket.

Lesi Zoltán kötetéről sok minden elmondható, de egy dolog biztos nem: hogy öntudatlan mimézist folytatna. A *Magasugrás* című kötet elevenítője egy multiperspektivikus, polifón, implicit történelemfilozófiát hordozó költői nyelv, mely több érintett beszélőn keresztül szól hozzánk. Az elfogulatlanságra törekvést sajátos módon a szövegek nyomán követhető elfogultságainak a hálózata rajzolja ki.

A mikrotörténeti mozaikdarabok kiegészülve az ugyanfiktív, mégis költői igazságot hordozó Joseph Cornell-levelekkel olyan lehetséges konstellációk pontjait jelölik ki, melyeket az olvasónak kell így vagy úgy, saját mikrotörténeti oknyomozása szívósságának, kreatív-spontán képzelete gazdagságának vagy éppen történelemfilozófiai rátermettségének megfelelően összekötnie. A könyvet elsőre (vagy pont inkább másodjára?) érdemes úgy olvasni, hogy az olvasást megmetszákítjuk (jóllehet maga a könyvtárgy is megmetszákítja magamagát újságcikkekkel, archív fotókkal, asszemblázs-dokumentációkkal) a több irányba tartó nyomozás folytatásával, beírjuk egy-egy szöveg, szereplő, megszólított, hely nevét a böngésző keresőjébe, tájékozódunk, újabb rejtélyekre, megfelelésekre, diszkrépanciákra, (alternatív) mikrotörténeti mozzanatokra, vagy úgy is mondhatnám: enyhén korrigált történelemre bukkanunk. Utóbbira vegyünk egy egyáltalán nem tetszőleges példát, „A mérkőzés” című verset. 1982. november 13-án a Las Vegas-i Caesar-palotában a hu-

”

szonegy éves könnyűsúlyú ökölvívó világbajnok Ray „Boom-boom” Mancini második cím-mérkőzését vívta dél-koreai kihívójával, az ázsiai bajnokkal, Duk-koo Kimmel. Ahogy a vers beszélője fogalmaz: „A mérkőzés felülírta a boksztörténetét.” Valóban. A tizennégy menetig tartó, Mancini kínkeserves győzelmével végződő mérkőzést a koreai bokszoló nem sokkal élte túl: egy órával a meccs vége után kómába esett, és nem sokkal később szubdurális vérömleny következtében meghalt. Rövidesen követte a halálba édesanyja és a mérkőzés bírása is: a halálok mindkét esetben öngyilkosság. Mancini sokáig nem épült föl önváddal terhes depressziójából. A meccs következményeképpen a World Boxing Council a lehetséges menetek számát tizennégyről tizenkettőre maximálta.

A vers látszólag megtöri a kötet addigi (alternatív) történelmi koherenciáját, amely jobbra a harmincas évek női atlétikájáról vagy annak utóéletéről szóló újságcikkekből, hivatalos dokumentumokból, valamint a Joseph Cornell Marcel Duchamp-hoz/Rose Selavy-hez írt fiktív leveleiből merítette és alkotta meg töredékes mikrokozmoszának reáliáit – jórészt Dora/Heinrich Ratjennel, a nemzetiszocialista Németország különös sorsú interszexuális magasugrójával a főszerepben. Pusztá tematikai ellenpontozás volna az egyik leginkább sztereotipikusan maszkulin sportág történetéből kivenni egy tetszőleges példát, még ha az a példa igen szélsőséges is. „A mérkőzés” vers beszélője végig elfogulatlan elbeszélőként tálalja a tragikus kimenetelű történetet. Egyetlen egyes szám első személyű megnyilatkozás van a versben, mégpedig a legelején: „Amikor születtem...” Ez a megnyilatkozás valójában tüntető tapintatossággal vonja be a már megszólaltatott szövegek közé a szerző-figura szövegét – és a szerző személyét is. Igen, Lesi Zoltán 1982. november 13-án született Gyulán. Kalandozó, lapozgató természetű olvasóknak ajánlott ezután rögtön a kötet utolsó előtti verséhez, „A harmadik” címűhöz ugrania – ahol is a megköltött szerzői alterego találkozik talán a folytonos perspektívaváltás révén is prizmaszerűen megsokszorozódó énjeivel. Aki viszont szeret sorrendben haladni, az egy újabb fiktív Joseph Cornell-levelel folytatja. „Nincs jobb a plátói / szerelem fehérmágiájánál” – írhatja a megköltött asszamlázs-művész alteregóval Lesi Zoltán.

A fenomenológiai tapasztalat, amelyet a kötet explikál: az erotikum, a szexualitás/nemiség, a sport és a politikum: természet- és társadalomtörténelmi kontinuum. Vagy még pontosabban: spektrum. A spektrumot az alkotói szeretet fehér mágiája eleveníti meg, ez ad költői hangot a talált sorsoknak, és fonja őket gondos kézzel finom szövetté. A szöveg anyagát viszont egy sajátos fekete mágia hozza létre. Ez a fekete mágia a természet- és társadalomtörténet mélyén munkál, munkája pedig szélsőséges tartalmakban manifesztálódik a felszínen. Ezek a szélsőséges események is a kontinuitás, a spektrum részei – még ha provizórikus végpontjai, néhol inverzei is. Provizórikusak, hiszen ki állíthatná, hogy az eddigi természet- és társadalomtörténet bármilyen értelemben is elért az extremitás fokozhatatlan fokáig – már ha akár kilátásban van ilyen egyáltalán. Lesi Zoltán kivételes könyve sem ítélt erről – inkább befonja a szerző személyét is a finoman szőtt sorsszövetbe.

SZIGETI MOLNÁR DÁVID

A Befejezetlen Forradalom befejezése¹

KOMPOLTHY ZSIGMOND PANNON PESTIS

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
202 oldal, 3500 Ft

„[M]ehetünk haza már, ha ugyan kikerüljük a vesztünk; / mert az akhájtt együtt veri most le a harc meg a dögvész” – így szól az *Íliász* első énekében gyorslábú Akhilleusz. Az európai irodalmat tehát már a kezdet kezdetén megfertőzte a pestis, s az évezredek alatt, ha visszavonulót fújt is, csak ideiglenesen. Ránehezedik a *Dekameronra*, *A jegyesekre* (Alessandro Manzoni), *A londoni pestisre* (Daniel Defoe) vagy éppen *A pestisre* is.

Tulajdonképp ez utóbbi – Orwell 1984-e mellett – az egyik legfontosabb irodalmi mintája Kompolthy Zsigmond 2019-ben (nem minden előzmény nélkül) megjelent regényének, az elszórtan hungarofuturista elemeket is tartalmazó *Pannon pestis*nek, amely sokféleképp, egyebek között szó szerinti idézettel is felidézi Albert Camus művét. Hogy e kapcsolatnak különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítunk, már az is jelzi az olvasók számára, hogy a *Pannon pestis* élén – tehát egy szerkezetileg nagyon is releváns helyen – ugyanaz a Defoe-idézet áll mottóként, mint *A pestis* élén. Ennek kapcsán arra is érdemes utalnunk, hogy e jelmondatot Kompolthy nem közvetlenül Defoe-tól vette, hanem Camus regényének magyar fordításából (kis, ugyanakkor értelemzavaró módosítással: „létezőt dolgot”). Azért sem érdektelen mindent hangsúlyoznunk, mert az Európa Könyvkiadó által elindított Diákkönyvtár sorozatban mottó nélkül jelentették meg *A pestist*, így a fiatalabb generáció, amely ehhez a kiadáshoz fér hozzá leginkább, aligha vonja meg könnyedén e párhuzamot.

Idézzük is akkor a jelmondatot: „Valamely bebörtönzést másfajta bebörtönzéssel ábrázolni éppoly észszerű (!), mint

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítószámú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

bármilyen valóban létezett (!) dolgot valamilyen nem létezővel.” E citátummal, melyet saját regényébe Camus a *Serious Reflections during the Life and Surprising Adventures of Robinson Crusoe...* (1720) című műből kölcsönzött, Kompolthy ugyanazt akarja értésünkre adni, mint a Nobel-díjas francia író: a *Pannon pestist* allegorikusan is lehet és kell is értelmeznünk. A könyvet így nemcsak egy pestisre legkevésbé sem hasonlító, mindenestre halálos és öngyilkossági-kamikaze hullámot is kiváltó járvány történeteként olvashatjuk, hanem egy disztópikus, a kereszténység és az emlékezetpolitika instrumentális kezelését tökélyre vivő, lát-szatdemokratikus politikai-társadalmi rendszer végnapjainak szarkasztikus hangú, az abszurdtól és a naturalisztikus részletezéstől sem tartózkodó, dühös szatírájaként is.

A „lues Pannonicának” nevezett epidémiára is talán rájátszó cím azonban nemcsak ezekre utal, hanem az egyik szereplő, Kandra Kiss Tamás regénykezdeményére is, amelynek mentorálja, Palánkay Klára ugyanazt a címet javasolja, mint amit Kompolthy a saját művének adott.

A *Pannon pestis*nek alcíme is van: képzelt regény. E kifejezésnek, amely Jókaitól származik, az *Öreg ember nem vén ember* című művének előszavában ad értelmet az írófejedelem, ahol ezt írja: „ezek a történetek csak az írójukra nézve képzeltek; de valósággal mind emlékezetben élő történetek, amikbe aztán a szerző beleképzei magát.” Azaz a képzelt regény eredetileg olyan regény, amely alapjában véve a fantázia terméke, vagy még inkább: amelynek tapasztalategésze nem létezik a valóságában.

Ehhez képest Kompolthy, aki egyébként a képzelet szüleménye (Bán Zoltán András írói nevééről van szó), legtöbbször mégis krónikaként határozza meg műve műfaját, nem kis feszültséget teremtve ezzel, hiszen e munka szűkebb értelemben csakis akkor lehetne krónika, ha a fikció megtörtént volna. E műfaji megjelölést különben Camus-tól veszi, aki így kezdi regényét: „Azok a különös események, melyekről ez a krónika szól, 194*-ben játszódtak le *Oranban*.” (Kiemelés tőlem.) Ezt is figyelembe véve, azt mondhatjuk, hogy a *Pannon pestist* abban az értelemben lehet krónikának nevezni, hogy az eseményeket alapvetően időrendben adja elő, hogy koncepciója egységes, illetőleg hogy többnyire Ego-dokumentumok idézésével ugyan (levelek és naplók), de megpróbál megbízhatóságot és objektivitást sejtetni.

Mindezek mellett a *Pannon pestis* abban is emlékeztet *A pestis*re, hogy ugyanúgy öt részből áll, ám a sokrétű motivikus (pl. kávéházak, stadionok, szentbeszédok stb.) és strukturális hasonlóság ellenére különbözik is tőle. Például abban, hogy in medias res indul („És egyre csak hullottak az emberek.”), s ezért a 2. fejezet, késleltetve a tetőpontot, felszabadul, lehetőséget adva Kompolthynak arra, hogy eleven és emberi szereplőket alkothasson. A Hajnalcsillag kávéház egyik értelmiségi asztaltársaságáról van itt szó, amely az említett kulcsfigura, a szabad szellemű és „mindenkit átverő” Kandra Kiss köré szerveződik, s amely ellenpontot képez a regényben. Maga a kávézó – neve folytán – egyébként egyszerre Krisztus és a Sátán jelképe (latinul a hajnalcsillag lucifer), ám mivel e „csillag” azonos a Vénusszal, az itt felizzó „szerelmekre” és a szexualitásra is utal az elnevezés.

	<i>A pestis</i>	<i>Pannon pestis</i>
1. fejezet	A patkányok megbetegedése	Az emberek pusztulása
2. fejezet	Az emberek megbetegedése	X
3. fejezet	A város lezárása	Az elkülönítés
4. fejezet (tetőpont)	A bíró kisfiának halála	A főalamiznás halála
5. fejezet	A járvány végnapjai	A járvány megfékezése

A szerkezet kapcsán arra is fontos felhívni a figyelmet, hogy minden egyes fejezetet fotó rekeszt be, ezek a fényképek ugyanis, amelyek hangsúlyozandóan nem a kötet számára készültek, még sokrétűbbé teszik a mű üzenetét. Ezek ugyanis nemcsak a regényben már elhagyatottként vagy ledózeroltként ábrázolt, mesélő budapesti helyszíneket mutatják be, kontasztot alkotva a sivár várost megjelenítő környezetrajznak, hanem akarva-akaratlanul konkrét korhoz, a Horthy-rendszerhez (1919–1945) kötik a művet. Az első fotón ugyan még a Fővárosi Operettszínház és a Budapest Táncpalota látható 1962-ből, a másodikon azonban már a Magyar Világ Kávéház az 1630-as évek végéről, a harmadikon az Adria-palota és az Irredenta szoborcsoport 1643-ból, a negyediken a műben már Őskeresztyén (!) Nagytemplomnak átnevezett Dohány utcai Zsinagóga 1945-ből, az ötödiken pedig a Lánchíd 1938-ból, az Eucharisztikus Világkongresszus alkalmával. Az utóbbi két-három kép – egyfajta párhuzamként – a Horthy-korszak kereszténységre alapozó ideológiája és gyakorlata közötti feszültséget is érzékelteti.

Mindennek ellenére a *Pannon pestis*ben leírt államot, amely előzetes várakozásunk ellenére nemegyszer a Kádár-korszakra is emlékeztet, Kompolthy nem egy jobboldali, hanem világosan és bevallottan egy baloldali fogalom, a permanens forradalom „tükör- és teljes kifordításával”, a „Befejezetlen Forradalom” kulcsszóval jellemzi (az eredeti kifejezés jelentése elveszik!). E pannon államról, amelyben a Hón Szeretett Párt a pénzügyet alamizsnási, a belügyet pedig gyónási szisztémává alakította át, azt is megtudjuk, hogy nemcsak „keresztyén” (pl. antiszemita) és „demokratikus” (elnyomó), mint feljebb már jeleztük, hanem autokefál (saját fejű) is. Az autokefalitás kifejezés az ortodoxiából ismert, s arra utal, hogy a keleti egyházak nem tartoznak egyetlen egyházfő alá, hanem jogilag függetlenek egymástól, azaz nemzettek.

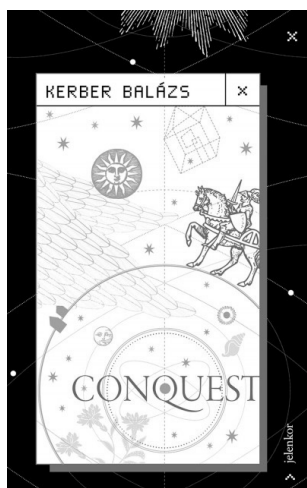
Autokefál, azaz önfejű azonban maga a pestis is, amely olyannyira felbomlasztja az egyébként is fellazult társadalmat, hogy annak már alapvető építőelemét, a családot is megtagadják az emberek: még legközelebbi rokonaik holttestét sem hajlandóak azonosítani a hozzátartozók. Az önféltő gyávaság, az önzés vagy épp más önvédelmi mechanizmusok miatt rothad tehát a közösség (elidegenedés, üzérkedések stb.), és alakul ki az aktív társadalmi szolidaritás hiánya, a „meghúzóadás”. Kompolthy – mintegy „moralizálva” – mintha ehhez a hiányhoz, tehát nagyon is társadalmi-politikai okokhoz kötné a járványt (miközben különböző reakciókat, magatartástípusokat is ábrázol): „*Ilyen a mi dögvészünk is. Bezárkózó, alattomos, önpusztító, mely környezetére is pusztulást hoz. Kissé az önarcképünk.*” Következne mindebből, hogy a közönyösség és a passzivitás legyőzésével a rendszert is meg lehetne változtatni és az emlékezetet is fel lehetne szabadítani, de a különösen pesszimista Kompolthy szerint mindenekelőtt valamiféle Deus ex machinára van szükség.

Befejezés gyanánt, mivel a kétféleképp értelmezett zárlatról nem akarunk semmit elárulni, a művet értékeljük. Ennek apropóján a szöveg három pozitívumát és három negatívumát emelnénk ki. Utóbbiak között említénénk a regény bizonyos következetlenségeit, olykor hatásgyilkos letisztulatlanságát, a párbeszédnek egy részének mesterkéltségét. Méltatnunk kell azonban a szöveg rendkívüli olvashatósságát, a lendületéből nem vesztő „buldózer stílusát” és Kompolthy – néha azért már fárasztó – humorát is. Mindezzel együtt a *Pannon pestist* elsősorban azoknak ajánljuk, akik szívesen olvasnak disztópiát vagy politikai satírárt, illetőleg azoknak, akik kíváncsiak arra, milyen is egy magyar Camus.

KOLOZSI BLANKA

Virtuális világteremtés a poétikai térben

KERBER BALÁZS: CONQUEST

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
129 oldal, 1699 Ft

Kerber Balázs első, a JAK-füzetek sorozatában 2014-ben megjelent *alszom rendszertelenül* című verseskötete után öt évvel később, 2019-ben jelent meg a Jelenkor Kiadó gondozásában a szerző második kötete, a *Conquest*, amelynek „stratégiai verspróza” alcíme műfaji és formai megjelölés is egyben. A *Civilisation IV* nevű számítógépes játékot sajátos lírai építkezéssel modelláló kötet nem csupán irányultságában, hanem a versnyelvet illetően is elmozdul az első kötet poétikai építkezésétől, miközben sok szempontból rokonítható is azzal, például a különböző észlelésmódok előtérbe helyezése vagy a térérzékenység kapcsán. A Kerber-líra olvasásának egyik alapvető tapasztalata ugyanis éppen az, hogy a világ tényszerűen nem létezik, csupán észleleteink révén konstruálódik meg. Ugyanakkor, míg az első kötetben kifejezetten nagy szerepe van a folyamatos önmonitorozásnak és annak, hogy az *én* hogyan érzékeli a világot, amiben jelen van, és amely egyúttal az álmokra jellemző homályos elmosódottsággal analóg módon nem is választható el az érzékelő *éntől* (aki sokszor mégis idegenként, kívülállóként pozicionálja magát ebben a közegben), addig a *Conquest*ben az *én* csaknem teljes eltűnése figyelhető meg, minthogy a versbeszélő a játékos pozícióját felvéve a monitor látványát helyezi figyelem középpontjába, amely látványnak – a médium sajátosságából adódóan – a virtuális világban belül bizonyos kiterjedése, bejárható tere van, s így maga az észlelés folyamata is áttevéődik a játék karaktereire. A külvilág és az *én* elválaszthatatlansága, összeérése ugyanakkor ebben a kötetben is megjelenik („Zsong a monitor, / szétszedi az arcomat, / belőle nő szám, / fintorom.”)

A kötet alcíméhez visszanyúlva érdemes azonban a „stratégiai” jelzőt kiemelni, mivel az irodalom működésével is rokonítható elv vagy még inkább koncepció egyrészt szövegformáló erőként jelenik meg, másrészt pedig a játékosnak a

tudati tartalmi, azaz tervezése és döntései révén megvalósuló jelenlétét is jelzi, s ilyen módon – noha a kötet az antropocentrikus nézőponttól jelentősen elhatárolódik – mégiscsak belefér a emberi jelenlét a versnyelvbe. Mindez kiegészül a különböző érzékszervi tapasztalatok megjelenítésével („Hogy mászik a testem. Lábamra nehézkedem.”; „narancsszín csíkokba nyalok”; „Talpad nyomd a csempének, / rakosgasd, jéghideg.”) és a Kerber által használt, sok szempontból telített költői nyelv antropomorfizmusával („Az ég szeme nagy ezen / az éjszakán. Zene az alvó hullámokon, / lila partokon.”; „Fák ideges tekintete, / mint a só, régi örömök nyoma.”; „Sarkvidéki kék, odafönt egy / régi nap vacog.”). A játék vizuális világának megalkotottsága és a versbeszélő játékos pozíciója azonban olyan nézőpontokat is lehetővé tesznek a játéktér megismeréséhez és bejárásához, amelyek kifejezzen a digitális térábrázolás lehetőségeihez kötődnek. A *Civilisation* – de már a Google Maps is – olyan térélményt valósít meg ugyanis, amely beláthatóvá teszi a Föld globális egészét, és egyúttal a játékos tetszőleges igényeire és döntéseire bízva, az egyes tájegységekre ráközelítve biztosítja a részletesen kidolgozott terek bejárását is. Ezt az egyéni észlelést is meghatározó tér tapasztalatot a *Conquest* is beemeli poétikájába, amelynek révén a globális és lokális terek közti gondtalan ugrással hol sík látványként megjelenítve összezugsugorítja az így beláthatóvá váló bolygót („Minden kontinens síléc.”; „TURK kapitány inkognitóban / deríti fel az északi városokat. Ugrál a világtérképen.”), hol pedig felnagyítja a legapróbb részleteket, a táj mikroszkopikus elemeit („Elhordani mindent. Egy pár csáp, / egy gyöngy.”; „Terítőtinták négyzetei, vacsora.”).

A kötet mégsem korlátozódik a számítógépes játék lírai reprezentációjára, éppen ezért maga a reprezentáció kifejezés sem bizonyul érvényes kategóriának ebben az esetben, mint-hogy nem egy sajátos látványvilág leíró ábrázolása vagy egy konkrét virtuális világ poétikai megteremtése megy végbe – noha mind a kép- és tájleírás, mind pedig a világteremtés a kötet lényegi pontjait képezik –, s a kérdés sem korlátozható a látvány és a hang mediális különbségeire. A számítógépes játékok esetében sem beszélhetünk ugyanakkor a „valós világ” tükrözéséről, mert egyrészt valós és fikciós terek megalkotására egyaránt képes, másrészt pedig nem is annyira reprezentál, mint inkább modellál vagy szimulál. Azaz még mielőtt a látványvilág létrejönne, megképződnek először a játék elvei és működési mechanizmusai, amelynek révén az eltérő játékmódok és stratégiák függvényében különböző megvalósulási módok jöhetnek létre. A szimuláció és a modellálás pedig azért is bizonyulnak pontosabb fogalmaknak, mert a videojátékok nem egy valós vagy egy fiktív világ létrehozását tekintik végcéljuknak, hanem egy olyasfajta, saját működési elvekkel rendelkező valóság mint keret vagy kontextus megteremtését, amelybe behelyezkedve a játékos egyéni stratégiájának megfelelően mozoghat, járhatja be az egyes tereket. A *Conquest* is inkább magának a számítógépes játéknak a térképzetéből és stratégiai jellegéből merít és egy olyan világot hoz létre nyelviileg, amely sok szempontból elválik a konkrét látványvilágtól, noha annak élénk és villódzó színeit, illetve képességét egyúttal be is emeli.

Az alcím „stratégia verspróza” megjelölése egyúttal azt is jelzi, hogy a kötet műfajok határain helyezkedik el, azaz nem rendelhető kizárólag egyetlen műfajhoz. A költő első kötetével szemben a *Conquest* egy sokkal inkább körvonalazható koncepcióra épül, az egyes versciklusokat olvasva ugyanis kibomlik egy birodalmi terjeszkedésnek, hódításnak és végső ütközetnek a kaland- és verses regények cselekményességével is rokonítható narratív szála, amely egyúttal mégsem teszi kizárólagossá a narratív megközelítést, talán abból is adódóan,

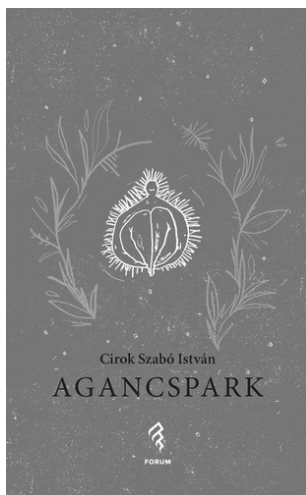
hogy egyrészt a kötet végi restart mintegy jelzi a cselekménysor potenciális jellegét, másrészt pedig hogy a versbeszélő olyan hagyományosan lírai műfajokat is beemel a szövegvilágba, mint például a dal (*Ének az úr végén*) és a tájvers. A narrativitás mellett sokkal inkább előtérbe kerül a videojátékok terminusait is magába integráló nyelv teljesítménye, amelynek révén a játékosként jelenlévő versbeszélő a karaktereknek – és elsősorban Turk kapitánynak – a virtuális világon belüli észleleteit konstruálja meg a számítógépes játék látványvilágának, decentralizált nézőpontjának és térélményének, valamint a referenciális világ érzékszervi tapasztalásának egymásra vetítésével, amely a kötet sűrítésre törekvő nyelvének egyfajta feszültségét is adja. A termékeny feszültséget egyúttal az is fokozza, hogy a játéktér egyes karakterei a világtörténelem ismert szereplői (Szókratész, Julius Caesar, Genghis Khan, Albert Einstein, Churchill, Elisabeth királynő), akiknek felismerhetősége és az egyidejűséget is lehetővé tevő videojátékban – annak pontszerző mechanizmusa révén – történő átlényegülése közti ironikus elmozdulások egyúttal a kötet humoros hangvételének megteremtésében is részt vesznek („CHURCHILL rájön, hogy a kódzár túl jól működik: / ők maguk sem tudnak semmit a külvilágról.”)

A világnak, amely a játéktér feltérképezése nyomán nyelvileg megképződik, általános jegyei a szóródás, a széttartás, a villódzás, a szikrázás és a sokszorozódás, valamint a lebegés és az elnyúlás („Égő sugár, / bontott korona, kockák / peregnek szét a melegben.”; „A világ széttörik, / mint egy üveg pohár.”; „Úszó zsiráfnyak, / lebeg a mező.”), amely jellemzők legemlékezetesebb képe ahhoz a jelenethez köthető, amelyben Turk kapitány konfettiként szóródik szét a levegőben, méghozzá olyan módon, hogy a darabjaira hullott karakter tudata részegységeiben is funkcionál. A látványvilág ekphraszisztikus megjelenítése, a virtuális világ inherens immaterialitása és a testmetaforáknak a versnyelvbe íródása közt keletkező feszültség („Bőr és csont hullik alá, kész zivatar.”; „A repülőtér / összegyűrt papírpohár, zúzott szájából olaj csöpög.”; „Marcipános ízű délelőtt, vékony / vonal a szürke padló, szinte nyak.”), valamint a Weöres Sándor egysorosait is idéző lírai tömörítésű hapax legomenonok („öböl-méltóság”, „paplanhomály”, „cukordöbbenet”) a kötet versnyelvének és poétikai építkezésének meghatározó sajátosságait képezik. A *Conquest* olvasása ebből adódóan a különböző érzékszerveket megszólaltató és azok működését kitérítő intenzív élménnyé válik, s a kötet egyúttal a decentralizált nézőpont szerepeltetésével és a virtuális világtörténelem megalkotásának intenciójával egy olyan játékra is invitál, amely lehetőséget teremt annak nyomon követésére, hogy milyen stratégia, működési elv mentén építkezik ez a végletekig telített nyelv. Még szerencse, hogy a *restart* opció az olvasó számára is igénybe vehető.

BERETI GÁBOR

Régi korok megnyíló mélyrétegei

CIROK SZABÓ ISTVÁN: AGANCSPARK

Forum Kiadó
Újvidék, 2019
62 oldal

”

Az utóbbi időben számos fiatal költő figyelemre méltó kiadványát vehette kézbe az érdeklődő olvasó. Ezek egyike az *Agancspark* című verskötet volt, Cirok Szabó István tollából. A karcsú, mintegy hatvan oldalt kóstáló könyvecske három ciklusába – *Lékhorgászat*, *Nem tapsol senki*, *A madarak már elmentek, most a halak vándorolnak* – mindössze harminchárom verset gyűjtött össze a szerző. Azonban e pártucat vers is elegendő volt ahhoz, hogy a sorok olvastán egy egyensúlykereső, az érzelmek szintetizálására hajló alkotóra ismerjünk. „Cirok Szabó István szelíd hangú költő”. „Olyan evidenciákat mond ki, amelyeket mindenkinek észre kéne vennie, mégse veszi észre őket rajta kívül senki”, jellemzi a könyv fülszövegében szerzőnket a költőtárs, Celler Kiss Tamás. A kötetet Nagy Kornélia rajzai színesítik.

Cirok Szabó István 1995-ben született Szabadkán. Első versei a Híd című újvidéki folyóiratban jelentek meg 2014-ben. 2016-ig Szabó István néven publikál, ám nevének gyakorisága miatt 2017-től Cirok Szabó István néven jegyzi munkáit. A kiegészítés nagyapja korábbi, megkülönböztető nevére utal. Szerzőnk előbb az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének, utóbb a budapesti ELTE néderlandisztika szakos hallgatója. Jelenleg Budapesten él.

Verseinek tónusát a szemlélődésre hajlamos habitus alakítja. Kiegyensúlyozott szöveg, tradicionálisnak tűnő kifejezések, s a visszatekintő, visszafogott, borongós stílus, mintha régi korok megnyíló mélyrétegeit hozná közel. S a montázszerű kompozíció, amely szerzőnk egyik feltűnő erénye, s mellyel előszeretettel él, jelzi, hogy néhány mondattal is feszültséget, sőt atmoszférát képes teremteni.

Legjobb verseit az egymással laza kapcsolatban álló részek „viszonyba léptetése” jellemzi. Egyes tematikai, motivációs elemeknek több versben történő felbukkanása pedig cik-

lusokon átívelő organikusságot kölcsönöz a könyvnek. Ilyen pl. a *Két part között* című verse, s benne a víz, a folyó s a tenger motívuma. „A folyóparton ülünk, és a tengerről mesélsz. / Hogy milyen egy nyaralás, hogy a tenger / lassú, és sehol sem látszik a túlpárt.” Néhány közvetlen, sallangmentes mondat, s kész a szinte prózai sorokkal felvázolt expozíció. „A kezembe adsz / egy kagylót, amit a tengerparton találtál, azt / mondod, benne a tenger, hallgassam meg”. Az elképzelt nyaralás a szabadság alteregója, a lassú tenger az örökké mozgásban lévő idő, s ezek együtt a túlpártot nem ismerő végtelennel a mindent mozgató vágy szimbólumai. S a kagyló kézzelfogható bizonyosság, hogy a vágy nem pusztá elíziumi ábránd, de akár elérhető, célként programozható realitás is lehet. A kifejeletet egy intermezzo szakítja meg: „azt mondd, ússzuk át ezt a folyót / most a sodrás nem olyan erős / a víz itt a legszelídőbb”. A folyó átúszása előkészület, próbatétel a vágybeteljesítő nagy feladat véghezvitele előtt. „Ha most megfulladnék, és / valaki megtalálna ... [r]ám hajtaná a fejét, és hallaná bennem / a folyót, mint én a tengert abban a kagylóban”. Az Én szembesül a kudarcot, a halál lehetőségét is magában rejtő vállalkozás kockázatával. De a csattanó sem marad el. „Amikor kiértünk a partra, akkor jutott eszembe, / hogy ez a folyó valahol egy tengerbe torkollik”. Hogy akár így, akár úgy, az élet emberré avató tétjeinek vállalásait nem kerülhetjük meg.

Számos versében ismerhetünk rá a montázszerű kompozíciót eredményező verselés-technikai sémára, melyben az egyik helyzetből a történet rendre egy másik helyzetbe lép át, s a kettő között indukálódó feszültség a linearitás és az egymásba tükröződés révén képződő új érzelmi minőséggé, a vers hangját hordozó aurává, esztétikai korpusszá válik. Amiben méltán ismerhetünk rá a Cirok Szabó István féle mágikus hatást keltő tárgyilagos realizmusra. Ennek egyik szép példája a *Biztonsági öv* című verse: „Persze rögtön az jut eszembe, / hogy sosem kapcsoltuk be a rádiót, / ha együtt utaztunk. Amíg az autó- / pályán voltunk, beszélni kellett”, olvashatjuk. Majd a következő helyzetkép: „Most, hogy nem / vagy itt, már bekapcsolhatom a rádiót. / Az a szám megy, amelyik a csengőhangod / volt évekig”. S a múlt időt, s a jelen idő magányérzetét összekötő frappáns verszárlat: „Végigdúdolom a dalt. Van egy / nem fogadott hívásod”.

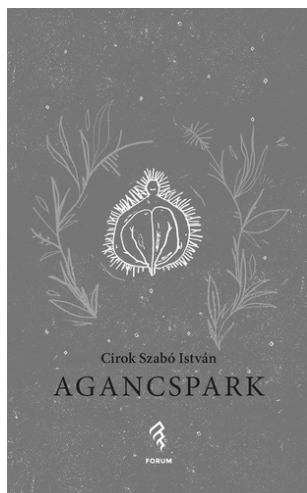
Cirok Szabó István munkái több ízben is arra csábítanak, hogy verseit a poszthumanista irodalomelmélet metódusaival vizsgáljuk. Az ahumánus irodalomértés modalitásai azonban olyan irányokba tágítanak az elemzés terét, melyekben ha a vizsgálódó szem a fikcióban megjelenő lét komplex feltételrendszere helyett csupán a természeti törvények, az élettelen, avagy az akaratlagosságon kívül eső természet tárgyi környezetét venné figyelembe, akkor a művet akár egyetlen recenzió keretén belül is elszakítaná a maga eredendően humán entitásától. Avagy ha a megismerésen alapuló, alakított, de már tárgyiasult környezeti feltételekkel vagy nem, vagy nem mint emberi, ember alkotta feltételekkel, egzisztenciális humaniórákkal számolna. Ha pl. az *Üreges* című versében a síró zászlórudat csupán egy méhek lakta üregnek látnánk, a zászló egyéb jelentésvonatkozásainak figyelembe vétele nélkül, akkor sorainkkal a szoros olvasás kínálta, az allegorizálás, a metaforizálás lehetőségeit figyelmen kívül hagyó értelmezésnél ragadnánk le. „Fél éven át minden nap elsétáltam / négy zászlórúd előtt. A négyből egy / sírt a szélben. Az egyik alkalommal / láttam, ahogyan kiégetik a méheket / a rúd üregéből. Valójában a méhek / zúgását hallottam, ha fújt a szél” – írja. Majd a narráció következő etapját így folytatja: „Tavasszal a te csontjaidba is befészkeltek / a méhek. Tüdőszármagad két nagy kaptár” stb. A Te történetbe hívásával ugyan személyessé teszi a narrációt, s ezzel felfüggeszti az értelmezés poszthumán szcenárióját, de pl. kihasználatlanul hagyja az

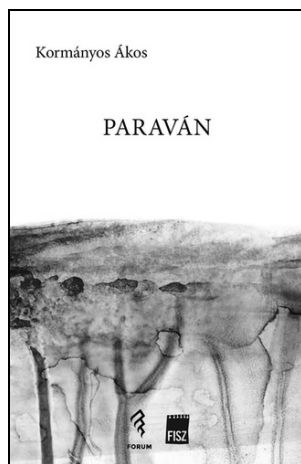
identitásértelmezés lehetőségeivel kecsegtető párbeszédbe léptetés opcióját. Ezért mintegy figyelmeztető benyomásként úgy érezzük, hogy ahhoz, hogy a költői látás a kor dialógus-partnere maradjon, a személyessé avatáson túl érdemes az emancipáció kínálat vizsgálati lehetőségeket is figyelembe venni.

Mint tudjuk, a techné, azaz a nyelvi gesztusok és az érzékeltetett alternatívák hordozzák a téma esztétikumba emelésének a lehetőségét. Vizsgálatunk tárgya tehát akár a megszólalás nyelvének referenciális és önreprezentációs dialogicitása is lehetne. Erről mindenesetre annyit azért megemlítnünk, hogy mivel a mű beszédmódja a témának *vagy* valamilyen szöveglíra, prózanyelv által közvetített narratív prezentációja, *vagy* magának az újdonság felé forduló nyelvnek az ábrázolásban történő, s az újdonsággal adekvát önreprezentációja, látható, hogy az *Agancspark* hangja az utóbbi utat választó narratív szintézis. Stiláris megoldásaiban pl. kerül a pátoszosságot, költői eszköztárából legfeljebb a magasztos, vagy inkább a felemelő érzületét keltő szódogokat mozgósítja. Cirok Szabó István nem az iróniára alapozóan posztmodern.

Tematika és nyelv viszonya felől szemlélve Cirok Szabó István első kötete egy erős, ígéretes, bár nem hibátlan könyv. A tematika fehér foltjai közül leginkább az identitásérzékenység hiányosságai a szembetűnőek, viszont erénye a jó szituációteremtő képesség. A megszólalás nyelvét a kifejezés artistikusságával azonban még érdemes volna érzékenyíteni. A legtágabb értelemben vett örökség témaköre érezhetően foglalkoztatja, bár a közelmúlt megismerésének, az identitás és az emancipáció szempontjai szerinti feltárása és költészetté adaptálása jobbadán még előtte áll. Hogy csak a szűkebb pátriájánál maradjunk, jó volna, ha költészete későbbi alakulása során találkozhatnánk a volt Jugoszlávia máig aktuális tapasztalatának poézissé emelt testamentumával, hiszen a *jugoszlávizmus* története az emancipáció ígéretének egy korában megvalósult, még ha mára már csupán egy partra sodródott tengeri kagylóként létező, de belső tanulságai révén életünk reményt hordozó teleologikus bizonyítéka.

Forum Kiadó
Újvidék, 2019
62 oldal

Forum Kiadó
Újvidék, 2019
62 oldal

PETNEHÁZI ERZSÉBET

Természet- és testközelben

CIROK SZABÓ ISTVÁN: AGANCSPARK
KORMÁNYOS ÁKOS: PARAVÁN

Írjuk le anyánk kezét, írjuk le partnerünk testét. Cirok Szabó István *Agancspark* című kötetében párhuzamként kínálkozik az erdő: „Az első igazi találkozásom a természettel / akkor volt, amikor megkérdeztem anyutól, / hogy az ő kézfejen miért domborodik olyan / sok ér, és az enyémen miért nem. Azt mondta, / hogy azok nem erek, hanem faágak.” (*Erdő*, 44) Az *Agancspark*ban a természeti képek szinte észrevétlenül válnak az érzések, élethelyzetek párhuzamává, s a naiv, gyermeki nézőpont végigkíséri a kötetet. A *Paraván* beszélője ezzel szemben próbálja analitikusan, anatómiai pontosságra törekedve leírni partnere testét – hosszú utat járva be a bocka, comb, méh, belek, húgyhólyag, gyomor, tüdő, szájpadalás vonalán – mégis csak az agytekervények közé jutva kiált fel: „Megtaláltalak. / Itt eredsz. / Itt vagy.” (*Ahol eredsz*, 36) A szelíd *Agancspark* és a nyers *Paraván* eredője, a felismerés mégis ugyanaz: ember és természet csak együtt értelmezhető – legyen szó az édesanya kezéről vagy a partner pontosan leírható, mégis kiismerhetetlen testéről.

Az *Agancspark*ra jellemző ötletességet, sűrítettséget jól illusztrálja az alábbi szöveg: „Piac. Nyüzsgés. / Egy ráncos kőasztalon / tejet sír egy öregasszony.” (*Vásárnap*, 23) Az összesen háromsoros vers a kötet legrövidebb darabja, mely a piaci forgatag egy jellemző darabját ragadja ki: az asztal és az asszony tulajdonságai egymásra íródnak, ezzel a tömör kép egyszerre fejezi ki a helyzet fizikailag érzékelhető és lelki tragikumát. A hatékony sűrítési technikán kívül Pilinszky költészetét idézik még bizonyos gyakran használt képek is: a *Lékhorgászat* című szakaszban például több helyen felbukkan a víz és a hal motívuma. Ezek azonban elsősorban a mindennapi élet részeként jelennek meg, értelmezésük is inkább a versbeszélő egyedi élményeihez kötődik, nem pedig egy tágabb közösséghez. Az önismeret forrásává válik például víz-sóprés tevékenysége, hiszen ez váltja ki a rádöbbenést: „úgy / áll a sóprú a kezemben, akár egy / evezőlapát.” (*Vízet só-*

pörni, 10) Ez a csattanó pedig többféleképp értelmezhető: jelezheti az ügyetlenséget a tapasztalt és ügyes asszonyokkal szemben, ugyanakkor lehet egy másfajta megküzdési stratégia jele is – míg az asszonyok határozott mozdulatokkal képesek kisöpörni életükből a nemkívánt problémákat, sikertelen utánzójuk kénytelen együtt élni velük, csupán tompíthatja az ebből fakadó nehézségeket. Nemcsak az egyén, de a kapcsolatok helyzete is jól jellemezhető ezen motívumokkal. Az addig köznapi, egyszerű mondatokat alkalmazó vers például a szemléletes hasonlattal zárul, hiszen a fizikailag érzékelhető nyári hőséggel ellentétben áll a szakítás utáni belső érzet: „ameddig nem / írok neked, hideg van, mint egy halpiacon.” (*A halász-hajókról*, 16)

A *Nem tapsol senki* című szakaszban inkább az ember alkotta mesterséges világ kerül előtérbe, ahol a benzinkutak magánya cseng össze a szakítás utáni magánnyal (*Biztonsági öv*) és a másik érkezését és távozását egyaránt a monotonon zúgó kapucsengő jelzi (*Egy költözésben*). Azonban a természet itt sem tűnik el teljesen: az *Egy kertet egyedül* című versben például a gondozott fa évgyűrűi közti távolság kerül összefüggésbe a gondoskodás mértékével. A szakítás utáni reménytelen kérés is a közösen gondozott fához kapcsolódik: „Most pedig jó lenne, ha eljőnnél / és segítenél lemérni az évgyűrűk / közötti távolságot.” (26) A párkapcsolatok dinamikája, a bizonytalanság, a szakítás utáni állapot tehát a tematika fontos részét képezi: a lemondás, az átlagember beletörődésének sorai ezek, egy-egy váratlan és találó képkel tarkítva. Ezek a képek lehetőséget adnak a nehezen megfogalmazható érzések tudatosítására, kimondására, és ezzel a nehéz helyzetek feldolgozásában nélkülözhetetlenné válnak.

Látható, hogy a versbeszélő a vidéki és a városi létben egyaránt otthonosan mozog, mégis a természethez közeli létforma megnyugtatóbb számára. Az *Alvás után* című versben az elalvást gyerekkorban a diófa árnyéka segíti, később ennek helyét a teherlift veszi át – amely azonban közel sem párosul nyugodt érzelmekkel: „szemhéjad / nehéz, mint egy teherlift ajtaja.” A pozitív érzelmek, a remény hordozója tehát a környezetváltozás utáni is a fa képzele marad: „a reggel majd fényes lesz és sima, / mint egy diófaág.” (41) A címadó *Agancspark* című versben pedig szintén a gyerekkorra emlékezve tárul fel a természettel és az édesanyával való benső kapcsolat mélysége. Az anya és a gyermek közös természetélményét fejezi ki, hogy a verset záró sorok ennek a titoknak a megőrzésére szólítanak fel: „Bemegyünk, kérdezte anyu. Mehetünk, / csak takard el az agancsaidat.” (38) A természethez közelség és a gyerekkor ártatlan, naiv szemlélete tehát több versben is összekapcsolódik, és a felnőttkor meghatározó viszonyítási pontjává válik.

A természet képei egészen más kontextusba ágyazódnak Kormányos Ákos *Paraván* című kötetében. „Harmat a hóvirágon.” – olvassuk például a *Hóvirág* című versben, mely egy (metaforikus) harmatcsepp útját követi végig: „Ahogy a csepp végigszalad a szirmokon, / a száron. Végig a feszes levélen. / A levél ívén, hajlatain, erein. / Fölé tartom a nyelvem, / és összezedem a nedűt.” (19) A szöveget átható erotika a kötet egészét jellemzi, hiszen az emberi test hol egy műalkotáshoz, hol feltérképezésre váró tájhoz hasonló, hol pedig minden költői hasonlattól megfosztott, nyers valóságként tárul elénk. A felfedezés vágya, az ember lényegének keresése végigkíséri a művet – a test nyers, részletgazdag és érzelmektől elidegenítő ábrázolása kiváló eszköze a kutatásnak. Mindehhez azonban szorosan kapcsolódnak a szeretet, a kötődés, az intimitás kérdései is, hiszen a megismerés folyamatát a mindenkorai másik és a hozzá való viszony megértésének vágya motiválja.

A kötet szakaszainak önálló címük nincs, számokkal különülnek el egymástól. A nyitóvers egyszerre ad értelmezési keretet a címnek és a további verseknek, hiszen a paraván túldoldalán lüktető test ábrázolása központi törekvéssé válik: „Csak árnyad látom innen, / de többet tudok tested működéséről, / mint aki ezt a falat közénk húzta” (*Paraván mögött*, 7) A versek összetett képet adnak a szexualitáshoz, a másik testéhez való viszonyulásról. Míg az első szakaszban az ábrázolt partner könyvhöz, hangszerhez, hóvirághoz válik hasonlónvá, addig a következő részben a negatív oldalt is megismerhetjük: a másik nem mos fogat, férfiasabbat bőfőg, vagy éppen megfázott: „A leheleted lázmeleg, / és kérlek, fújd már ki az orrod. / A csókokod takony-, izzadság-, / meg nyálízú.” A negatívumok részletes felsorolása után a konklúzió mégis a rövid és kifejező sor: „Szép vagy.” (*Taknyos vagy*, 26)

A végső tét tehát az elfogadás egy olyan világban, ahol a „jó nők” már túlszaporodtak, mégis, éppen ezért válnak vonzóvá az addig rútnak tartott, az embert egyedítő vonások: „mutasd meg a hátadon / levő szemölcsből kinövő szőrszálát.” (*A jó nők ideje lejárt*, 25) A felfedezés kísérőjévé azonban szükségszerűen az erőszak válik: „agyad elérhettem / volna makkommal a szádon keresztül. / Nem kellett volna, hogy felnyissuk a koponyád.” (*Tudatlanságból elkövetett gyilkosság*, 40) A megdöbbenő és szókimondó leírások, hasonlatok mindennapi életünk olyan rétegébe vezetnek minket, melyeket bántóan közelinek, személyesnek, intimnek tartunk. A *Cipzároz* vissza című darab épp ezt az ellenállást, szégyenérzetet ragadja meg: „Olyan nyálkás, / olyan őszinte, / többnyire csak undorodnak tőle.” (18) Mégis ez a kipipázás válik nélkülözhetetlenné kapcsolataink megismeréséhez.

A feltárás pedig egyszerre több perspektíva alkalmazásával történik. A megszólított teste például többször is párhuzamba kerül a különböző művészeti ágakkal, azonban a témától hagyományosan megszokott emelkedett hang helyett a test fizikai természete válik hangsúlyossá. Az *Opus szám* nincsenben egy külső cselekvés, a zongorázás lesz a vers kiindulópontja, amely egy komplex képben fejt ki a test és a hangszer párhuzamait. Mindez szakszavak alkalmazásával történik, ezzel hangsúlyozva a test eszközjellegét: „Az atrium fogadja be a nedvet, / a ventriculus löki ki a sípok felé.” (14) A *Könyvvelző* című versben pedig az olvasás tevékenysége indítja el a versbeszélő fantáziáját, a könyv és a könyvvelző metaforákká válnak: „Kihúzom a lüktető könyvvelzőt / a combodból. Ne is tudjam, hol tartok.” (12)

A könyv és a szexualitás összekapcsolása azonban a kötetben váratlanabb módon is megtörténik. A *Feldolgozva* című vers ugyanis Németh Zoltánnak van ajánlva, akinek nyers, szókimondó stílusa a kötet egészével párhuzamba állítható. A mű utal a megszólított költőtárs ismert kőtetére (*A perverzió méltósága*), az erre adott fiktív olvasói magatartás pedig egyfajta (ön)ironikus válaszként értelmezhető az obszcenitást is felvállaló versnyelvre: „Nem bírtam tovább uralni, / és / felnyomtam magamnak a köteted.” (48) A szöveg ilyen stílusú önreflexiója pedig fokozza a gyanútlan olvasó megdöbbenését, hiszen a tömény, gyakran pornográfiahoz közelítő szövegek egyébként is csak közvetett módon mutatnak túl a pusztá testiség témáján. Ezzel azonban a kötet éppen a szexualitás, a testi meghatározottság jelentőségére irányítja figyelmünket, amellyel nemcsak a mindennapi tevékenységeink, párkapcsolatain során szembesülünk, de az írás és a művészetek sem választhatók el élesen ettől a síktól.

Mind a *Paraván*, mind az *Agancspark* című kötetről elmondható, hogy egységes világgéppel és versnyelvvvel rendelkeznek. A kötetek egyes darabjai között pedig az illusztrációk teremtenek még átfogóbb kapcsolatot, megragadva a művek nehezen szavakba önthető hangulatiságát. Az *Agancspark* illusztrátora Nagy Kornélia tervezőgrafikus, akinek egyszerű, mese-

szerű állatrajzai a gyermeki nézőpont és a természetközelség hű ábrázolói. A *Paravánt* pedig Szabó Eszter nonfiguratív illusztrációi teszik teljessé, melyek a versekhez hasonlóan új utakat keresnek az anyagi formák ábrázolására. A köteteket összetartó jellegzetes motívumok és a versek gyakori egymásra olvashatósága ellenére azonban az egyes darabok önmagukban is megállják a helyüket, sőt, a témák frissessége talán így marad meg igazán – hiszen a többféle perspektíva ellenére a versek gyakran tűnhetnek önismétlőnek vagy a *Paraván* esetében szükségtelenül töménynek.

A két kötet alapvetően más befogadói magatartást kíván: az *Agancspark* nyugodtabb hangvételű, gyakran csendéletszerű ábrázolásmódja ugyanis nagyon különbözik a *Paraván* zaklatottabb, nyersebb hangvételétől. Míg az elsőben a hagyományos természeti képek jellemzőek, a másodikban nem ritkák az orvosi szakszavak sem. Míg az egyikben fontos a távoli múlt, a gyerekkor naivitása, a másokban az múltbeli emlékek is nyers erotikával vannak fűszerezve. Azonban az ellentétek mellett több közös vonás is felfedezhető a művek között: a váratlanság, a hétköznapi helyzetek új fénybe helyezése mindkét kötetet jellemzik, legyen ez a piacon ülő néni tragikus magánya vagy éppen a megfázástól elcsúnyult partner testéhez való viszony. Ezek a rádöbbenések adják a művek frissességét, és bár ma már nem könnyű újat mondani, a két elsőkönyves szerzőnek, Cirok Szabó Istvánnak és Kormányos Ákosnak mégis sikerült egy egységes, karakteres versvilágot tartalmazó kötetet létrehozni. A *paravánok* mögött pedig mind magunkra ismerhetünk – agancssal vagy anélkül.

SZÍV ERNŐ

Az illata

Talán ott horgásztam először. Elér az ember a balai gáthoz, majd jobbra fordul. Nem kell hosszan tekerni a hepehupás földúton, néhány nagy lombozatú diófa után a bozótosba vág az első letérő, aztán még lesz néhány, mind kiváló horgászhely. Az első letérő a holtág végéhez vezetett, félszigetszerű nyelvecske nyúlt be a hínáros vízbe, szomorú füzek bólogtak ott, volt erdősáv is, az ártérre is ültettek ezt-azt, kukoricát, terült egy tökföld is, kié lehetett. Ott, a földnyelven vertünk tanyát, ott fogtam számolatlan törpeharcsát és piros szárnyú keszeget. A szomszéd nagyfiú vezetett, vele mentem, ő tanított erre-arra, Slade, Sweet, önkielégítés, ping-pong, Vasas. Aztán egyszer nem csak ketten mentünk. Mert lányok is csapódtak, nagyon nagy, gyönyörű, hetedikes és nyolcadikos, erősen gömbölyödő lányok, és még jött egy másik, gimnáziumba készülő fiú is. Valóságos kis biciklis karaván haladt át az Alföldnek ezen az időtlenül sík részén, melynek porban ázó monotoníáját csak néha bontotta meg egy-egy tanya vagy földkupac látványa. A gyönyörű akácfák, nyárfák, traktorok nyomai. Amikor így, sokan megérkeztünk a földnyelvre, a nagyok tanakodni kezdtek. Valójában vitatkoztak. Bevegyük vagy ne vegyük. Tizenegy éves voltam azon a nyáron, 1973-ban, nagyfülű, kis hüvelygyerek, a könyvtárban egy órán át olvastam remegő kézzel Reymonttól a Parasztokat, Jagna. Olvasásból tudtam már, hogy csinálják. Bevettek. Az üvegezést nem ruhára játszották, hanem csókra. Igazából ügyetlen smárolás volt ez, furcsa leírni ezt a szót, mert lezser, mert nagyképű, de igazából már akkor fölismertem a lánynyelvek különböző különbségeit, találkoztam lomhával, szégyenlőssel, és nyugtalan kis kutakodóval. Négy lánnyal is csókolóztam azon a nyáron, az éretlen kiskamaszt szétvetette a büszkeség. Izzott a nyár. Nem soká újra kimentünk a holtághoz. Már vártam, hogy újra jön a játék, na, hol az üres bambis üveg, ami körbepereg, hogy kivel kell összetenni az arcot. Nem. Akkor nem volt üveg. A nagyfiú kézen fogta az egyik lányt, lassan elindultak a száz-ezer levéllel remegő nyárfák felé. Léptem utánuk, hátha. A nagyfiú megfordult, váratlan komolysággal mondta, nem leselkedsz, nem követesz, ha mégis, nagyon nagy baj lesz. Megértetted? Meg. Egy kicsit azért követtem, de nem mertem mégsem, mert annyira komolyan beszélt. Zavartan igyekeztem horgászni. Ficáncolt a kis piros giliszta. A többiek vihogtak. A nagyfiú jó félóra múlva jött vissza. A lány leült a készülő tűzhely mellé, nézett maga elé, szórakozottan mosolygott. Tettek-vettek, lesz szalonnasütés. Csalódott és sértett voltam nagyon. Végül a nagyfiú magához intett, gyere csak ide. Amikor előtte álltam, jobb kezének mutatóujját az orrom alá dugta. Ilyen az illata, mondta, és komolyan bólintott.

Barokk Femina

Lichter Péter / Nemes Z. Mórió

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

Bagdal Zoltán
Cirok Szabó István
Farkas Árpád
Jenei Gyula
Kormányos Ákos
Kukorelly Endre
versei

Jan Carson
Karácsonyi Zsolt
prózája

Farkas Árpád párbeszéde Ilia Mihállyal
(1972)

Zsolt 141, 9-10.

Beszélgetés Csalog Zsolt könyvéről
Soltész Márton tanulmánya
Írások a Csalog-hagyatékából

SÍKFUTURIZMUS
(Hungarofuturizmus Délen)

